साहित्य लवं

रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

साहित्य लच्चं

(समालोचनात्मक च्वसु मुना)

पूर्ण ताम्राकार

पिकाक :

म्हाय्‌कं साहित्य पाला
सरस्वती बहुमुखी क्याम्पस

□ सफू - साहित्य लच्चं
□ सफूया च्वमि - पूर्ण ताम्राकार
□ ह्ामा - च्वमि
□ प्रकाशक - ह्लाय्‌कं साहित्य पाला
□ देवः - केदारप्रसाद जोशी
□ पिथना - १११२ स्वांयापुह्ली (इ. सं. १९९२)
□ ह्लापां खुसी - द्वछिपाः
□ मू - १५।-
□ थाकू - सुकृति प्रिन्टर्स, झोछें, फोन २१३६९४

मन्तव्य

नेपाल भाषाया साहित्य ख्यःया दुवातय् 'साहित्य लचं' सफूती पूर्ण ताम्राकार ध्वदुक्क नापलाना जितः तसकं लय्ता वः ।

झीगु साहित्यया थी थी विधाय् समालोचनाया सतकय् थ्व सफू च्वमिया ह्लापांगु कुतः जुया नं अलःमा नं सिमा धाःसा धाथें नं मखु धकाः निर्धक्क जुया धायेफु । समालोचना धयागु थाकुगु, अध्ययनशीलता, लगनशीलता व ह्विचःति हाय्केमाःगु ख्यलय् च्वसा न्ह्याका दिया नं छगू गेसुलागु व थुकियात कया गर्भ याये फुगु कृति झीत ब्वनेगु मौका बिया दीउगुली वय्कःयात सुभाय् मब्यूसें मगाः ।

थ्व सफुती गुगुं, व्यक्तित्व अले कृतित्वयात दुग्यंक दुवाला वय्कलं च्वसा न्ह्याका दिउगु दु । खास याना थुकिइ छपु च्वसुयात त्वःता फुकं धैथें च्वसु ह्निगःया च्वमि व सफूयात कया विवेचना याना तःगु खनेदु, गुगु छुं हद तक पाय्छि हे जू धायेफु । नापं थौंया समकालीन साहित्यया समालोचना यायेगु दायित्व थःगु ब्वहलय् दु धयागु नं वय्कलं लोमंका दी मखु, मनंतुना ।

थ्व सफू कथं ह्लापांगु कुतः जूसां पूर्ण ताम्राकार धाःसा म्हसिका बिया च्वने माःम्ह च्वमि धाःसा अवश्य नं मखु । थी थी पत्रपत्रिकाय् वय्कःया च्वसुत धस्वाक दना च्वंगु झीसं खंगु हे दु ।

छकः चर्चाय् वया छुं ई च्वसा न्ह्याका च्वमित दुसुना वनिगु नेपाल भाषा साहित्य ख्यःया लचं बिस्कं जुया थःगु च्वसा मदिक्क न्ह्याका तधंगु सफलताया च्वकाय् थ्यंकः वनेगु साहस व कुतः याना न्ह्याज्याना च्वना दी धइगु भिन्तुना ।

—सुन्दर मधिकर्मि

मन्तुना

भाजु पूर्णकाजी ताम्राकारया समालोचना मुना सफू पिदनेत्यंगु लय्ताया खँ खः। पिदनेत्यंगु थ्व सफूया पाण्डुलिपि स्वया मन्तुना प्वंके दुगुली जि ज्ञन हे लय्ताया। थ्व सफूतिइ मुक्कं ह्नय्पु च्वसु दुथ्याना च्वंगु दु, अले चिनाखं, बाखं व प्याखं स्वताजि विधाया समालोचना दुथ्याना च्वंगु दु। थ्व सफू दुने धर्मादित्य धर्माचार्य, योगवीर सिंह, चित्तधर हृदय, पूर्ण पथिक, वासुशशि, सुन्दर मधिकर्मि व महाकवि सिद्धिदासया समालोचना दुथ्याना च्वंगु दु। थुके मध्ये धर्मादित्य धर्माचार्यया व्यक्तित्व मूल्यांकन जुया च्वंगु दुसा मेपिं न्याम्ह स्वनामधन्य स्रष्टा व भाषा सेवीतय् साहित्यिक सिर्जनाया मूल्यांकन जुया च्वंगु दु। थुके मध्ये नं योगवीर सिंह, पूर्ण पथिक व सिद्धिदासया मूल्यांकन इमिगु समष्टिगत सृष्टिया आधारय् जुया च्वंगु दुसा चित्तधर हृदय, वासुशशि व सुन्दर मधिकर्मिया मूल्यांकन इमिगु विशेष छगू कृतिका आधारय् जुया च्वंगु दु।

पूर्णकाजीया थ्व सफू ब्वने धुंकाः वय्‌कःयात ग्याये धैंगु मदुम्ह च्वसा धायेमा। योगवीर सिंहया वैचारिक दरिद्रतायात तप्यंक ब्वयेगु थुकेया छुमा खः। वय्‌कःया बिचाः नापं सहमत / असहमत ज्वीगु मेगु हे खँ खः। तर थःगु अम्हं खंगु खँ च्वयेत वय्‌कः गुगुनं स्थापित नां खना नं मग्यागु खंय् धाःसा असहमत जुइ थाय् हे मदु।

साहित्य समय सापेक्ष जुइ। उकें छु नं साहित्यया समाज प्रतिया योगदानया मूल्यांकन याय्‌बले सृजनाया ई यात नं ध्यान तयेहे मा। प्रगतिशीलता धैंगु थौं छगूसा कन्हे मेगू जुइफु थ्व विकसित जुजुं वनीगु खः। तर पूर्णकाजीया थ्व सफूतिइ गनं गनं थौंया चश्मां म्हिगःया साहित्य स्वयेगु ज्या जुयाच्वंगु आभास ब्यू।

पूर्णकाजीया समालोचनात ब्वनेबले वय्‌कः बहुसंख्यक जनताया भिंयाइगु साहित्यया पक्षपाती खनेदु। साहित्ययात निर्दिष्ट लँय् यंकेगु ज्या समालोचकतय्‌गु खः। पूर्णकाजीजु नेपाल भाषाया साहित्ययात धात्थें हे जनहीतया लँय् यंके चाहे जूसा थ्व खेमाया वर्तमान साहित्यया समालोचना पाखे वय्‌कःया च्वसा न्ह्यायेमाः। वय्‌कःया [illegible] च्वसा [illegible]खे यक्को आशा याये थाय् नं दु।

—पुष्पराज राजकर्णिकार

थ:गु हे खँ प्वला: कनाचवना

कलेज व क्याम्पसया विद्यार्थी जीवनय् जित: थ:गु मां भाय् प्रति अनुराग जायावल । ह्लापां जि कविता च्वया नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् ताय्-तिति पला: छिना । वयां लिपा आत्मपरक निबन्ध च्वया । साहित्य सम्मेलनया दबुलिइ कविता व निबन्ध ब्वना सिरपा: नं त्याका । लिपा लेख नं च्वया वना । जिगु लेख पिदनेवं पासापिं व पत्रिकाया सम्पादकपिन्सं जित: कविता व निबन्ध स्वंया लेख व समीक्षात्मक च्वसु च्वयेत हे अप्व: इनाप यात । थ्व हे प्रेरणां जिगु ह्लापां पिदंगु च्वसु कविता खया: नं सफू कथं ह्लापां पिदंगु समालोचनात्मक कृति जुया बिल । अथेला समालोचक हे जुइगु महत्वाकांक्षा ज्वना: थ्व सफू पिदना च्वंगु मखुसे छम्ह साधारण पाठकया रूपय् जि खंगु, थुइका:गु व तायेका:गु थ:गु अनुभूतिया छुं शाब्दिक अभिव्यक्ति जक्क ख: थ्व सफू !

जिगु छुं समालोचनात्मक च्वसु पिदसांनिसें पासापिन्सं सफू कथं पिकायेत इनापयात । थ्व इनापया छस: छम्ह पासा श्यामदास नं ख: । थ्व खँ जि छन्हु बनेज्याया झोलय् बीरगञ्जय् झाया च्वंम्ह पासा नजरराम महर्जनयात कना । सफू पिकायेगु खँ जक छुइवं हे पासा नजररामं उच्चिमय् हे आर्थिक त्यासाकथं ग्वहालि यायेगु बचं बिया दिल । धात्थेला पासा नजररामया आर्थिक ग्वहालि थ्व सफू पिकायेगु त्वह: जुया बिल । अथेहे पासा रमेशमान 'ज्वाला' नं आर्थिक त्यासाकथं ग्वहालि याना: सफू पिथनेत तिब: बिया दिल । अपिं पासापिं प्रति कृतज्ञ जक जुइ स्वया: पासापिनिगु मां भाय् सेवा भावनायात जि दुगुगलय् स्वताका तये । सफूया भूमिका च्वया बिया दिइम्ह हनेबह:म्ह समालोचक भाजु माणिकलाल श्रेष्ठ, थ:गु मन्तव्य च्वया द्युपिं कविपिं सुन्दर मधिकर्मि व पुष्पराज राजकर्णिकार, द्यब: च्वया दीम्ह कलाकार केदार प्रसाद जोशी, इलय् सफू पिथनेत मा:गु ग्वहालि याना दीम्ह पासा शुभरत्न बज्राचार्य व दकले थाकुगु व झ्यातुगु प्रकाशनया कू क्वबुया: सफू पिथंगु संस्था 'ह्लायकं साहित्य पाला' प्रति सकसितं जि दुनुगलंनिसें कृतज्ञता द्यछाये ।

–पूर्ण ताम्राकार

'साहित्य लचं': छगू दुकुलुगु समालोचना कृति

—माणिकलाल श्रेष्ठ

नेपाल भाषाया समालोचना–साहित्यया क्षेत्रय् पूर्णकाजीया छगू दुकुलुगु "साहित्य लचं" पिदंगु व पित हयेत थ्व स्वागत यायेगु ज्यायाये खंगुलिइ जि तस्सकं लय्ताः। ह्लनावनाः दना वये हे फइ मखुतला धयाथें च्वंगु इलय् नेपाल भाषा साहित्ययात ह्लाकनं थनाः ब्वलंकेगु ज्या याःपिं पुनर्जागरण कालया स्वम्ह महारथीपिं सिद्धिदास अमात्य, धर्मादित्य धर्माचार्य व योगवीर सिंह कसाः पिनिगु समग्र अध्ययन यानाः नेपाल भाषा साहित्यय् वय्‌कःपिनिगु स्थानया मूल्यांकन याना तःगु स्वपु लेख थ्व संकलनया नां काये बहगु योगदान जुइगु जि ताया। अले सफुलिइ मेपिं प्यम्ह लेखकपिनिगु प्यंगू कृति (चित्तधर हृदय व पूर्ण पथिकया बाखं संग्रह, वासुशशीया छगू नाटक व सुन्दर मधिकःमिया छगू कविता–मुना) या कृति– मूल्यांकन याना तःगु प्यंगू लेख नं दुथ्याःगु पूर्णकाजीया थ्व समालोचनात्मक लेखतय् संग्रह–सफू नेपाल भाषा साहित्यया व्यावहारिक समालोचना (एप्लाइड क्रिटिसिज्म्) या ख्यलय् छगू क्वातुगु योगदान जुइगु विश्वास कयागु दु। विशेष याना धर्मादित्य धर्माचार्य व सिद्धिदास सम्बन्धी निगू लेखं (नेपाल भाषा साहित्यय् धर्मादित्य धर्माचार्यया भूमिका व नेपाल भाषा साहित्यय् महाकवि सिद्धिदास) निम्ह साहित्यिक महारथीपिनि बारे पूवंक परिचय व विवेचना, अले छगू कथं पूनर्मूल्यांकन थें यानाः सही धारणा न्ह्यब्वयेगु प्रशंसनीय ज्या जूगु दु।

थ्व संकलनय् दुथ्याःगु प्यपु कृति– समालोचना लेख ब्वनेबले नं "खुपु बाखंचा बारे छुं खँ" व "पथिक जुया बाखं ब्वने धुंका" धयागु निपु लेखय् क्रमशः चित्तधर हृदय व पूर्ण पथिकया बाखं संग्रहया विवेचना जक मजुसे न्हूबाखं (पश्चिमी साहित्यय् "शर्ट-स्टोरी" धाइगु) वास्तवय् गुजोगु बाखं खः, अले नेपाल भाषा साहित्यय् शर्ट–स्टोरीया प्रवेश व विकास गथे जुल धयागु सम्बन्धय् लेखकं बांलाक विवेचना याना दीगु दु। उकथं हे "ताःचाप्वाँय् प्याखं स्वये धुंका" व "आलः तनी मखु" जि थू कथं" निपु लेखय् क्रमशः विश्व–साहित्यय् वःगु आधुनिक कविता आन्दोलनया छोटकरीं हे बांलाक परिचय बिया तःगुलिं लेखया सम्पूर्ण सफूया हे महत्व थहाँ वंगु दु।

लेखक–मूल्यांकन यायेत व कृति–विवेचना यायेत समालोचकयाके दये मा:गु दकले त:धंगु गुण 'सन्तुलन' तयातयेगु (अर्थात थ: योल धायेव जिक्व च्वछायेगु मयोल धायेव फक्व क्वफायेगु प्रवृतिइ मवनेगु) गुण सम्पूर्ण सफू ब्वने ब्यले छथाय् निथाय् त्व:ता सारभूत रूपय् पूर्णकाजीजुं क्वातुक्क काये फुगु खने दु, थ्व सफूया छगू त:धंगु गुण थ्व ख: ।

च्वय् धयाथें छथाय् निथाय् पूर्णकाजीं याना दीगु टिप्पणी लिसे धा:सा जि सहमत मदु । "योग सुधाय् कवि योगवीर सिंह" नांया लेखय् पूर्णकाजीजुं "वैचारिक दरिद्रता" धका: छगू अलग प्रकरण तया कवि योगवीर सिंह वैचारिक पक्षय् दरिद्र धका: क्यनेत स्वया दीगु दु । कवि सिद्धिदासया तुलनाय् योगवीर सिंहया कविताय् वैचारिक पक्ष क्वातु मजू ख:, तर वैचारिक पक्षय् "दरिद्र" ध्यंक मखु । योगवीर सिंह छम्ह सुधारक कवि ख:, धार्मिक, नैतिक सामाजिक, आर्थिक फुक्क खँय् सुधारया स: कविं बियाच्वंगु खँ स्वयम पूर्णकाजीजुं हे उल्लेख याना दीगु दु । थ्व खँबात कया: कविया विचारयात सुधारवादी ख:, क्रान्तिकारी मखु धाये दइ, तर वैचारिक रूपय् दरिद्र धायेगु कविप्रति अन्याय जुइ थें ताया ।

अथे हे 'पथिक'जुया बाखं ब्वने धुंका" धयागु लेखय् पथिकजुयात अन्धविश्वास व जातया भेदभावया धारणायात समर्थन याइम्ह धका: दोष बिया दिल । पथिकया पात्रपिंके अन्धविश्वास दु, अशिक्षित व गरीब वर्गयापिंके अन्ध-विश्वास व्याप्त रूपं दु, उकिया यथार्थ चित्रण पथिकजुं याना दीगु ख: । स्थिति जक यथार्थ रूपं ब्वया दिल, उकिया विरोध याना क्यना मदी धका: 'पथिक'जुयात सुयां धाये मन दुसा धाये फु, तर उकियात हे समर्थन याइम्ह धका: 'पथिक'जुयात धाये मछि । अथे हे "अन्धकार" बाखनय् जातीय भेदभावया समर्थन मखु । बाखंया अन्तय् वैद्यराजजुं पोह्रिया छेँय् वनेत तयार मजूगु ब्वने ब्यले पाठकया मनय् जातीय भेदभावया समर्थन लेखकं या:गु ताइ ला कि थुकिया विरूद्ध पाठकयात थनेगु ज्या जुइ ? सम्पूर्ण लेख ब्वने बले पाठकपिंत लाइगु समग्र प्रभाव हे बाखंया सार ख: । थुकथं स्वयेबले ला 'अन्धकार' बाखं ब्वनी बले पाठकपिनि मनय् जातीय भेदभावं पिदंगु अमानवीय व्यवहारया विरोधया भावना जकं पिदं । लेखकं बाखंया नां "अन्धकार" छुना त:गुलि हे थ्व भेदभावया समर्थन मखु विरोध ख: धयागु सिइ दु । बरू थुकिं नैराश्य हइ, जनतायात परिवर्तनप्रति आस्था मबिउ आदी धाये फु ।

थ्वजोगु छता निता खँ छखे तया: "साहित्य लचं" सफू सम्पूर्ण ब्वना स्वयेबले समग्र रूपं थ्व सफू नेपाल भाषा साहित्यया समालोचना क्षेत्रय् छगू महत्वपूर्ण कृति जूगु दु, थुकी सन्देह मदु । (ने. सं. ११११२ बछलाथ्व २)

पिका: पाखें

ह्लाय्कं साहित्य पालाया पाखें छिकपिनि न्ह्य:ने 'ह्लाय्कं' दँ पौया न्यागूगु ल्या: न्ह्यब्वये धुन। पालाया न्हूधा: (११११२) लिपा थुगु पिथनायात ह्लानं ह्लानं धिसिलाक्क पिथना यंकेगु जिमिगु आज्जु ख:। मनं तुने आज्जुइ थ्यंकेगु जिमिगु कुत: सुथां लाइ।

'ह्लाय्कं' दँ पौया पिथनाया लिसे नेपाल भाषाया थी थी सफूत पिथना यंकेगु जिमिगु कुत: ख:। थुगु इवलय् दकले ह्लापां 'साहित्य लचं' समालोचना सफू पिथना च्वना। छिकपिनिगु दुग्यंगु ग्वाह्ालि दया च्वनी धैगु मनं तुसें नेपाल भाषाया साहित्य धुकुतिइ ग्यसु ग्यंगु सफूत देछाया तुं वने। थ्वहे पालाया मन्तुना ख:, लसता ख:।

पालायात थुगु सफू ल:ह्लाना बियादीम्ह च्वमि भाजु पूर्ण ताम्राकार, द्यव: च्वया ग्वाह्ालि याना द्यूम्ह भाजु केदार जोशीया लिसें सफू पिथनेतं निर्ब्याजी त्यासा कथं, दां तका ५,०००।– (न्याद्व:) बिया: ग्वाह्ालि याना द्यूम्ह भाजु नजरमान महर्जन, (बीरगञ्ज) व दां तका १,०००।– (द्व:छि) बिया: ग्वाह्ालि याना द्यूम्ह भाजु रमेशमान ज्वाला (ये॑) यात यक्वं यक्वं सुभाय् देछाया।

लिसें सफू छगू छगू न्याना: ग्वाह्ालि याना दीपिं छिकपिं सकलसित सुभाय् देछाये।

सुभाय्!

१११२ बछला १५
स्वांयापुह्नी

ह्लाय्कं साहित्य पाला
सरस्वती ब. क्याम्पस

धलः

नेपाल भाषा साहित्यय्
धर्मादित्य धर्माचार्यया भूमिका

नेपाल भाषा व थ्वया वाङमय मल्ल शासनया इलय् गुलि च्वन्ह्यागु खः; उलि मल्ल शासनया न्ह्यो किरातकालिन व लिच्छविकालिन इलय् नं जुगु मदु। मल्ल शासनया इलय् हे नेपाल भाषा साहित्यया थी थी विधाया रचनाया नापं धर्मशास्त्र, नीति शास्त्र, हितोपदेश, अमरकोष थेंयागु विधिशास्त्र, मानव न्याय शास्त्र, ज्योतिषि विधिशास्त्र थेंयागु अनेक विषयया रचना नं यक्वं जुगु खनेदु। तर मल्ल वंशया पतन लिपा गद्यगुरु निष्ठानन्द बज्राचार्यया ने. सं. १०२९ स 'प्रज्ञा पारमिता एक विशंति, स्तोत' कृति पिदने न्ह्यो तक्कया दुनेया इलय् नेपाल भाषा साहित्यया क्रियाकलाप थपाय्सकं सिथिल जुयावन कि 'गुक्रियाना सलंसः दँ तक्क च्वयेगु ज्याय्, ब्वंनेगु ज्याय् व ब्वंकेगु ज्याय् प्रयोग मजुगुलिं साहित्यिक दृष्टिकोणं नेपाल भाषा अ्रण्डै ल्याटिन वा संस्कृत थें मृत भाषा ज्वी धुंकुगु खः'[1] धका तक्क नं मधासें मगाना वन। अले नेपाल भाषा साहित्य लिकुना च्वंगु क्रियाकलाप न्ह्याकावं यंकेया निंतिं 'मल्ल वंशया पतन लिपा शाह् कालय् छगू इलय् नेपाल भाषा व थ्वया साहित्यया उत्थान, सम्बर्धन व प्रगतिया निंतिं हानं छगू जागरणया खुसी बा न्ह्याइ। थ्व ईयात झीसं पुनर्जागरण कालया नसंचा ई धका धयाच्वना।

थ्व इलय् नेपाल भाषा व थ्वया साहित्यया जिर्णोद्धारया नापं पुनर-उत्थानया निंतिं जागरण हृपिं उबलेया भाषा महारथित मध्ये छम्ह भाषाजवाः धर्मादित्य धमाचार्य नं खः। वय्कःयात बालाक म्हसीकेगु खःसा नेपाल भाषा साहित्यया नापं ह्लनावं वनाच्वंगु 'बुद्ध धर्म' या अस्तित्व म्वाकेया निंतिं व समाज सुधारया निंतिं वय्कलं थःगु जीवन पानादीगु खँयात नं लुमंके माः। धात्थे नेपाल भाषा साहित्यया उत्थानया निंतिं वय्कलं थःगु जीवन गुलि फुकादीगु खः

---

१) डा. कमल प्रकाश मल्लः 'नःलि स्वना' सफूया भूमिका

उलि हे बुद्ध धर्म व समाज सुधारया निंतिं नं वय्कलं थःगु जीवन पाना वंगु खँ मस्यूपिं बौद्ध धर्मावलम्बित सायद हे जक दइ। थ्व हे झोलय् बुद्ध धर्मया प्रचार प्रसार यायेगु तातुना नेपाल भाषां दकले ह्लापां ने. सं. १०४५ स 'बुद्ध धर्म' पत्रिका पिकया दिल धासा बुद्ध धर्मया उत्थानया निंतिं संस्थागत रूपं बुद्ध धर्मया क्रियाकलाप न्ह्याकावं यंकेत ने. सं. १०४४ दिल्ला पुह्लि खुन्हु ' बुद्ध धर्म उद्धार संघ', ने. सं. १०४४ स 'बुद्धो पासिका संघ' ने. सं. १०४८ स कालिपोङ्गय् नेपाली बुद्धिस्ट ईन्स्टिच्यूट नी स्वनेत प्रस्ताव तया नी स्वनेगु ज्या, कलकत्ताय् ने. सं. १०५० स 'नेपाली बुद्धमार्गी संघ' नांगु थी थी संस्था नी स्वना दिल। ने. सं. १०४४ स किन्दो विहार ह्लवनेगु ज्या व ने. सं. १०४८ पाखे धर्माकुर विहारया छ्याँजय् जुया 'अखिल भारत बुद्धिस्त सम्मेलन' यायेगु ग्वसा ग्वया दिल। अथेहे ने. सं. १०४८ स नेपालीं 'हिमालय बौद्ध' व अंग्रेजी भाषां 'बुद्धिस्त इण्डिया' पत्रिकाया सम्पादन याना दिल धासा समाज सुधारया निंतिं नं ने. सं. १०४९ स 'नेपाल गुठी' व दार्जिलिङ्गय् 'महिला संगठन' नं नी स्वना दिल। थुकथं बौद्ध धर्म ख्यलय् थें ह्लनावनाच्वंगु नेपाल भाषाया अस्तित्व धिसिमिसि धायेक म्वाकेगु व नेपाल भाषा ख्यः चकंकेगु ज्याय् वय्कया तःधंगु भूमिका दु। थ्व झोलय् वय्कलं यानादीगु मू योगदान थथे खः।

१) प्रवासय् नेपाल भाषाया आन्दोलनय् ह्लापाह्म आन्दोलन कर्ताः— ने. सं. १०२२ बछला थ्व १४ खुन्हु यलया चिकं बहिली जन्म जूम्ह धर्मादित्य धर्माचार्य (जगतमान वैद्य) थःगु अध्ययनया क्रमय् कलकत्ताय् झाःगु जुयाच्वन। कलकत्ताय् हे म्याट्रिकुलेसन पास याना कलकत्ता युनिभर्सिटि भर्ना जुया अध्ययन यानाच्वना दीगु इलय् 'सर आशुतोष मुखर्जी कलकत्ता विश्वविद्यालयया भाइस चान्सलर जुइवं हे बंगालया छेँखा पतिकं स्नातकत दयेका बिइ धैगु दृढ संकल्पयाना मातृभाषायात प्रथम स्थान बिया मेट्रिक निसें हे थः थः मातृभाषाया छगू मुख्य विषय अनिवार्य याना पाठ्यक्रमय् दुथ्याका बिल।[2] 'सन् १९१८ या जुलाइ महिनाय् कलकत्ता विश्वविद्यालयं छगू विज्ञप्ति प्रकाशितयाना नेपाली भाषायात मान्यता ब्युगु खः' धयागु खँ पारसमणि प्रधानया धापुयात न्ह्यथना भाजु दरसा नेवामिं च्वया दीगु दु।[3] थुकथं कलकत्ता विश्वविद्यालयं नेपाली (पर्वतिया) भाय्यात मान्यता बिया नं नेपाल भाषायात दुमथ्याकुसेलिं न्ह्याम्हं मां भाय् प्रेमीतय्गु नुगलय् नं घाः जुइगु खँ

२) वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल– 'लाइब्रेरि पर्व', 'ह्लायकं' ल्याः १

३) दरशा नेवामीः 'भारतय् नेवाः भाय् छगू सर्वेक्षण', 'धर्मोदय' दँ ५ ल्याः ४१

स्वाभाविक खः । अले व हे घाःया स्या चायेका धर्मादित्य दकलय् ह्लापां प्रवासय् नेपाल भाषाया आन्दोलनय् न्ह्यचिला दिल । थ्व खँ वय्कया हे क्वय् न्ह्यथनागु खँ ध्वाथुइका च्वंगु दु ।

'नेपाल संबत् १०४० स धर्म आदित्य धर्माचार्य थो नेपाल भाषा आन्दोलन पिकाल । थुगु दँ कलकत्ता विश्वविद्यालय पर्वतिया भाय् दुकाल परं थःगु हे नेपाल भाषा दुमकाया निंति अन सूचना बिया अंग्रेजी भाषा हे मातृभाषा पास बिल । १०४४ संवते कलकत्ताय् ब्याक्क नेपाली मस्तसें विश्वविद्यालयया लागी बिन्तिपत्र तल । छम्ह बङ्गालि नेपालीतसें थःगु भाय् लोमंकल आखः थःगु मस्यु धका विश्व विद्यालये चोगु खँ धर्माचार्य प्रमाण बिया वयागु खण्डन यात ।[4]

थुलि नं कलकत्ता विश्वविद्यालयं नेपाल भाषायात मान्यता मब्युगुलि कवि योग विरसिंहया भाषा अनुरागया भावार्थ बिलिबिलि जागु 'नेपाल भाषा' चिनाखँ धर्मादित्यं थम्हं सम्पादन यागु 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाय् ने. सं. १०४७ स पिकया नेपाल भाषायात 'भारतीय शास्त्र भवनं' मान बीकेत सकल नेपाल भाषा भाषी जनतायात आह्वान यागु खनेदु ।

कलकत्ता विश्वविद्यालयं नेपाल भाषायात मान्यता मब्युगुलि तसकं नुगलय् स्याना धर्मादित्य धर्माचार्य ने. सं. १०४६ स 'नेपाल भाषा साहित्य मण्डल' नी स्वंगु व 'नेपाल भाषा व थवया साहित्य नांगु अनुसन्धानात्मक च्वसु च्वया भारतया पण्डित महासभा अलाहावादय् ब्वना न्यंकुगु धयागु खँ नं वय्कया 'आ बि. ए. तक पास बीपिन्त माःगु सफू नेपाल भाषा साहित्य मण्डलं प्रकाश याना च्वंगु दु । प्रकाश जुयेव थुकियात मागु प्रबन्ध याना बी माल । थःगु भाषा नापं थमं प्रचार व अभ्यास मयातसा विदेशीतसें अवश्य झीत हेस्यायी अकिं प्रत्येक नेपाल बासि थःगु मातृभाषा नेपाल भाषायात प्रचार प्रकाश व पठन पाठन याये मागु मुख्य कर्तव्य खः[5] धयागु झोलं कनाच्वंगु दु । विदेशय् च्वंगु कलकत्ता विश्वविद्यालय जक मखु मेमेगु विश्वविद्यालय नं नेपाल भाषायात मान्यता बीकेत धर्मादित्य धर्माचार्य थःगु कुतःयात न्ह्यज्याकाँ वन । व हे झोलय् ने. सं. १०५२ चिल्लाथ्व ८ कुन्हु जुगु नेपाली गुठी व नेपाल भाषा साहित्य मण्डलया मंका मुँज्यां कलकत्ता विश्वविद्यालय् जक मखु नेपाल भाषायात पटना, बनारस, इलाहावाद आदि विश्वविद्यालय् दुथ्याकेत नं पौ छ्वल । नेपाल भाषायात

४) 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिका' दँ ५, ल्याः ३ ने. सं. १०४९
५) 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिका' दँ ४, ल्याः १–२, ने. सं. १०४७

मान्यता बिइत इनापयाना अंग्रेजी बिश्वविद्यालयय् नेपाली भाषा साहित्य मण्डल पाखें धर्मादित्यजुं एम. ए. तक दुथ्याके ज्युगु ब्वनेज्वलंया धलः नापं ने. सं. १०५२ स पिदंगु 'नेपाली नागरिक' बाछि पौ पत्रिकाय् पिदंगु कथं भाजु काशीनाथ तमोटजुं न्ह्यथना दीगु दु।[6] थुकथं विदेशी विश्वविद्यालयं नेपाल भाषायात मान्यता बीकेत धर्मादित्यं याना दीगु भाषा व साहित्य सेवाया नेपाल भाषाया आन्दोलनया इतिहासय् छगू ऐतिहासिक महत्व दु।

२) 'बुद्ध धर्म' व 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाया प्रकाशनः– धर्मादित्य धर्माचार्यया सम्पादनय् नेपाल भाषां 'बुद्ध धर्म' या न्हापांगु ल्याः ने. सं. १०४५ वैशाषपुन्ही खुन्हु पिदन। गुगु ई जनता व देशया निंतिं ख्युंगु अध्याय खः। मेकथं धायेगु खःसा उबलेया सत्तासिन निरंकुश राणा तय्सं जनताया न्हातुति स्वताक्क चिनातःगु व जनताया म्हुतुं छसः सः हे पिहांवय् मजिक तालं ग्वयातःगु ईलय् हे 'बुद्ध धर्म्म' पत्रिकाया न्हापांगु ल्याः कलकत्तां पिदन। खला धर्मादित्यं थःगु अध्ययनया क्रमय् कलकत्ताय् च्वना अध्ययन याना दी बलय् हे 'बुद्ध धर्म्म' पत्रिका पिकया दीगु खः। धयां थन व पत्रिका पिकायेके बिइ धयागु खँय् नं संगु हाकः हे विश्वास याये थाय् मदु। छाय्धासा कवि योगविरसिंहजुं 'संसार सागर बिचे' नांगु छपू कविता च्वया प्रकाशन यागुलिं याना च्वमि व प्रकाशक भवानि विर सिंहयात ज्वना यंका म्हुतिं झीतका दां बँ पुइका हःगु, 'लाइब्रेरि पर्व' जुगु, जुद्ध शम्शेरं 'नेपाल भाषां सफू व बुद्ध धर्म्म पत्रिकाय् लेख च्वक्व धयाथें नेवाःतय्त ज्यावलाख्यलय् सःता नेवाः भाषं च्वयेमते च्वसा न्हापा भिमशम्शेर महाराजं थें सजांय् याय् मालि[7] धका ख्याच्वः ब्रिया हःगु, चन्द्र शम्शेरं दकसिबे न्हापां भिक्षु महाप्रज्ञा नापं मेपिं भिक्षुपिन्त नेपालं पितिना छ्वःगु, बौद्ध धर्म प्रचारक ज्ञानमाला भजन खलः लय् दुथ्याक्व दुजःतय्त तारिखय् तयाः दुःख ब्युगु आदि घटनां याना 'बुद्ध धर्म' पत्रिका थनं पिकायेके बिइ धका गुगु कथं नं विश्वास याये थाय् मदु। थुकथं स्वय्बलय् उगु इलय्या शासक राणातय् न्यने तक मयःगु बुद्ध धर्म व नेपाल भाषाया उत्थान, सम्बर्धन यायेगु तातुना धर्मादित्यं दकले न्हापां नेपाल भाषां 'बुद्ध धर्म्म' पत्रिका पिकया दीगु अवश्य नं ख्याः खँ मखु।

---

६) काशीनाथ तमोट– 'धर्मादित्यया नेपाली नागरीक म्हसीके', 'धर्मोदय' ल्याः ३७

७) चित्तधर हृदय– 'योग सुधा'या भूमिका

ने. सं. १०४५ स धर्मादित्यया सम्पादनय् पिदंगु 'बुद्ध धर्म्म' पत्रिकाया निगुलि ल्याखय् नं मुक्कं बौद्ध धर्म सम्बन्धी लेख, बुद्ध बन्दना, बौद्ध स्तुति, बौद्ध शिक्षा ब समाचारं जागुलियाना व पत्रिकाया द्यबलय् 'नेपाल बुद्ध धर्म्म उद्धार संघया धर्म्म प्रचारपत्र' धका न्ह्यथनातगु व सम्बत नं बुद्ध सम्वत् २४६९ तया नेपाल सम्बत तया मतगुलियाना मुक्कं बौद्ध धर्म प्रेरित जुया बौद्ध धर्मया प्रचार यायेगु उद्देश्यं जक 'बुद्ध धर्म्म' पत्रिका पिदंगु धयाथें अप्वसियां थुइका च्वंगु दु। तर ने. सं. १०४० स धर्मादित्यया नेतृत्वय् कलकत्ताय् जुगु नेपाल भाषाया आन्दोलनं धाःसा वय्कया नुगः बुद्ध धर्मय् स्वया ह्लापा हे नेपाल भाषाय् क्वसागु खँ प्रष्ट याना च्वंगु दु। सायद उकि हे जुइ मुक्कं बौद्ध धर्मया मुखपत्र कथं 'बुद्ध धर्म' पत्रिका धर्मादित्यं पिकासां पत्रिकाया माध्यम नेपाल भाषा हे याना पिकया दिल। अनंलि बुद्ध सम्वत् २४७० स पत्रिकाया ख्वाः पाः 'बुद्ध धर्म' यात हिइका 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' नामं छगू जक ल्याः पिदन। तर पत्रिकाया उद्देश्यय् छुं हिउपा मवः। 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' या नामं पत्रिका पिदसां व ल्याः नं ह्लापांगु व निगूगु ल्याखय् थें मुक्कं बौद्ध धर्म सम्बन्धी च्वसुं जक जाय्का पत्रिका पिदन। थुथाय् तक नेपाल भाषाया प्रचार प्रसार यायेगु ज्या पत्रिकाया माध्यमय् जक लिकुना च्वन।

ने. सं. १०४७ स 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाया ख्वाःपाः जक हिउगु मखुसे पत्रिकाया उद्देश्य नं हिल। थ्व दँय् पिदंगु उगु पत्रिकाया प्यंगूगु ल्याखय् नेपालया आदि धर्म बुद्ध धर्मया व नेपाल भाषा व नेपाल भाषा साहित्यया मुखपत्र धका घोषणा यात। थ्व हे ल्याखय् कवि योगविरसिंहया नां दंगु चिनाखँ 'नेपाल भाषा', 'संसारे नर योगविर जुव', 'धर्म्मोद्वार', अहिंसा' व नां दंगु खण्ड काब्य 'रानि मन्दिराया विलाप' व कवि वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलया 'धर्म आदित्यया धर्म सेवा', 'बसन्त' नांगु चिनाखँ व दिवंगत रत्नमान भिक्षाचार्य व इन्दुनादया चिनाखँ व धर्मादित्य धर्माचार्यया 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' नांगु अनुसन्धानात्मक कृति नं प्रकाशित जुल। थुकथं पत्रिकां धर्मया नापं साहित्य नं कय्च्याना निगू उद्देश्य ज्वन। अले ख्वाः पौलय् नं बुद्ध सम्बत्या नापं नेपाल सम्बत् नं दुथ्याकल। मुक्कं धार्मिक पत्रिकायात 'नेपाल भाषा-साहित्यया मुख पत्र' कथं पिकाये मागुलि थी थी कारण दयेफु। उकि मध्यय् मू कारणला उगु इलयया राजनैतिक जागरण व भाषिक आन्दोलन हे जुइमाः। छाय्धाःसा पत्रिका पिदने छुं दँ न्ह्यो नेपाल भाषाया आन्दोलन वा पुनरूत्थान कथं गद्यगुरू निष्ठानन्द ने. सं. १०३४ स 'ललित विस्तर', मास्तर जगत सुन्दर

मल्लं ने. सं. १०३५ स 'इसपं दयेकात:गु बाखं', महाकवि सिद्धिदासं ने. सं. १०४० स 'सज्जन हृदयाभरण' पिकया दीगु व ने. सं. १०४० पाखे हे भारतया बंगालय् व:गु मां भाय्या जागरण अले वहे दँय् कलकत्ता विश्वविद्यालय नेपाल भाषायात मान्यता बीकेत धर्मादित्यया नेतृत्वय् जुगु आन्दोलनं प्रेरित जुया नं पत्रिकाय् नेपाल भाषा साहित्य नं दुथ्याकुगु जुइफु । मेगु कारण मां भाय् प्रेमि पाठक व साहित्यिकतय्गु सुझाव नं जुइफु । थ्व बारे 'मुक्कं धार्मिक पत्रिका थथे धर्म व साहित्यया पत्रिका यायेगु सुझाव प्रकाशकयात कवि वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलजुं नं ब्युगु खः धयागु न्यने दु ।'[8] थुकथं पत्रिकाय् नेपाल भाषा नं दुथ्याकुगुलि न्ह्यागु हे कारण जुसां व पत्रिका पिदनेवं नेपाल भाषाया साहित्यिक कृति कोथा प्वालं पितहयेत लुखा चाल धाःसा मेगु आधुनिक साहित्य ब्वलंकेया निंतिं माःगु लँपु नं चायेका बिल । उकिं 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिका' पुनर्जागरण कालया मू ख्वाःपौ थें जू वन ।

'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाय् नेपाल भाषा साहित्य दुथ्याका खुगू ल्याः जक पिदंसां थौं झीसं पुनर्जागरण कालया भाषा महारथि धया च्वनापिं कवि योगविर्रसिंह व भाषाजवाः धर्मादित्य धर्माचार्य नं व हे पत्रिकां नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् थ्यंपिं प्रतिभात खः । छाय्धाःसा कवि योगविर्रसिंहया गुलिखे नां दंगु चिनाखँ व भाषाजवाः धर्मादित्य धर्माचार्यया साहित्यिक व अनुदित कृति नं व हे पत्रिकाय् पिदंगु खः । अथे हे पुनर्जागरण काल व आधुनिक कालया संक्रमणकालय् योगविर्रसिंह लिपा नेपाल भाषा काव्य ख्यलय् न्हू शैलि हःम्ह कवि वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल, कवि फत्तेबहादुर सिंह व आधुनिक कालया छम्ह महान साहित्यकार चित्तधर 'हृदय' पिन्त नं व हे पत्रिकां साहित्य ख्यलय् तायतिति याकुगु खः । वैकुण्ठप्रसाद लाकौलया 'ह्वयेत्यंगु स्वांयात', 'वसन्त' व कवि फत्ते बहादुर सिंहया 'बामलागु चाल' थें यागु नां दगु चिनाखँ व चित्तधर हृदयया ह्लापा ह्लापांया गुलिखे चिनाखँ व हे पत्रिकाय् पिदन । अथे हे व पत्रिकां हरि-कृष्ण, तुल्सीमेहर श्रेष्ठ, सिद्धिरत्न उपासक व मेपिं उपासक-उपासिका थें यापिं गुलिखे न्हूपिं प्रतिभातय्त नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् पिब्वय् हल । थुकथं योगविर सिंह, वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल, फत्तेबहादुर सिंह, चित्तधर 'हृदय' थें यापिं नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् जहाँ थिपिं साहित्यिक प्रतिभातय्गु सृष्टियाना

---

८) माणिक लाल श्रेष्ठ– 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषाया स्थान– नेपाल भाषा साहित्यया इतिहासय्'– 'बु. ध. ने. भा. प.'

नेपाल भाषा साहित्य ख्यःयात चकंक ह्वयेका थकेगु ज्याय् व पत्रिकाया ऐतिहासिक कथं विशेष योगदान दु।

नेपाल भाषा साहित्य ख्यः झः झः धायेकेगु झोलय् धर्मादित्यं मेगु नं यक्वं सेवायाना मदीगु मखु। अय्सां वय्कलं भाषा व साहित्यया उत्थानया निंतिं यानादीगु ज्याय् पत्रिकाया सम्पादन व प्रकाशन हे दकलय् दुग्यंगु योगदान धायेमाः। छाय्धाःसा दकलय् ह्नापां ला वय्कलं पत्रिका पिथना नेपाल भाषा पत्रकारिताया इतिहासया लुखा चायेका बिल धाःसा मेखे व हे पत्रिकां भाषागत अधिकारं तक्क नं वञ्चित जुइका क्वतेका च्वनेमाःपिं नेपाल भाषा भाषी जनतायात भाषिक चेतना व जागरणं थनेत नं तःधंगु ग्वहालि याना बिल। अथेहे पत्रिका पिथना गुलिखे न्हूपिं साहित्यिक प्रतिभातय्त नं पिब्वय हल। थुकथं 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिका न्ह्याग्गु दृष्टि नं महत्वपूर्ण जू वन। अले थःगु भाषागत अधिकारया निंतिं न्ह्यज्याना च्वंपिं नेपाल भाषा भाषी जनताया निंतिं नं पत्रिकाया सम्पादक व प्रकाशक धर्मादित्य छम्ह प्रेरणाया स्रोत थें जुल।

३) नेपाल भाषा साहित्य मण्डलया संस्थापकः— छुं नं ज्या संस्थागत रूपं मयातलय् ता मलाइगु जुगुलिं थुकिया आवश्यकता वाचायेका धर्मादित्यं ने. सं. १०४६ (सन् १९२६) स श्रीपञ्चमी खुन्हु कलकत्ताय् धर्मराजिक चैत्य यिहारे 'नेपाल भाषा साहित्य मण्डल' नी स्वंगु खः। नेपाल भाषाया दकलय् ह्नापांगु साहित्यिक संस्था जुगुलिं 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाया थें थ्व मण्डलया नं भाषा व साहित्य ख्यलय् ऐतिहासिक महत्व दु। अले ने. सं. १०४९ व बुद्ध सम्वत् २४७२ निसें 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिका' व मण्डलया ख्वाःपौ कथं पिदन। 'नेपाल भाषा साहित्य मण्डल' नां च्वंगुलिं हे थ्व मण्डलया उद्देश्य नेपाल भाषा साहित्यया फक्व प्रचार, प्रसार व उत्थान यायेगु खः धयागु खँ उला क्यं। थ्वया नापं उगु इलय् कलकत्ता विश्वविद्यालयं नेपाल भाषायात मान्यता बीकेया निंतिं नेपाल भाषाया थी थी सफू पिथनेगु तातुना हे व मण्डल नीस्वंगु खँ 'स्वदेश नं विदेश नं विद्यालय पाठशाला पत्तिकं नेपाल भाषाया लागी उद्योग याये मागु जुल। थ्याक्क देशे थथगु भाषा ज्याखं चले यायेगु नेम जुया नीति स्वदेशे विदेशे सकभनं नेपाल भाषा प्रचार प्रकाश व रक्षा यायेमागु निश्चय खने दत। उकिं थःगु भाषा उद्धार याये लागी नेपाल भाषा साहित्य मण्डल स्थापना जुगु'[९] धापुलिं ज्ञीत कनाच्वंगु दु। थ्व संस्थां

९) 'बु. ध. ने. भा. पत्रिका' दँ ४, ल्या १–२, पौ– १६

लिपा म्याट्रिक, आई. ए., बी. ए. तक्कयात ब्वने ज्वलं कथं मा:गु स्वय् न्ह्यब्-नागु सफूत पिदनिगु खँया घोषणायात ।

१) संक्षिप्त नेपाल भाषा ब्याकरण
२) नेपाल भाषा गद्य संग्रह
३) नेपाल भाषा पद्य संग्रह
४) नेपाल भाषा वर्णमाला
५) सौन्दर नन्द महाकाब्य सार

तर थपिं छुं हे सफूत झीसं न्ह्यच्याये मखंगुलियाना आ तक्क नं व सफूत पिमदंनि धका धायेत झीत बाध्ययानाच्वन ।

४) **साहित्यकार धर्मादित्य धर्माचार्यः**– धर्मादित्य धर्माचार्यया नामं मुक्कं छगू साहित्यिक बिधा कःघाना कृति पिदंगु मदुनि । अय्सां धर्मादित्यया सम्पादनय् पिदंगु 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाय् जक भाषा साहित्य, धार्मिक व संस्कृतिया विषय् गद्य, पद्य व अनुवाद कृति नापंयाना ३८ पु मयाकं वय्कया च्वसु पिदंगु दु । उकथं स्वय्बले वय्क्रया हे सम्पादनय् ने. सं. १०५२ स पिदंगु 'नेपाली नागरिक' बाछि पौ पत्रिकाय् नं वय्कया गुलिखे रचना अवश्य नं पिदंगु दइ धका विश्वास याये मायेका ब्युगु दु । तर थ्य अन्वेषणया हे विषय तिनि । वय्कलं च्वया पिकयादीगु गद्य लेख मध्यय् दकले ता:हाकःगु व तसकं हे ग्यसुलागु लेख हे 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' खः । थ्व लेख नं नेपाल भाषायात विदेशया युनिभर्सिटि उकिं नं विशेषयाना कलकत्ता युनिभर्सिटिइ मान्यता बीकेगु व विदेशय् नेपाल भाषाया प्रचार यायेगु तातुना हे वय्कलं च्वयादीगु खँ ने. सं. १०४६ सालय् भारतया अलाहावादे जूगु भारतया समस्त हिन्दुस्थानया प्राच्य (पण्डित) महासभाय् नं 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' धयागु लेख बोन हनं प्रकाश जुल । कलकत्ताया पत्रं नं थ्वया प्रचार जुल । कलकत्ता, जर्मनि, होलाण्ड, व फ्रान्सया पण्डितपिसं नं झीगु नेपाल भाषा सयेकेगुलि तत्पर जुया थ्व पत्र नं बोना च्वन ।'[10] धापुतिं ध्वाथुइका च्वंगु दु । वास्तवय् गद्य साहित्य विधाय् वय्कया च्वसा गुलि जो व स्तरीय जू धयागुया दसि प्रमाण हे व लेख खः । खः नं वय्कलं व लेखय् नेवाः जाति, नेपाल भाषा व साहित्यया इतिहास गुलि ताहाक धयागु खँ क्वात्तुगु व सेल्लागु तर्क न्ह्यब्वया दिगु दु । उकथं स्वय्बलय् वय्कया व अनुसन्धानात्मक लेख उगु इलय्या निंतिं विशेष

१०) 'बु. ध. ने. भा. पत्रिका', दँ ३, ल्या ३–४

महत्व दुगु ख:सा थौं कन्हेया निर्ति नं उकिया महत्व म्ह मजूनि। सायद कलकत्ता नेपाल भाषा साहित्य गोष्ठी ने. सं. १०८४ स वय्कया व लेखया नापं जीवनी नं दुथ्याका 'धर्मादित्य धर्माचार्य व नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' नामं सफू पिकागु नं उकिं हे जुइमा:। थुकथं विदेशय् नेपाल भाषाया प्रचार प्रसार यायेगु ज्याय् नं ह्लापां धर्मादित्यं न्ह्यलुवा जुया न्ह्यचिला दिल।

'नेपाल भाषा हे थ्व भाषाया नाम ख: नेवारी मखु'– साम्प्रदायिक राजनीति व विचारं ङ्गचापिं कथित साम्प्रदायिक राजनैतिक नेतात व च्वमितसें नेपाल भाषायात 'नेवारी' धया हिस्याना जुगुलियाना धर्मादित्यं 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' लेखय् क्वातुगु दसि प्रमाणया लिधंसाय् 'नेपाल भाषा हे थ्व भाषाया नाम ख:, नेवारी मखु, धका 'नेपाल भाषा आखल सम्वत्' नांगु लेख पिकया प्रचार प्रसार याना दीगु खँ झीसं लोमंके मज्यू। वय्कलं उगु इलय् साम्प्रदायिक भावनाया विरोधय् थ्वयेकुगु उगु नारा थौं नं तत: सलं चिल्लाय् दना थ्वया हे च्वनतिनि। थौं जक मखु, गुबले तक्क साम्प्रदायिक भावनां झुचापिं साम्प्रदायिकतसें झीगु भाय्यात नेवारी धायेकेया निर्ति दुष्प्रयास याना च्वनि, उबलय तक्क वय्कलं थ्वयेका थकुगु 'नेपाल भाषा हे थ्व भाषाया नाम ख:, नेवारी मखु' धयागु नारा देया कुं कुंलामय् थ्यंक तत:सलं थ्वया च्वनि।

५) संक्षिप्त नेपाल भाषा व्याकरणया रचयिता:– लिपिवद्ध रूपं छुं नं भाषाया विकासया निर्ति व्याकरण मदयेकं मगा:। थ्व हे खँ वाचायेका ख: वा मेगु कारणं प्रभावित जुया:, धर्मादित्यं ने. सं. १०४६ स 'संक्षिप्त नेपाल भाषा व्याकरण' च्वगु खने दु। तर व व्याकरण सफू 'समयं मलाना प्रकाश याये मफु'[11] धका वय्कलं हे न्ह्यथना त:गु दु। अले व हे दँय् शहिद शुक्रराज शास्त्रीजुं, 'नेपाल भाषा व्याकरण' च्वया ने. सं. १०४८ स पिकया दीगु सफूया बारे कया वय्कलं थ:गु विचा: थुकथं प्वंका दिइ–

'नेपाल भाषा साहित्य मण्डलया पाखें पाणिनी व्याकरणया नकल याना शुक्रराज शास्त्रीया व्याकरण शुद्धयाना प्रकाश याके बिया थुगु व्याकरण बि. ए. परीक्षायित अत्यन्त लो। अकिं थ्व संस्कृत व्याकरण नं अंग्रेजीया नं व्याकरण सोया देकुगु संस्कृत भाषा थूपिन्त जक ज्याये खेल दुगु हनं शुद्ध व पुलांगु नेपाल भाषा सोया मयासे थौं कन्हेया ल्वाकज्यागु भाषा सोया देकुगु जुया नीति बन्दन धर्माचार्यजु यागु २ दँ न्ह्य निसें दयका त:गु संक्षिप्त आदि नेपाल भाषा आदि

११) 'बु. ध. ने. भा. प.' दँ ५ ल्या: ३

ब्याकरण ३ दँ दुम्ह मचा निसें बि. ए. तकयित ज्यूगुकथं प्रकाश जुयी।'[12] थ्व खँ वय्‌क शहिद शुक्रराज शास्त्रीया ब्याकरकं लुमधं वा सन्तोष मजु धयागु खँ उला क्यं। थुकिं ब्याकरण सम्बन्धी वय्‌कया थ:गु हे अलग्ग बिचा: दु धयागु खँ प्रस्ट या:। उकिं वय्‌कया ब्याकरण सम्बन्धी बिचा:या बारे पूवंक अध्ययन याये मालाच्वंगु दु।

६) **'नेपाली नागरीक' बाछि पौया प्रकाशन:–** धर्मादित्य धर्माचार्यना नां काय्‌वं हे आ तक्क नं अप्वसियां 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाया सम्पादक व प्रकाशक कथं जक लुमंका वयाच्वंगु धासां छुं पाइमखु। ने. सं. ११०० स पिदंगु ल्या: २१ या 'धर्मोदय' पत्रिकाया १५ पौलय् 'नेपाल भाषा' (नेपाली) या सम्पादक धर्मादित्यया विचार व 'नेपाल भाषा साहित्य' धका पिदंगु लेखंयाना धर्मादित्य 'नेपाली नागरिक' बाछि पौया नं सम्पादक व प्रकाशक ख: धयागु खँ सकसितं कनाबिल। 'नेपाली नागरिक' या दँ १ ल्या: १ या थ्व पौ ने. सं. १०५२ चैतकृष्ण पक्षस पिदंगु ख:।'[13] थ्व पत्रिका गोगु ल्या: तक्क पिदंगु दु धया:गु आतक्क प्रकाशनय् मवगुलि याना थ्व नं अन्वेषणया हे विषय जुया च्वंगु दु।

नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् धर्मादित्य धर्माचार्य मेमेगु नं यक्वं क्रियाकलाप यानावंगु दु। उकिं मध्यय् वय्‌कलं स्वनादीगु 'कालिम्पोङ नेपाली बौद्ध शिक्षालय' या दुज:तय्‌त शिक्षा बिइगुया क्रमय् अंग्रेजी, संस्कृतया नापं 'नेपाल भाषा ब्वंकेत भीमराज श्रेष्ठ'[14] या व्यवस्थायागु, 'नेपाली बुद्धमार्गि संघ' या ज्याखंय् च्वइगु पौ नेपाल भाषां जुइमा:गु नियम दयेकुगु, 'नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठ' धयागु संस्थां नेपाल भाषायात स्वीकृति बिइवं वय्‌कया मू सल्हा कथं मिडिल निसें प्रवेशिका, विशारद् व रत्न थ्यंकया नेपाल भाषाया पाठ्यक्रम दयेकेगु ज्या जुगु व 'नेपाल भाषा साहित्य रत्न परीक्षा बिइपिं दुगुलि वसपोलं नेपाल भाषा व नेपाल भाषा साहित्यया इतिहास सम्बन्धी ८/१० गू लेक्चर बिया परीक्षार्थीपिन्त सहायता'[15] यागु खँ नं न्ह्यथने वह जू। थथे हे वय्‌कलं मेमेगु नं

---

१२) 'बु. ध. ने. भा. प.' दँ ४ ल्या: १ व २

१३) काशीनाथ तमोट: 'धर्मादित्यया नेपाली नागरिक म्हसिके', धर्मोदय ल्या: ३४–३६

१४) ज्योतिशाक्य: 'कालिम्पोङ्गय् नेवातय् ह्लापांगु बौद्ध संस्था व विहार' 'धर्मोदय' दँ ५ ल्या: ३८

१५) चित्तधर हृदय– 'झीगु साहित्य' निको खुशी पौ: १७५

यक्वं कार्यकलाप याना वंगु दइ। तर उकिया निर्ति वय्कया बारे पूर्वक अध्ययन याना आपालं खँ सीका कायेगु ल्यं दनि। थुकथं स्वय्बलय वय्कया भाषा व साहित्य सेवाया बारे न्ह्याक्व हे चर्चा यासां म्ह हे जक जू वनी। खः नं वय्कलं नेपाल भाषा व साहित्य उत्थानया निर्ति याना वंगु क्रियाकलापया खँ न्ह्यमथंसे झीगु नेपाल भाषा साहित्यया इतिहास हे पूमवनिगु जक मखु, पूवंके नं फइ मखु। उकिं नेपाल भाषा साहित्य इतिहासय् वय्कया भूमिकाया बारे न्ह्याक्व हे चर्चा यासां म्ह हे जुइ। धात्थेंला वय्कलं थःगु ज्यूताकाछि धयाथें नेपाल भाषा व साहित्य सेवायाना झागुलि उकिया सम्मानकथं ने. सं. १०७६ वछलागा ४ खुन्हु च्वसापासां वय्कयात 'भाषा जवाः' उपाधि ब्यछाल। अय्सां पुनर्जागरण कालय् नेपाल भाषा व थ्वया साहित्यया पुनरउत्थान व सम्बर्धनया निर्ति योगदानयाना वंपिं निष्ठानन्द, सिद्धिदास, जगत सुन्दर मल्ल, योगविरसिंहपिन्त थें धर्मादित्य-यात झीसं हना मच्वना थें वा वय्कया भाषा व साहित्य सेवायात उलि सम्मान व सत्कार कथं झीसं नाला मच्वना थें अनूभव जू। छाय्धाःसा पुनर्जागरण कालय् नेपाल भाषा व साहित्यया सम्बर्धन व प्रगतिया निर्ति जीवन हे फुका योगदानयाना वंपिं धका निष्ठानन्द, सिद्धिदास, जगत सुन्दर मल्ल, योगविर सिंह-पिन्त जक छगू सम्मान व सत्कार कथं नेपाल भाषा साहित्यया 'प्यंग थां' लय् दुथ्याका धर्मादित्ययात दुमथ्याकु। थात्थें धायेगु खःसा नेपाल भाषा साहित्य ख्यः चकंक्क ह्वयेका थकेगुलि निष्ठानन्द, सिद्धिदास, योगवीर व जगत सुन्दर मल्लया गुलि देन दु उलि हे देन धर्मादित्यया नं दु धका मधासें मगाः अथे हे 'शुक्रराजया जीवनयात झीसं क्वथिईक स्वत धाःसा व भाषांया निर्ति हे शहिद जूम्ह धाःसां ज्यू।'[16] थथे हे उबलय् नेपाल भाषा व साहित्य सेवायात न्ह्यज्याकेगुलि माधव-राज जोशी, महाप्रज्ञा व धर्मालोक भिक्षुपिं व मेमेपिं भाषा सेवी व तपषीतय्गु योगदान नं म्ह मजू। 'थुकथं स्वय्बलय् धर्मादित्य धर्माचार्य व शुक्रराज शास्त्री-पिन्त 'प्यंगः थां' खय् दुमथ्याकुगु अन्याय तक मखुसां वय्कपिनिगु भाषा व साहित्य सेवाप्रति कदर मतःगु 'अझला अपमान याःगु तक्क ला खः हे खत।'[17] म्हुतुं मधासां व्यवहारं अथे हे धायी। खः नं 'भाषायागु क्षत्रय् थज्यागु महत्वपूर्ण भूमिका दुपिं व्यक्ति शुक्रराज व धर्माचार्य हे दुमथ्यागु कथं भाषायागु प्यंगः थां

---

१६) सिद्धिचरण श्रेष्ठः 'बु. ध. नेः भा. पत्रिका' या भूमिका

१७) चत्रमिः नेपाल भाषाया पुनर्जागरण कालय् 'प्यंग थां' युग छगू वादविवाद-या विषय, धर्मोदय' दँ ५, ल्याः ४४

धका ह्याला च्वनेगु झीगु स्वतन्त्रताया चिं मखु।'[18] कि त मखुसा थ्वां नियेगु ज्या हे दिका छ्वयेमा:। थां नियेगु ज्यां याना 'प्यंग थां' नं 'न्याग थां' खात। अले 'न्याग: थां' या मंका दिवसय् समालोचक भाजु माधवलाल कर्माचार्यजुं 'न्याग: थां' या मंका दिवसया उपलक्ष्य'[19] धका न्वचु नं बिया दिल। अले 'नेपाल भाषा व साहित्यया न्याग: थां मध्ये छग:, नां दम्ह भाषासेवी, वयोवृद्ध भाषा-जवा: तथा प्रकाण्ड विद्वान स्व० धर्माचार्यं प्रति श्रद्धाञ्जली छायाच्वना।'[20] उकिं 'धायेमफु अज्ञ नं थां नियेगु ज्या मदिकल धा:सा न्याग: जक मखु, च्याग:, झीग:, नीग: स्वीग: न्ह्याक्व नं थेना वने फु। थ्व हे खँयात वाचायेका थां नियेगु ज्या फच्छि फक्व याकनं दिकेमा:। 'प्यंग: थां युग' वा 'प्यंग: थां' धका ह्याला च्वने मज्यू।' थथे नं मखुसा 'प्यंग थां' जक मधासें वय्‌कपिं सकसितं भाषाया थां धका झीसं नालेगु उचित जू वनी।'[21] थथे यासा हे जक पुनर्जागरण कालय् नेपाल भाषा व साहित्या जागरण ह:पि फुक्क भाषा महारथीतय्‌गु मातृभाषा सेवाया उचित मूल्यांकन नापं वय्‌कपिन्त ख: कथं सम्मान व हनावना नं त:गु थें जू वनि।

---

१८) सिद्धिचरण श्रेष्ठ: 'बु. ध. ने. भा. पत्रिका'या भूमिका
१९) 'ज:', ल्या: ७ ने. सं. १०९७
२०) हितकर वीर सिंह कंसाकार: 'वय्‌कया लुमन्ति', 'सितु' ल्या: ३
२१) सिद्धिचरण श्रेष्ठ: 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिका'या भूमिका

'योगसुधा'य् कवि योगवीर सिंह

नेपाल भाषाया सम्बर्धन, समुन्नति व प्रगतिया निति साहित्यिक विधाया नापं मेमेगु विधाया ग्यसुला:गु थीथी सफूया प्रकाशन व अले पिदंगु सफूया मूल्यांकन व अन्वेषण मदिक्क यानावं च्वनेमा: थें तुं झीगु भाषाया पुलां पुलांगु सफूया प्रकाशन व पिदने धुंकुगु कृतिया संरक्षण व महत्वया बारे नं मूल्यांकन जुयावं च्वनेमा: । थ्व हे ज्वलय् "बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा" पत्रिकां चिर परिचितम्ह पुनर्जागरण कालया नां दंम्ह कवि योगवीर सिंहया काव्यय् खनेदुगु छुं विशेषतात संक्षेपं न्ह्यब्वयेगु हे थ्व च्वसुया कुत: ख: ।

कवि योगवीरसिंहया साहित्यिक कृति कथं नीगुपु चिनाखँ दुगु 'योगसुधा' सफू छगू जक झीगु न्ह्य:ने दु । वय्कलं 'योगसुधा' कृति बाहेक मेगु नं यक्व साहित्य साधना या:गु दइ धका: अनुमान याना: धायेत ज्वीत थाकु मजू । छाय्धा:सा ह्लापांला 'शकुन्तला' नांगु नाटक हे च्वयादीगु दु, गुगु नाटक थौं तक्कं अप्रकाशित हे तिनि । अथेहे कवि साहित्य ख्यलय् पला: जक तया दीबलय् वय्कलं थ:गु काप: कोठी हे छगूकथं साहित्यिक गोष्ठी थें यायां व इलय् च्वया दीगु गुलिखय् चिनाखँ नं उबलय्या बडा गुरूजुं लाका यंकुगु चिनाखँ प्वलय् ला:गु दइ धका: यक्वं विश्वास याय् थाये दु । थुकियाना: हे कवि पीदँ दये धुंका: चिनाच्वुगु चिनाखँ जक थौं झीसं न्ह्यच्याये खनाच्वन । पीदँया उमेर फुइ धुंका:तिनि कविजु साहित्य ख्यलय् दुहाँ झाया: चिनाखँ च्वया दीगु खँ गुगु कथं नं पाय्छि मजूगु जक मखुसे विश्वास याये वह नं मजू । छाय्धा:सा वय्क: ने. सं. १०३७/३८ पाखे कलकत्ता झा:गु व वहे दँय् कलकत्तां लिहां झाय्वं हे महाकवि सिद्धिदासया नापं कवि लेखनाथ, शम्भू प्रसाद, चक्रपाणी चालिसेंपि नापं कविया स्वापू दुगु व वय्क:पि ह्लि ह्लि धयाथें काप: कोठीइ वना च्वनिगुलि याना: हे कविया काप: कोठी छगू कथं साहित्यिक कवि गोष्ठीइ हिलावंगु ख: । थ्व हे वातावरणय् कविजुं काप: कोठीइ च्वँच्वं चिनाखँ च्वयेगुली च्वसा न्ह्याकुम्ह कवि ने. सं. १०३८/३९ निसें ने सं. १०४७ तक्क थ:गु च्वसा मन्ह्याकुगु अवश्व

नं च्वइमखु । उकिं उबलय्‌या घडा गुज्जुं लाका यंकुगु कापः कोठीइ मुनातःगु चिनाखँ प्वलय्‌ कवियागु यक्व चिनाखँ लाःगु दइ धकाः विश्वास याये मायेका च्वंगु खः । थुकिं यानाः नं कविया साहित्यिक कृतिया ल्याः म्ह जुयाच्वंगु दु, झीसं कविया मुक्कं साहित्यिक कृति न्ह्यच्याये मखना च्वंगु दु ।

पुनर्जागरण कालया इलय्‌ कवि योगवीर सिंहजुया साहित्यिक कृति ह्लनावं वनाच्वंगु नेपाल भाषाया संरक्षण व सम्बर्धनया निति जनमानसय्‌ जागरण थनाबीगु साधन हे धाःसा छुं पाइमखु । कविया कृति उगु इलय्‌ समाजय्‌ तःधंगु प्रभाव लाकुगु दु धयागु खँ ला "योगवीर सिंहया कविता 'संसार सागर बिचय गुलि प्राणिपिं दु', 'मन्दिरा विलाप', जिमि त्वाःयापिं व मेमेपिन्सं कण्ठ यानाः ब्वना जुइगु जितः लुमनि" धयागु कवि सिद्धिचरणजुया धापुतिं (खेलुइताः दँ ५) हे स्पष्ट याः । थुकथं उगु इलय्‌ तसकं लोकं ह्वाःम्ह व चर्चितम्ह कविया चिनाखँ मध्ये झीगु न्ह्यने दुगु 'योगसुधा' चिनाखँ मुनाय्‌ च्वंगु थौंया इलय्‌ नं विशेषकथं चर्चितगु चिनाखँ ब्वने बलय्‌ वयकःया काव्यय्‌ संक्षेपकथं क्वय्‌ न्ह्यथनागु विशेषता खने दु ।

१) **मां भाय्‌या उत्थानया भावनाः—** कवि योगवीर सिंहजुं नेपाल भाषाया नापं खँय्‌ व हिन्दी भासं नं चिनाखँ च्वया दीगु याः । अय्‌सां वय्‌कलं साहित्य ख्यलय्‌ पलाः तया दीगु हे भाषा अनुरागं प्रेरित जुयाः खः । उगु इलय्‌ तत्कालिन शासकतसें नेपाल भाषायात गःकिया यंकाच्वंगु इलय्‌ नं राणाशासक- तयेत हे छगू कथं हाथ्या बियाः नेपाल भाषां चिनाखँ च्वया दीगु कविजुयाके भाषा अनुरागया मि च्याःगुया दसि खः । थ्वया बाहेक नं कविया दुनुगलय्‌ च्वंगु मां भाय्‌ प्रतिया अगाध स्नेह, ममता व अनुरागया भावना हे थौं स्वयाः ६५ दँ न्ह्यः च्वयाः पिकया दीगु चिनाखँ 'नेपाल भाषा' खः । थ्व कृति उगु इलय्‌ जक मखुसे थौंया इलय्‌ नं भाषिक चेतना थना बिया निति उलिं हे सशक्त तिनि । उगु इलय्‌ नेपाल भाषाया तसकं कन्नाचायापुगु अवस्था खनाः नेपाल भाषा भाषी जनतायात कवि आह्वान याना दीगु—

'नेपाल भाषा जीर्ण जुगु अलसि मचासे भिंके नू ।
भारतीय शास्त्र भवनं मान थ्वैत बीके नू ।।'

धयागु आह्वानया सः थौं नं नेपाःया कुं— कुलामय्‌ थ्वया हे च्वनतिनि । गवलय्‌ तक्क नेपाल भाषाया पूवंक जिर्णोद्वार व पुनरउत्थान जुइमखु, उबलय्‌

तक्क कविया च्वय् न्ह्यथनागु आह्वानया सलं ज्ञीत थना हे च्वनी। थः मां भाय्या उत्थान यायेगु तातुनाः हे कविजुं नेपाल भाषां चिनाखँ चिनादीगु दसि हे थ्व खः।

२) **बौद्ध धर्मय् तःधंगु आस्था व श्रद्धाः**– कवि योगवीर सिंह ३९।४० दँ ति दुबलय् नेपालय् बौद्ध धर्मय् छगू न्हूगु जागरण वल। उबलय् खामं निसें दण्डवत याना वःम्ह क्यांछे धयाम्ह लामां कंगु बौद्ध धर्म सम्बन्धी बाखनं यक्व बौद्ध धर्मावलम्बीत प्रभावित जुल। बुद्ध धर्मया ख्वाःपौ कथं भाषा जवाः धर्मादित्य धर्माचार्य थःगु हे सम्पादनय् 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिका नं उवलय् हे ने. सं. १०४५ स पिकया दिल। अनंलि छु दँ लिपा नेपाः गालं पितिना छ्वःपिं भिक्षुपिं, भारतय् च्वंपि नेपाली बौद्धत व भारतीय भिक्षुपिं मुनाः बौद्ध धर्मया व्यापक प्रचार प्रसार यायेगु तातुनाः ने. सं. १०६५ कछलाय् 'धर्मोदय सभा' स्वन। थुकथं उगु ईया वातावरणं यानाः कवि नेपाल भाषाया नापं बौद्ध धर्मया लँपुइ नं पलाः तया दिल। अले बौद्ध धर्मया छम्ह उपासक जुया दिल। थ्व हे कारणं यानाः योगवीर सिंह छम्ह बौद्ध धर्म ह्यःमि कवि जुयाः साहित्य ख्यलय् पिदन। योगसुधा दुनेया बच्छि धयाथें चिनाखँ बौद्ध धर्म व बौद्ध दर्शनया बारे कयाः च्वयातःगु दु। उकी मध्यय् तसकं ग्यसुलाःगु व थौं तक्क नं उलि हे चर्चित जुयाच्वंगु कृति मध्यय् 'रानी मन्दिराया विलाप', 'धर्मसार' व 'धर्मोद्वार' खः।

'रानी मन्दिराया विलाप' बौद्ध बाखं 'विश्वन्तर राजकुमारया मचात दान' नांगु जातक बाखंया लिधंसाय् च्वयातःगु जुगुलिं थ्वकि काव्यात्मक गुणया नापं बाखं तत्वं नं थाय् कयाच्वंगु दु। अझला रानी मन्दिराया विलाप छगू कथं बाखं म्ये धाःसां छु पाइमखु। थ्व चिनाखँय् विश्वन्तर राजकुमारया मचात दान जातक बाखंया मुक्कं अंश मदुसां मचात दान त्रिया छ्वइबलय् बनय् पूजा ज्वलं काः वनाच्वंम्ह रानीयात जुइगु मभिगु घटना व छें थ्यने धुंकाः रानीयात जुइगु शोक, जातक बाखंया हे अंशत खः। जातक बाखंया हें मेगु अंश योगसुधाय् दुने च्वंगु छपु चिनाखँ 'विश्वन्तर' खः।

रानी मन्दिराया विलापया न्ह्यःनेया ब्व ब्वने बलय् नुःग हे याउँसे च्वंसा, लिउनेया ब्व ब्वने बलय् नुगः हे खुल्ल मिनाः नुगः मंछि सें च्वना वः। थुकथं ब्वमितय्गु नुगःचुइ हे थुं दिक्क शान्त व करुण रसं निथ्रुक प्याकाः छन्द, मात्रा व अनुप्रासयात कःघानाः चिनाखँ चिनादी फुगु हे कविया दकलय् तःधंगु

सफलता धायेमा: । थुकी कविया मेगु सफलता शोकाकुल रानि याइगु मनो-विश्लेषणया सजिव चित्रण व प्रकृतिया वर्णनय् यथार्थयाया नापं स्वाभाविकता नं खः । अले थ्व चिनाखँ भौतिक सुख सयलय् जक दुनाः पथभ्रष्ट, नैतिकहीन जुया वनाच्वंगु समाजयात विश्वन्तर थें दानी जुइमाः धकाः आदर्शया सन्देश नं मचाकेक हे वनाच्वंगु दु ।

बौद्ध धर्म प्रभावित जुयाः च्वयातःगु मेगु कृति खः 'धर्मसार' । थ्व चिनाखँ 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाय् 'संसार सागर बिचय' नामं पिदंगु खः । थ्वहे चिनाखँ च्वयाः पिकाःगु द्वपनय् प्रकाशक भवानिवीर सिंहयात व कवि योगवीर सिंहयात म्हति झितका दां बं पुइकुगु खः ।

'धर्मसार' य् पूर्व जन्म कथं संसारया मेपिं यक्व प्राणिया रूपय् जन्म काये धुंकाः तिनि मनूया जन्म जुइगुलि थ्व जन्मय् धर्म कर्म मयासे मात्र भौतिक संसारय् जक दुनेवं पुनरजन्मय् नरक वने मालिगु खँ, असत्य खँ ल्हानाः करपिन्त स्यंकेगु करपिन्सं उन्नति यागुलि दाह्यानाः उन्नतिशील मनूयात स्यंकेत स्वयेगु अनैतिक ज्या याना जुइगु फुक्क पाप खः धयागु बिचाः प्वंका ब्याक्क मनूतयगु आचरणय् व समाजय् सुधार हयेगु तातुनाः च्वया दीगु कृति हे 'धर्मसार' खः । उकिं थ्व कृतिइ गनं गनं उपादेशात्मक कथं कविजुं थःगु नुगः खँ प्वंका दीगु दु । संसारया प्राणी मात्रया निर्ति भिंगु व बांलागु ज्या यायेमाःगु व मन शान्ति यानाः जगत निर्वाण याये‌या निर्ति लिपतय् कविजुं आह्वान याना दी—

तंता फुका जगतया निरबाण लाय्‌सा
त्रिरत्नया शरण हुँ मय शान्ति याय्‌सा ।

कविया उत्कृष्ट कृति मध्ये छपु 'धर्मसार' नं खः । थ्व चिनाखँ नं उगु इलय् समाजय् तसकं तःधंगु प्रभाव लाकुगु दु । 'धर्मसार' थें हे ज्वः लाःगु मेगु गां थाःगु कृति 'धर्मोद्धार' खः । थ्व चिनाखँय् नं 'मैत्री', 'करूणा' थें यागु बौद्ध दर्शनया खँत कवितात्मक भासं कवि प्वंका दीगु दु । धात्थेंला 'धर्मसार' व 'धर्मोद्धार' दथुइ कविजुं कवितात्मक भासं यानादीगु व्याख्याय् भिन्नता बाहेक मेगु कवि ज्वनादीगु विषयबस्तु, दर्शन व कनेत्यंगु सन्देश फुक्कसं ज्वःलाः । थपिं निगू जक कृति ब्वनाः नं धर्म व अझला धाये जीवन दर्शनया बारे कविया छु बिचाः दु धयागु थुइकेत थाकु मजू । थथे हे कविया 'अहिंसा' 'गीत' 'श्री भगवान निर्माण', 'बिहार', 'बुद्ध गन दु', 'चैत्य बन्दना', 'धम्मपद', 'विश्वन्तर', 'कीर्तिया लँ' नांगु कृतित मुक्कं बौद्ध धर्म व दर्शनं उत्प्रेरित कृति धाःसां छुं पाइ

मखु । छाय्धाःसा उगु फुक्क धयाथें चिनाखँय् कविजुं बौद्ध धर्म व दर्शन हे चिनाखँया मू बिषय बस्तु कथं नालाः चिनाखँ चिना दीगु दु । उकिं हे कवि योगवीर सिंहजु बौद्ध धर्म ह्यःम्ह कवि जूवंगु खः ।

३) सुधारात्मकं भावनाः– समाजय् ह्यूपाः हयेया निम्ति ह्लापा मनूतय्त नैतिकताया ज्ञां बिइमाः । नैतिकताया महत्व थुइका बीइमाः । नैतिक ज्ञांया म्हृतिं यानाः हे मनूतय्सं थःगु व्यक्तिगत इच्छा व स्वार्थ पूर्तिया निंतिं न्ह्यात्थेयागु घोर अनैतिक गतिविधि व क्रियाकलाप नं लिफः मस्वसे न्ह्याका च्वंगु खः, याना च्वंगु खः । उकिया लिच्वलं हे समाजय् उच्छृङ्खलता, विकृति, तडक भडक, अराजकता, अशान्ति, हिंसा थें यागु अनेक मानव कल्याण विरोधी कार्य-कलाप जुइ; जुयाच्वंगु दु । थुकियानाः समाजयात जक मखु देयात हे भज्यंक स्यंकी । उकिं हे समाजय् देशय् छुं सुधार वा ह्यूपाः ह्येया निंतिं मनूतय्त नैतिकताया ज्ञां बिइगु तसंक आवश्यक जू । थ्व खँय् कविजु तसंक सचेत खने दु । धात्थेंला कविया कृतिइ खनेदुगु तःजिगु विशेषता मध्यय् छता समाज सुधारया भावनां बिलिबिलि जाःगु आह्वान खः ।

'योगसुधा' क्वचायेक ब्वनेबलय् नैतिक शिक्षा बिया स्यनावना च्वंगु समाजयात भिंगु लँपुइ यंकेगु तातुनाः हे कवि च्वसा न्ह्याकुगु थें ताया वः । बौद्ध धर्म व दर्शनय् थें हे समाज सुधारय् नं उलि हे कविया नुगः क्वसाःगुया दसि हे 'अहिंसा', धर्मसार', 'धर्मोद्वार', 'कीर्तिया लँ', 'सार वचन', 'मनया उद्गार', 'प्रवासि पत्निया वसन्त' कृतित खः । थ्व कृतित व्यक्तिगत स्वार्थय् दुनाः भोगविलासय् जक जीवन फुके मज्यू, व्यक्तिगत स्वार्थयात त्वःताः सामूहिक स्वार्थया निंतिं नं मनूतसें ज्या–खँ यायेमाः धयागु कविजुया बिचाः केन्द्रित जुयाच्वंगु खने दु । उकिं हे कविजुं तःथाय् मछि थःगु बिचाः थुकथं प्वंका दिइ–

ओ वीरया सन्तति झी जुया नं
सुबुद्धि झीगु नल सो अज्ञानं ।

+ + +

नाना अनित्य विषये सुख भोग याम्ह
चाचा उला षडगति दुख भोग याम्ह ।

+ + +

अयासी चाल निश्चय मजिल
ज्या याना झीसं नयेमाल ।

+ + +

यायगु थम जप तपादिक धर्म कीर्ति
प्राणि गुलिदत उलि फुकसिगु निर्ति
थो हे मति जक तया शुभ कर्म यायेगु
इच्छा मयायेगु फल थःत कायगु ।

धात्थें ला कवि योगवीर सिंहजु नेपाल भाषाया पुनर्जागरण कालया नां दंम्ह कवि जक मखुसे समाज सुधारक नं खः । समाज सुधारया लँय् ब्वाँय् ब्वाँय् जुया दीगुलिं हे वय्कलं तक्वः मछि जेल यातना व सास्ना नं फया दी माल । थुकथं समाज सुधारक जुइत व अथे यायेगु भावनां कृति च्वयेत कविजुयात छगूला इलं हे ध्वात्तुध्वात जुइ धाःसा मेगु ने. सं. १०३५ स पिदंगु मास्टर जगत सुन्दर मल्लया 'इसपं दयेका तःगु बाखं' व ने. सं. १०४० स पिदंगु महाकवि सिद्धिदासया 'सज्जन हृदया भरण' कृति नं तःधंगु प्रभाव लाकल जुइ धकाः अनुमान यानाः धायेफु ।

४) राष्ट्रिय भावना:- कवि योगवीर सिंह बौद्ध धर्म ह्यःमि कवि समाज सुधारक जक मखुसे छम्ह युग सचेत कवि नं खः । थ्व खँ वय्कलं साधना यानादीगु 'मनया उद्गार' व मेमेगु कृति धया च्वंगु दु । तत्कालिन राणा सरकारया राजनैतिक क्रूर दमनं यानाः थःगु नां तक तयाः नं कविता प्रकाशन याये मजियावंलिसे कविजुं 'अशान्त हृदय' या नामं प्रकाशन याना दीगु कविता हे 'मनया उद्गार' खः । मनया उद्गार कविताय् कविजुं प्वंकादीगु विदेशी औपनिवेसिक विरोधी व राष्ट्रिय भावनां बिलिबिलि जाःगु बिचाः उगु इलय् जक मखुसे थौंया इलय् नं उलि हे महत्व दनि । कविजुं धया दीथें थौं नं झीथाय् यक्व मू वंगु सामान व तसकं थिकेगु बिलासिताया सामानत थन ह्याः नेपाः मितय्गु हि चःतिया कमाई फुक्क मुनाः विदेशीतसें यंकाच्वंगु दु । गुकियानाः ह्लिया ह्लिथं धयाथें नेपाःमित नांगा जुजुं वनाच्वंगु दु । उकिं हे वय्कलं 'प्राचिन चाल आयात मजिल', 'आयात होस याये माल', 'उन्नतिशिल विदेशया जाल चःफुना वान्छ्वये माल', 'विद्या ब्वना सुख सिइ माल', धकाः हाला दिइ ।

कविजुं राजनीतिया बारे कया मुक्कं छुं छगू कृति च्वया मदीसां लेनिन व गान्धिपिन्त महान गुरू धकाः माने यायेगु व उगु जहानिया शासनया तिह्लिनय् नं प्रजातन्त्रया पक्षपाति जुयाः थःगु बिचाः न्ह्यब्वःगुलिं नं वय्कः राजनीतिक खँय् नं तसकं सचेत धयागु खँ उला क्वं । थ्व खँ क्वय् न्ह्यथनागु कविया इवःलं अझ प्रस्ट याना बिइ-

मेमेगु न्यूनाधिक कार्यं जुसां
राज्य प्रजातन्त्र प्रणाली खासा ।

सायद थ्व ज्व: दुर्गुलि हे वय्कलं 'श्री भगवान निर्वाण' चिनाखँ नं थ:गु नामं पिकायेत ग्याना: 'वीर भक्त' नामं प्रकाशन याना दिल जुइ । थुकथं 'योगसुधा' कृतिइ कविजुया राजनैतिक बिचा: दुसुना च्वंगु बांलाक हे खने दु ।

थथेहे थी थी विषय वस्तुया वर्णन याना: च्वयात:गु मेगु नं त:पु मछि चिनाखँ 'योगसुधा'य् दु । थ्वहे ज्वलय् नेपा:या प्राचिन इतिहासया वर्णन याना: च्वयात:गु चिनाखँ महामञ्जुश्री ख: । थ्व चिनाखँय् प्राचिन इतिहासया वर्णन दु धयागु खँ ला कविजुं 'प्राचिन इतिहास थाय् वरणन् नेपालयागु भति' धका: ह्लापां धयादीगुलिं प्रस्ट याना च्वंगु दु । थ्व कि सत्य युगय् विपश्वी मुनि व अनं यक्व लिपा सिखि व विश्व भू नांम्ह तथागत वया: महामञ्जुश्री लिपा वइतिनिगु खँ इमिसं वर्णन याना वंगु खँ न्ह्यथना दीगु दु । अनंलि स्वयम्भूया दर्शन यायेत नेपालय् मध्य शहरय् (येँय) महाचीनं व:म्ह महामञ्जुश्रीजुं लखं जायाच्वंगु नागदहया ल: चायेका; मञ्जुपतन नांया छगू शहर दयेका: धर्म्माकर धा:म्ह मनूयात व शहरया जुजु याना वंगु व वया लिपा चिनियात यक्व नेपा:गालय् दुहाँ व:गुलिं याना: चीननापं नेपा:या स्वापू बांलाना वंगु, कृषि व वाणिज्यय् नं विकास जुया वंगु खँया वर्णन हे थ्व चिनाखँया सार ख: । ऐतिहासिक वर्णन नं हिसि छाय्पिया: कवितात्मक भासं बर्णनयाना दी फुगु हे कविया सफलताया प्रतिक ख: । अथेहे मतिना सम्बन्धी नं 'प्रेमिका चरित्र' चिनाखँ चिना दीगु दु । यौन प्या:चाम्ह प्रेमिकाया मन:स्थितिया वर्णन थुकी दु । वैचारिक पक्षयात छखे तया: धायेगु ख:सा उलि चिहाक:गु चिनाखँय् नं यौन प्या:चाम्ह प्रेमिकाया चित्रण पूर्वक धयार्थे याये फुगु हे कविया सफलता धायेमा: । थथेहे कविया 'सिह्लाज्याया ब्वीं' चिनाखँ ब्वने बलय् नं ज्यापुदाजुपिन्सं सिह्लाज्या याना च्वंगुया किपा हे स्वयाच्वना थें यागु अनुभूति जू । धात्थेंला सिह्लाज्या बलय् जुइगु यथार्थ चित्रण हे 'सिह्लाज्याया ब्वीं' चिनाखँ ख: । अथेहे मृत्युया बारे वर्णात्मक कथं च्वयात:गु मेगु कृति 'मृत्यु' ख: । थ्व मृत्युया पक्ष विपक्षयात कया: कविजुं थ:गु बिचा: कवितात्मक भासं विस्तृत रूपं प्वंकादीगु दु । 'मृत्यु' चिनाखँ ब्वने बलय् मृत्युया अपार महिमा व शक्ति खना: अजू चायेमा:गु अनुभूति जू धा:सा मेखे मृत्युं संसारयात हे विनास याना थंकाच्वंगु खँ लुमंसे वइ बलय् संसारय् दकसिबय् निर्दयी हे मृत्यु थें च्वना व: । थ्व चिनाखँय् नं कविया मेगु चिनाखँय् थें कलात्मक लालित्य उलि हे दु । खय्तला थ्व कृति स्व० महाकवि

चित्तधर हृदय तसकं म्ह मफया च्वं बलय् नुगः मछिंगु अभिव्यक्ति कविजु प्वंका च्वयादीगु धयागु खँ चित्तधरजुं सफूया भूमिकाय् न्ह्यथना दीसां योगवीर सिंह-जुयागु 'मृत्यु' कविता भारतया राष्ट्र कवि मैथिलि शरण गुप्तया 'मृत्यु' धैंगु हे 'सरस्वति' पत्रिका डिसेम्बर १९१० अंकयागु छायाँनुबाद खः······" (बु. ध. व ने. भा. पत्रिकाया भूमिकाय् प्रकाशकया न्ह्यखँ) धयागु खँ यानाः कविया मौलिकताय् शंका याये मायेका च्वंगु दु। न्ह्यागुसां थी थी विषयवस्तुया बारे कयाः थी थी चिनाखँ साधना याना दी फुगु हे कवियाके सुला च्वंगु कवित्वयां प्रतिभा खः।

५) **बैचारिक दरिद्रता:–** कवि योगवीर सिंहजुया कृति उगु इलय् लोकं ह्वाःगु खँला च्वय् हे न्ह्यथने धुन। बैचारिक पक्षय् न्ह्याक्व हे सशक्तसां कलापक्षय् दयेमाःगु सशक्त शैलि, शिल्प, कल्पना व अभिब्यञ्जनां दरिद्रगु साहित्यिक कृति उलि लोकं ह्वाइमखु गुलि उत्कृष्ट कलात्मक अभिब्यञ्जनां बिलिबिलि जाया च्वंगु कृति लोकं ह्वाइ। छाय्धाःसा साहित्यय् कलां हे ब्वमि वर्गयात ह्लिइका बिइ, ख्वयेका बिइ। वास्तवय् कविया काव्य कलात्मक दृष्टि उत्कृष्ट जुगुलिं हे उगु इलय् तसकं लोकं ह्वाःगु खँय् शंका याये थाय् मदु। कलात्मक दृष्टि कविया काब्य गुलि सशक्त खः उलि हे वैचारिक सशक्त जूगु जूसा कृतिया बारे कयाः सायद हे जक कुं खिनेथाय् दइगु जुइ।

कविया अप्वः धयाथें कृतिइ बौद्ध धर्म दर्शनया सन्देश दु। बौद्ध धर्म व दर्शनय् छुं हद तक जातिय भेदभाव व धार्मिक अन्ध परम्पराया विरोध दुसां आदर्शवादं मुक्तगु प्रगतिवादी विचार धाःसा अवश्य नं मखु। सायद कविया अप्वः धैथें कृति आदर्शवादं मुक्त जुइमफुगु उकिं नं खयेमाः। खः नं आदर्शवाद मुक्कं कंचि कल्पनाय् आधारित दर्शन हे जक ख। थ्वया वैज्ञानिक तथ्य व भौतिक वस्तुगत तथ्यनाप छुं स्वापू मदु। उकिं आदर्शवादीं विचारं मुक्त मजूतलय् न्ह्याःथेयाम्ह युग सचेत व चेतनशील धयाच्वंपि बुद्धिजिवि वर्गया न्ह्यपुं, धार्मिक मूल्य, मान्यता व क्वँपुलागु अन्धविश्वासय् विश्वास यानां तुं च्वनी। थ्व खँ थःत युग सचेत व चेतनशील धयाच्वंपि थौंया बुद्धिजिबितय्गु धार्मिक मान्यता, अन्ध परम्परा व अन्धवादी क्रियाकलापं अज्ञ ध्वाथुइका च्वंगु हे दु। थुकथं स्वयेबलय् उगु इलय् कवि योगवीर सिंह धर्म व अन्धवादय् विश्वास यानाः च्वसा न्ह्याकल धकाः अजू चायेमाःगु ला मदु। धयां समाजय् देशय् ह्यूपाः हइपिं राजनैतिक नेतात जक मखुसे युग सचेत, चेतनशील बुद्धिजिवी वर्ग साहित्यकारत नं खः। थ्वपिं वर्ग हे शदियौं क्वपुलांगु धार्मिक मान्यता, अन्धपरम्परा व अन्धवादया

पक्षय् वकालत याना च्वंतलय् समाजय् ह्यूपाः वइगु धयागु हे गबलय् ? बुद्धिजिवी वर्गय् दुथ्याःपि मनूतसें व थःत बुद्धिजिवी धयाजुपिन्सं दकलय् बिचाः याये माःगु खँ थ्व खः। थुकथं स्वयेबलय् सैद्धान्तिक विचारधारां परिपक्वगु साहित्यिक कृति थें कविया 'योगसुधा' कृति नं मनूतय्त उलि हे सचेत याइ, जागरण याइ धकाः धाय फइमखुः। छाय्धाःसा योगसुधाय् 'सीक सीकं' नरके व लायी' (धर्मसार) 'दकय् भिंगु दान प्रतिदिन मुना धर्म बियेगु' (धर्म्मपद) 'स्वर्ग वने दइ थुकि नर जन्म धुंका' (चैत्य बन्दना) थें जागु धार्मिक मूल्य, मान्यता व अन्धविश्वासं जायाच्वंगु अभिव्यक्ति व भावनात लुइकेत मात्त् माः जुइ म्वाः। अथेंहे कविजु 'प्रेमिका चरित्र' 'हृदय सलि' थें जागु मतिना व यौनं झ्चाःगु कृति चिना दीगुली नं वैचारिक स्पष्टताय् कविजु लिउने लाना च्वंगु खँ उला क्यं।

कविया रचनाकालय् ने. सं. १०४० स पिदंगु महाकवि सिद्धिदासया 'सज्जन हृदयाभरण' या झ्वलय् 'योगसुधा' झ्वःछुके बलय् नं बैचारिक सचेतताय् 'योगसुधा' स्वयाः सज्जन हृदयाभरण' कृति छतँ च्वय्‌या तगिनय् लाः धकाः मधासें मगाः। अथे धका महाकवि सिद्धिदासया फुक्कं कृतिइ वैचारिक स्पष्टता दु वा प्रगतिवादी धकाः धाये त्यनागु अवश्य हे मखु। ई सापेक्षतायात नं छकः बिचाः यानाः धायेगु खःसा 'सज्जन हृदयाभरण' कृति कनाच्वंगु नैतिक शिक्षाया सन्देशया न्ह्यःने थौंया चेतनशिल धयाच्वंपि अझला साहित्य जीवनया निंति धयाजुपिं च्वमिपिनिगु कृति कनाच्वंगु सन्देश नं उलि क्वातु मजूगु अनुभव याये मायेका च्वंगु दु। थुकथं स्वय्बलय् 'सज्जन हृदयाभरण' कृति पिदंने धुंकाःतिनि बांलाक च्वसा न्ह्याकूम्ह कविया 'योगसुधा' कृतिया सन्देशय् 'सज्जन हृदयाभरणं' कंगु सन्देशय् थें प्रौढता व परिपक्वता खंके थाकुगु नं उकि हे खः। थ्व हे आधारय् कवि योगवीरसिंहया कृतिइ छु कथं वैचारिक दरिद्रतां थाय् कयाच्वंगु अनुभव याये मायेका ब्यू। धयां उगु इलय् रचना जूगु भाषा अनुरागया मि च्याना च्वंगु 'नेपाल भाषा', देशभक्ति भावनां जायाच्वंगु 'मनया उद्‌गार' समाज सुधारय् तिब्रता हयेगु तातुनाः रचना जूगु 'प्रवासी पत्निया बसन्त', निस्वार्थी भावनां बिलिबिलि जायाच्वंगु 'सारबचन' थें यागु कृतिया विषयवस्तु धाःसा उगु इलय् जक मखुसे थौंया इलय् नं उलि हे धिसिलोःनि। थपिं कृतिया वैचारिक स्तरयात कयाः धायेगु खःसाला कवि योगवीरसिंहया बौद्ध धर्म ह्यःमि कवि, समाज सुधारक, युगसचेतया नापं देशभक्ति राष्ट्रवादी व ई सापेक्षकथं प्रगतिवादी कवि नं मधासें मगाः।

६) **वर्णनात्मक अभिव्यक्तिः**– योगसुधा कृतिइ खनेदुगु मेगु विशेषता वर्णनात्मक अभिव्यक्ति खः। वर्णनात्मक अभिव्यक्ति कविता रचना यायेगु पुलांगु परम्परा खः। थुकिया दसि कथं नेपाल भाषाया पुलां पुलांगु म्ये व बाखं म्येत झीगु न्ह्यःने दु। थ्वले कवि योगवीरसिंहजुं नं वर्णनात्मक अभिव्यक्तियात कय्च्याना: रचनायाना दीगु कृति मध्यय् 'महामञ्जुश्री' लय् प्राचिन नेपा:या ऐतिहासिक वर्णन, 'मृत्यु' इ मृत्युया बारेया वर्णन, बुद्धया संक्षिप्त परिचयया वर्णन 'गीत'य् व बुद्ध निर्वाण जूगु बारेया वर्णन 'श्री भगवान निर्वाण' कविताय् दु धा:सा 'रानी मन्दिराया विलाप', 'प्रवासी वसन्त' व 'विश्वन्तर' कृतिइ बाखं (कथानक) या सार दु।

सरल व सल्ल न्ह्याना च्वंगु भावाभिव्यक्ति हे कविया शैलि धाय्मा:। कविजुं सुक्ष्माति सुक्ष्मकथं काव्यय् याना च्वंगु वर्णनय् स्वाभाविकता व सौन्दर्य युक्त अलंकारयाना: कविया काव्यं ब्वमितय् नुग:यात थौं नं आकर्षित याना हे च्वंगु दनि। तर उगु ईया साहित्यिक प्रवृत्ति व परम्पराँ पिहाँ वये मफुगुलिं कविया काव्यय् न्हू शैलि खनेमदु थें झ्यातुगु झ्यातुगु संस्कृत खँग्वया नं यक्व प्रयोग जूवंगु दु। गुकियाना: काव्यय् दयेमागु सरलता व स्पष्टताया म्हँतियानां क्लिष्ट जू वंगु दु।

लिखँः– कवि योगवीरसिंहया इलय् नेपाल भाषाया उत्थान व विकासया निंति छुं यायेगु, छुं च्वयेगु व छुं छगू सफू वा पत्रिका पिकायेगु थें यागु रचनात्मक ज्या तक्क तत्कालिन शासनकतय्‌त तसकं मनी। उगु इलय् अयागु रचनात्मक ज्याय् थःत पाना च्वंपि मां भाय् प्रेमिपिन्सं नं व्यवस्था विरोधी व देशद्रोही अपराधीतय्‌सं थें कठोर दण्ड सजाय फयेमाला वंगु नं उकिं हे खः। राजनैतिक दमनया तिव्रतां याना: हे उगु इलय् नेपाल भाषा नं संस्कृत भाषा थें लुकुंविना वंगु खः। थुकथ राजनैतिक तिव्र दमनं याना उगु इलय् मां भाय्या विकास व सम्बर्धनया खँ तक्कं ल्हायेत व कनेत नं तसकं ग्यानापुसे च्वंगु इलय् नं जीर्ण जुयावंगु नेपाल भाषाया जीर्णोद्धारया निंति कवि काव्य साधनायाना दीगु अवश्य नं साहसिलो पला: खः। उकिं हे उबलय् न्ह्यागु विषयवस्तुया बारे कया: नेपाल भाषां साहित्य रचनाया:सां व ईया साहित्यिकतय्‌त प्रगतिशील जक मधासे क्रान्तिकारी नं धाये मालावन। थुकथं स्वयेबलय् कविया कृति क्वःदले धुंकुगु नेपाल भाषाया स्तम्भयात हानं धिसिलाक्क धस्वाकेगु निंति मदयेक मगाःगु साधन हे जुयाब्यूगु दु। धात्थेंला पुनर्जागरण कालया मेपिं भाषा महा-

रथितय्गुया नापं कविजुया मां भाय् व साहित्य सेवां च्या:गु भाषिक जागरणं है थौं तक झीगु भाषा व साहित्य धिसिमिसि धायेक म्वानाच्वन धा:सां छुं पाइ-मखु । पुनर्जागरण कालया मेपिं भाषा महारथीत थें हे कवि 'योगवीरसिंह' नं भाषागत समान अधिकारया निंति स:तया वयाच्वंपिं फुक्क मां भाय् प्रेमिपिनिगु निंति त:धंगु प्रेरणाया स्रोत जुयाच्वंगु दु ।

'खुपु बाखंचा'या बारे छुं खँ

झी कवि चित्तधर 'हृदय' जुया 'खुपु बाखंचा' नेपाल भाषा बाखं साहित्यया इतिहासय् ऐतिहासिक महत्व दुगुलिं याना: उगु बाखं सफूया विवेचना यायेगु थ्व च्वसुया कुतः खः । 'खुपु बाखंचा'य् दुवाले न्ह्यः चित्तधरजु नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् पलाः छिना दीगु खँ नि छक्वः न्ह्यथने ।

पुनर्जागरणकालया दकलय् क्वकालिम्ह भाषा महारथी धर्म आदित्य धर्माचार्यया ल्यू नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् जहां थीगु तारा जुयाः साहित्य शिरोमणि चित्तधर 'हृदय' न्ह्यलू वइ । झी कवि चित्तधर 'हृदय' जुयात नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् पलाः छिइत ह:पाः ब्यूगुया खँय् वय्क:या धापूकथं ला 'कवि शिरोमणि लेखनाथ गुरुया गोर्खाभाषां संक्षिप्त रामायण, संक्षिप्त महाभारतय् च्वंगु कविता, अथेहे गोर्खा शिक्षा १,२,३,४,५ भागय् च्वंगु नं भचा भचा ब्वँब्वं च्यये मास्तिवःगु खः । अले गुरु योगवीरसिंहजुं माता, छन्द मिलय्यानाः च्वयेगु स्यनाबिल अले च्वच्वं याना' ('लबु' पत्रिका दँ ३ ल्याः ४) धकाः झीत कना झाःगु दु । वहे प्रेरणां 'हृदय' जुयात ह्लापां पद्यात्मक साहित्य ख्यलय् पलाः छिकूगु खः । थ्व खँ नं वय्कःया हे भाषं 'च्वयेगु छुं धंगरंग मदुसां न्ह्यागु जूसा च्वय् न्ह्याः ।···थ्व हे स्वभावानुसार जितः पद्य च्वयेगु इच्छा जुयाः छगू पद्य जि च्वया, गुगु पाप देशनाया नामं (बुद्धोपासकया पाप देशना) 'बुद्ध धर्म' या बुद्ध सम्वत् २४७० (ने. सं. १०४६–४७) बछला-तछला अङ्क प्रकाशित जुल ।' ('नेपाल' ऋतुपौ, चित्तधर 'हृदय' लुमन्ति ल्याः) धकाः वय्कलं थःगु ह्लाःतं च्वयातयादीगु अप्रकाशित 'जिगु जातः' लय् च्वयाझाःगु दु । थथे ने. सं. १०४६–४७ पाखे बौद्ध भावनां प्रेरित जुयाः 'बुद्धोपासकया पाप देशना' निसें च्वसा न्ह्याकादीम्ह झी कवि चित्तधर 'हृदय' जुं ने. सं. १०५३ स वय्कःया दकलय् ह्लापांगु कृति कथं 'पद्य निकुञ्ज' व 'हृदय कुसुम' नांगु बःचाधंगु कृति निगू कविता मुना कलकत्तां पिकयादिल । अनंलिपा ने. सं. १०६६–६७ तक यथार्थ काव्य ख्यलय् हे वय्कलं थःगु च्वसा अप्वः न्ह्याकादिल । थुकथं

'हृदय' जुं साहित्य ख्यलय् पला: तया: झन्दै नीदँ तक्क धयाथें काव्यगत साहित्य विधाय् च्वसा छ्यलादीगुलिं याना: वय्क:यात 'झी कवि', 'महाकवि', 'कवि केशरी' कथं नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् हनावना त:गु ख: । अथे धका: 'हृदय'जुं काव्यगत विधाय् जक च्वसा न्ह्याकादीगु मखु‌से नेपाल भाषा साहित्यया उन्नति व विकासया निम्ति दक्व धयाथें बिधाय् वय्कलं थ:गु च्वसा न्ह्याकाझा:गु दु, दक्व धयाथें विंधाया कृतित पिकया झा:गु दु । बरु काव्य विधाय् मुक्तक कविता मुना कृतिनिसें कया: खण्डकाव्य, महाकाव्य व ८९ पु मछि अप्रकाशित रचना हे साहित्यया मेमेगु विधाय् स्वया: काव्य विधाय् 'हृदय' जुया च्वसा च्व: धयागुया दसि ख: । थथे ख:सां चित्तधर 'हृदय' जुया काव्य ख्यलय् थें बाखं क्षेत्रय् नं त:धंगु भूमिका दु धका: मधासे मगा: । थौंया न्हू बाखं वा पश्चिमी साहित्यं शुरुआत जूगु व च्वन्ह्या:गु 'शर्ट स्टोरी' धा:गु बाखं च्वयेगु परम्परा हे 'हृदय' जु नीस्वना थकादीगु ख: । थौंया न्हूबाखं मुक्कं काल्पनिक जुया: नं मानव जीवननाप तप्यंक स्वापू दुगु व मानव जीवनय् धात्थें हे जुइगु थें ज्या:गु बाखं च्वयेगु परम्परा हे 'हृदय' जुं न्ह्याकादीगु ख: थ्व खँय् विवाद मदु । थ्वहे आधारय् ने. सं. १०६७ स कालिम्पोङ पिदंगु 'धर्मोदय' या ह्लापांगु अङ्कय् पिदंगु चित्तधरजुया 'पौ' बाखंयात नेपाल भाषा साहित्यया दकलय् ह्लापांगु बाखंकथं नालाच्वंगु दु धा:सा वहे दँय् पिदंगु वय्क:या 'खुपु बाखंचा' बाखंमुना (रचनाकाल ने. सं. १०६१–६७) यात बाखं साहित्य इतिहासय् दकलय् ह्लापांगु कृतिकथं नालाच्वंगु ख: ।

ईसाया न्यागूगु शताब्दिपाखे भारतय् संस्कृतभाषां रचना जूगु 'पञ्चतन्त्र' यात नं बाखंकथं नालेबलय् नेपाल भाषाय् 'स्वस्थानी' बाखं थें ज्या:गु धार्मिक बाखं, 'विश्वन्तर राजकुमार' थें ज्या:गु बौद्ध जातक बाखं, स्व. करुणाकर वैद्यजुं च्वयादीगु 'पुलां बाखं' व मेमेगु 'न्यँकँ बाखं' व 'नीति बाखं' थें ज्या:गु अनेक काल्पनिक व धार्मिक रंगं छिनात:गु बाखंया नापं नेपा:या प्राचीन बाहा: बहिलिइ, चैत्य व देगलय् कलाकारतय्सं कियात:गु जातक बाखंया खँ, चित्र बाखंयात नं बाखंकथं नाले मालेफु । थुगु अवस्थाय् नेपाल भाषाया बाखं साहित्यया इतिहास गुलि त:हाक: धयागु खँ गहन अनुसन्धान, अन्वेषणं लिपा तिनि त्याजिक क्व:छिइ फइ । थ्वहे इवलय् इतिहासविज्ञ भाजु धनवज्र बज्राचार्यजुं च्वयादीगु 'लिच्छविकालिन अभिलेख' या पौ २ स च्वंगु चाबहिलया छगू अभिलेखय् च्वयात:गु खँ 'किन्नरी जातकया खँ कियात:गु, अनेनेगु चित्तं छायूपि-यात:गु थ्व चैत्य यक्व दँ तक्क कष्ट याना: दयेकूगु ख: ।' धयागु लिधंसाय् भाजु

काशीनाथ तमोटजुं थौं स्वयाः झिदँ न्ह्यः 'नेपालय् जातक बाखं थौं स्वयां १५७१ दँ ह्लापांनिसें प्रचलित जुयाः वया च्वंगु दु।' ('कुलां' दँ २ ने. सं. १०९७)धकाः धयादीगु दु। अले साहित्य ख्यलय् ने. सं. १०५० न्ह्यः हे महाकवि सिद्धिदास अमात्यं (ने. सं. ९८७–१०५०) रचना यानादीगु नीति उपदेशात्मक बाखं 'शिव विलासया बाखं' हे नेपाल भाषाय् दकलय् ह्लापांगु मौलिक बाखं धायेमाः। थौंकह्लय्या न्हू बाखंया शैली, कथानक, पात्र-चित्रण, अभिव्यक्ति, टेकनिककथं नं मानव जीवनसम्बन्धी स्वाभाविक बाखं मजूगुलिं यानाः 'शिव विलासया बाखं' थौंया न्हू बाखंया द्वलय् मलात, मात्र गद्यात्मक शैलिं नीति उपदेश कनेत च्वया तःगु पुलां बाखं जुयाबिल। थुकथं धार्मिक, पौराणिक, जातक बाखं, नीति बाखं थें ज्याःगु फुक्क पुलां बाखंत साहित्यिक मूल्य मान्यताया दृष्टि न्हू बाखं मजूगुलिं ने. सं. १०६४ स चित्तधरजुं रचना यानादीगु 'पौ' बाखं हे नेपाल भाषाया बाखं साहित्य ख्यलय् दकलय् ह्लापांगु बाखं जूवंगु खः।

बाखं साहित्यया ख्यलय् अमेरिकाया बाखंच्वमि नेशनियल हर्शन (१८०४–१८६४), एडगार एलन पो (१८०९–१८४९) पिसं न्ह्याकूगु न्हू बाखं प्रवाह पश्चिमी देशं बंगालि व हिन्दी भाषाय् दुहां वये धुंका नेपालि साहित्यय् दुहां वःगु खः। नेपाली भाषाय् वि. सं. १९९२ स न्हू बाखं प्रवाह दुहां वयेधुंकाः झन्दै झिदँ लिपा नेपाल भाषा साहित्यय् दुहां वःगु खः। नेपाल भाषाया दकलय् ह्लापांम्ह बाखंच्वमि चित्तधर 'हृदय' जुयात कहानी च्वयेगु प्रेरणा हे वय्कःयाके 'मेमेगु भाषाय् कहानी दु, जिगु भाषाय् नं कहानी दयेके माल' धयागु भावनां वःगु खनेदु।' धयागु समालोचक भाजु माणिकलालजुया खँ ('मिमलः' पत्रिका पौ १३०) यक्वं पत्याः याये बहः जू। तर नेपाली भाषाया दकलय् ह्लापांम्ह धयातःम्ह बाखंच्वमि गुरुप्रसाद मैनालीया 'नासो' बाखं मुनाय् दुनेच्वंगु बाखंया किचःतक्क नं चित्तधरजुया 'खुपु बाखंचा' दुनेया छुं हे बाखंनय् खनेमदु। 'खुपु बाखंचा' बाखंया विषयवस्तु, पात्र व वातावरण चित्रण, कथानक, बाखंया शैली 'नासो' बाखं मुना दुनेया बाखंया तुलनाय् यक्वं भिन्नता दुगु जक मखुसे छुं छगू विषय्लय् समानता नं सायद हे जक खंके फइ। अथेहे नेपाली भाषाया बाखं साहित्यया छम्ह अग्रज बाखंच्वमि विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालां ज्वनावःगु नग्नता व यौनवृत्तिया मनोविश्लेषणात्मक बाखंनं नं 'खुपु बाखंचा' बाखंयात गाजलं दाये मफुगु लुदने बहःगु खँ धायेमाः। नेवाः समाज, नेवाः संस्कार व संस्कृतिया मौलिक विषयवस्तु हे चित्तधरजुया बाखंया विषय-वस्तु धाःसां छुं पाइमखु। उकिं हे भाजु नर्मदेश्वर प्रधानजुं 'चित्तधर 'हृदय'

जुया बाखंयात कयाः छता निता खंय्' नांगु लेखय् 'वय्कःया बाखंनय् खनेदइगु 'थःत्व' या मूलभूतकथं थःगुहे दु।' (जिगु बिचाः जिगु धापू– पौ– ४०) धकाः धयादिल धाःसा भाजु पुष्प चित्रकारजुं "छपुलु चित्तधर 'हृदय' या बाखनय्" नांगु लेखय् 'हृदय' जुया बाखंया थःगुहे कथंयागु क्यानभास दु, गुके बाखंया विषयवस्तु, चरित्रया निर्माण, शैलीया पहः, वातावरणया ग्वसाः आदिइ थःगुहे रूपं कियाच्वंगु दु।'('नेपाल' ऋतुपौ 'चित्तधर लुमन्ति ल्याः')धकाः धया दिल। थ्वहे इवलय् थौं झीगु न्ह्यःने मदयेधुकुम्ह चित्तधर 'हृदय' या ह्लापांगु बाखं 'खुपु बाखंचा' दुनेया बाखंत छक्वः अध्ययन यानास्वये।

ने. सं. १०६१ निसें १०६७ दुने रचना जूगु खुपु बाखंया संग्रह हे 'खुपु बाखंचा' खः। थ्व बाखं मुनाया दकलय् ह्लापांगु ने. सं. १०६१ स रचना जूगु, चित्तधर 'हृदय' जुया बाखं साहित्य ख्यलय् दकलय् ह्लापांगु पलाः हे 'अन्धकार' बाखं खः। घटनाविहीन संवाद प्रधान बाखं हे थ्व खः। कलाःम्हयस्यां थः मफुम्ह भातःयात माया व मतिनां सुसाःकुसाः यानाच्वंगु व कलाः-भाःतया दथुइ जुइगु खँह्लाबह्ला हे थ्व बाखंया विषयवस्तु धायेमाः। बाखंया पात्रत सुमन व केशरया खँह्लाबह्लाय् गनं कवितात्मक अभिव्यक्ति दुसा गनं अतीतया अनुभूति थाय् कया-च्वनी। बाखंया अन्तय् केशर सी। थुकथं बाखंया अन्त वियोगान्तं क्वचाइ। साहित्य सामान्य जीवनया प्रतिविम्ब जक खःसा अन्धकार बाखंनं नं मानव जीवनया प्रतिनिधित्व छुंकथं याःगुहे दु धायेमाः। तर साहित्य सामान्य जीवनया प्रतिविम्ब जक मखसें समाजयात खःगु व बांलागु लँपुइ नं यंके फयेमाः धाइपिनिगु मिखाय् धाःसा थ्व बाखं सन्देशहीन बाखं खयाः नं बाखं च्वमिया ह्लापांगु बाखं धकाः विश्वास हे याये मफइकथं बाखंया कलात्मक अभिव्यक्ति व चित्रण कलाय् गाक्कं प्रौढता दुगु हे बाखंच्वमिया दकलय् सफलता खः। स्वाभाविकताया दृष्टि नं थ्व बाखं सफल हे धायेमाः।

नेवाः समाजय् परम्परागतकथं जुइगु इहिपाःया निर्मिंत जुइगु खँह्ला-बह्ला व मिजंतय्पाखें कल्या छ्वयाहइगु दिकुन्हु मिसातय्गु छेँय् भ्वय्या निंति जुइगु वातावरणयात कयाः चित्तधरजुं च्वयादीगु मेगु बाखं हे 'कल्या है मखुत' खः। थ्व बाखनय् इहिपाःया निर्मिंत पूर्णप्रभायात निथासं धाः वइ; असनं व मखनं। बाखंया कथानककथं मखनं धायेके हःम्ह मिजं स्वयां असनं धायेके हःम्ह मिजं बांलाम्हया नापं 'कलकत्ताय् कोठीइ आखः ब्वनाच्वंम्ह, धयागु वाक्यं ध्यबा नं दुपिं व आखः नं सःम्ह धयागु क्यं। उकिं पूर्णप्रभाया दाजुम्हय्सिया असनय् बियाछ्वये मास्तिवःसां मांम्हसिया धाःसा मखनय् हे थः म्हचाय् पूर्णप्रभायात बियाछ्वये मास्तिवः। अन्तय् मांम्हसिया जिद्दिं मखनय् बियाछ्वयेगु क्वःछी धुंकाः

इहिपाःया कल्या हइगु नं क्वःछी । तर अन्तय् 'व ग्वाज्यःम्ह मिजं आचकलि गायाः तच्वः हुँ, उकिं 'कल्या है मखुत' धयागु वाक्यं बाखं वियोगं क्वचाइ । 'अन्धकार' थें घटनाविहीन व छुं कथं संवाद प्रधान बाखंया ज्वलय् थ्व बाखं नं लाः । बाखं सल्ल वनाः बाँला । कल्या हइकुन्हु मिसाया छेँय् भ्वय्या निम्ति जुइगु वर्णनय् गाक्कं सजीवता खने दुसा मेखे बिया छ्वइम्ह मिसाया मनोविश्लेषणया व्याख्याय् नं बाखंच्वमि उलि हे सफल धायेमाः । अले इहिपाःयायेगु सिलसिलाय् थीथी बाधा अडचन वयाः इहिपाःया ज्याखँ क्वःदलाः पिदनीगु सामाजिक समस्या नं मनूतय् निम्ति छगू तःधंगु समस्या खः धकाः क्यनेगु हे बाखंच्वमिया कुतः खनेदु । बाखनं कुलाच्वंगु समस्या छुंकथं सामयिक जुयाः नं बराय्धंगु समस्या धाःसा अवश्यनं मखु । छुं नं साहित्यिक कृति च्वमितय्गु नुगलय् उबलय् जक थुंदिके फइ, गुबलय् व्याक्क मनूतय् ह्नि-ह्निया बराय्-बराय्धंगु मानव समस्यायात हे मू विषयवस्तु यानाः साहित्य रचना याइ । थुकथं स्वयेबलय् थ्व बाखनं गुलितक्क च्वमिवर्गयात प्रभाव लाकी धकाः धाये थाकु ।

इहिपाः यानाः दछि निदँ लिपा नःलिम्ह कलाःयात छेँय् वानाः मिजं ल्हासा वनीगु, गुकिं याना इहिपाः जुइधुंकूपिं मिसातय्सं अबला मिसा थें जुया जीवन ह्नानाच्वने मालीगु, ल्हासा वंम्ह थः मिजं मदयाः गुलिं मिसात नच्चागु बय्संनिसें बिधवा जीवन ह्नानाः ज्यूताःकाछि दुःखसियाः म्वानाच्वने मालीगुया यथार्थतां जाःगु हे 'पौ' बाखं खः । थ्व बाखं थौं स्वयां ४८ दँ न्ह्यः रचना जूगु बाखं जूगुलिं थौंया समाजय् 'पौ' बाखंया विषयवस्तु उलि दुग्यंक प्रभाव मलायेफु । तर रचनाकालय् धाःसा बाखंया विषयवस्तु ल्हासाय् (तिब्बतय्) वनाः बनेज्या यानाः ल्हाःम्हुतु चूलाकाच्वंपिं असंख्य नेवाःतय्गु जीवनया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु धाःसां छुं पाइमखु । छाय्धाःसा 'पौ' बाखंया रचनाकालतक नं नेपाःया अधिकांश व्यापार ल्हासानाप जुयाच्वंगु जूगुलिं व्यापारीवर्ग व लजगाः मदुपिं गुलिखे नेवाःत ल्हासाय् वनाः बनेज्या यानाः जीवन निर्वाह यानाच्वंगु खः । थ्व बाखनय् इहिपाः यानाः दछि निदँ लिपा व्यापारया निम्ति बाखंया पात्र शशिसुन्दर ल्हासा वनी । ल्हासा वनाः निदँ प्यदँ शशिसुन्दर मदुगुया सूचंकथं 'कचिकां हिना पौ' वइ । गुकिं यानाः शशिसुन्दरया कलाःम्ह कुमुदकुमारिं जीवनकाःछि बिधवा जीवन ह्ननेमाली धाःसा मेखे निदँ तिनि दुम्ह काय्यात ब्वलंकेगु दायित्व नं कुमुदकुमारीया ब्वंहलय् लाःवनी । थुकथं थ्व बाखं नं नेवाःत ल्हासा वनीगुया लिच्वलं नारीवर्गया बराय्धंगु समस्या सृजना जुयाच्वंगु वस्तुस्थितिया बांलाक चित्रण यानाब्यूगु दु । थ्व विवरणात्मक 'पौ' बाखं चित्रण कला व स्वाभाविकताया दृष्टि नं सफल धयेमाः । 'पौ' बाखंया लिपा 'हृदय' जुं ल्हासाय् वनाः

जीवन हना व:पिं ह्लासा नेवा:तय्गु जीवनयात पूर्वक कय्च्याना: ने. सं. १०८८ स 'मिं मन: पौ' सारगर्भित ताहाबाखं सफू ज्वीगु न्ह्य:ने न्ह्यब्वये धुंकुगु दु। थज्या:गु विषयवस्तुया बारे कया: नेपाल भाषा साहित्यय् यक्व साहित्य रचना जूगुलिं हे उगु इलय् थ्व विषय गुलि सम-सामयिक जू धयागु उला क्यं। उकिइ-मध्यय् थौंतक्क नं उलि हे चर्चितगु 'जि वया ला लाछि मदुनि' बाखं मे व 'नमस्तु श्री भीम राजा' 'मते मते भीमराज' पुलांगु म्ये त व कवि योगवीर सिंहजुं वि. सं. १९८७ स च्वयादीगु 'प्रवासी पत्नीया वसन्त' नांगु कविता विशेषकथं लुमंके बह: जू। अले थुपिं रचनाया हे प्रभावय् वि. सं. १९९२ पाखे नेपाली भाषाया महाकवि स्व. लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाजुं नेपालिइ तसकं लोकप्रिय जुयाच्वंगु 'मुनामदन' खण्डकाव्य च्वयादीगु ख:। उकथं स्वयेबलय् 'मुनामदन' खण्डकाव्य-या मू विषयवस्तुइ नं देवकोटाजुया मौलिकता दु धका: धाइबलय् शंकाया मिखां स्वये मायेकाव्यू।

सुलिमय् वना: थ्वँ, अय्ला: त्वना: छेँ बुँ स्वाहायाना: छेँय् च्वंपिं परिवारयात ख्वयेका: हायेका जूपिं मनूतय्गु बाखं हे 'आशाया बल्चा' ख:। संवादया लिधंसाय् न्ह्यानाच्वंगु छपु बाखं थ्व नं ख:। थ्व बाखनय् सिनांदाजुं खालि सुलिमय् जक वना: थ:गु छेँ बुँ छुं हे बिचा: याइमखु। गुकिं याना: त:सियात पुलेमा:गु बालि पुले फइमखु। अले त:सिनं बुँ थ्वयेत सनी। अन्तय् सिनांदाजुया कला:म्ह सिरिमायां त:सियात विन्तिभाव याना: जक हानं बुँइ ज्या याये खनी। बाखंया अन्तय् 'थुगुसी ला त:सियात पुला: नं साहुयात ब्याज व साँवाय् न्येतका दां निं पुले फइ' धका: लय्तानाच्वंम्ह सिनांदाजुं वा वया: खुसिबा: वया: थ:गु बुँ हे खने मदयेक ल:या ल: जुयाच्वंगु खनी। बाखं थनंतुं च्वचाइ। उगु इलय् थें हे थौं नं मस: मस्यूपिसं जक मखु, स:स्पूपिं शिक्षित मनूत नं सुलिमय् वना: थ्वँ, अय्ला: त्वना: छेँय् परिवारयात हायेका:, ख्वयेका जूपिं मनूत समाजय् यक्व दनि, अझ ला थौंकन्हय् विदेशी नसालु पदार्थया सेवन याना: युवा पिंढी गतिपति मदयेक स्यनावनाच्वंगु दु। उकथं स्वयेबलय् थ्व बाखं उगु इलय् रचना जूगु खया: नं थौंया समाजय् नं बाखंया विषयवस्तु उलि हे थ्यूनि। थ्व बाखं नं गरीब किसान परिवारया दयनीय आर्थिक अवस्थाया बांलाक चित्रण यायेत गाक्क सफल जू धायेमा:। अले नसालु पदार्थया सेवनं मनूतय्त इवाकलय् थुनीगु बाहेक मेगु भिं मयाइगु खँ हे बाखनं कनेत्यंगु सन्देश धायेमा:। स्वाभाविकताया दृष्टिं थ्व बाखनय् कुंखिनेथाय् मदुगु बाखंच्वमिया सफलता हे ख:।

परम्परागत रीतिथिति व संस्कारं नं मनूतय्‌त आर्थिक रूपं दरिद्र व नांगा यानाबी यः धयागु विषयवस्तुइ आधारित बाखं हे 'शिवसुन्दरीया सः' खः । बाखंया कथानककथं इहिपाःया निम्ति काःगु त्यासा केशवं साहु श्यामसुन्दरयात पुले फइमखु । दँ दँ तक नं त्यासा पुले मह्येवं साहुनं केशवयात थःथाय् यंका बनेज्या याके यंकी । अले केशवया मफुम्ह कलाःया ल्वय् ज्ञन तच्वः जुइ । थगु आर्थिक दरिद्रताया मुक्तिया निम्ति केशवया केहें शिवसुन्दरीयात बुराम्ह साहु श्यामसुन्दरनाप इहिपाः याना बिइला धकाः मांम्ह मोहनमायाया अन्तरद्वन्द्व जुया च्वनी । अन्तय् छेँया आर्थिक समस्या ज्यंकेया निम्ति शिवसुन्दरी अज्याःम्ह बुराम्ह साहुयात हे इहिपाः कथं बियाछ्वःगु खनेदु । गुकिं याना थःगु छेँया छम्ह च्यः थें यानाः बनेज्या याकाःम्ह केशवयात साहु नं उदारभाव तया छेँय् उसाँय्‌मदुम्ह मज्यू धाल छ आः म्वाःल हुँ ।' धकाः लित छ्वयाहइ । थुकथं साहुया आकस्मिक उदारता खनाः अजू चाःम्ह केशवं थःगु छेँय् वनेत बनेक्वथां जक छु पलाः च्वयेकी अबलय् तलय्‌पाखे शिवसुन्दरीया सः तायेदयाच्वनी । बाखं थनं तु क्वचाइ । बाखंया मू समस्या आर्थिक पक्ष खः । धात्थेंला आर्थिक समस्या हे मानव मात्रया बराय्‌धंगु समस्या खः । आर्थिक समस्यां यानाः मनूतय्‌सं त्यःगुं, मत्यःगुं याये ज्यूगु मज्यूगु व न्ह्यात्थें ज्याःगु नैतिकतहीन ज्या यायेत नं लिफः स्वइमखु । आर्थिक समस्या ज्यंकेया निम्ति थः कलाःया अस्तित्व हे ह्लनीगु अनैतिक ज्या याकेत नं मनूत बाध्य जुइ । थज्याःगु विषयवस्तुइ रचना यानातःगु बाखंच्वमिपिं रामशेखरया 'कलाः भाःत' ('सोतिप्वाँय्' सफूतिं) नांगु बाखं व मय्‌जु सुवर्णकेशरीया 'निर्णय' ('गुँच्व मूपूली' सफूतिं) नांगु बाखं धात्थें सफल धायेमाः । खला 'शिवसुन्दरीया सः' बाखंया विषयवस्तु थें ज्वःलाःगु बाखंच्वमि भाजु पूर्ण 'पथिक' जुया 'अपराधी' बाखं खः । 'शिवसुन्दरीया सः' बाखनय् थें हे बौया काजक्रियाया निम्ति काःगु त्यासा पुले मफयाः हे बाखंया पात्र भाइचादाजुं आर्थिक रूपं दरिद्र जुजुं अन्तय् नांगा जुयाः खुँ ज्या थें ज्याःगु अनैतिक व गैरकानूनी ज्या यायेमाल । थ्वहे कारणं यानाः अन्तय् भाइचादाजु अपराधी जुल । थुकथं 'अपराधी' बाखनं थें 'शिवसुन्दरीया सः' बाखंया विषयवस्तु म्होचा आय दुपिं आम निम्नवर्गया समस्याया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु । विषयवस्तुकथं स्वयेगु खःसा ला खुपु बाखंमध्यय् दकलय् सम-सामयिक बाखं हे 'आशाया बल्चा' व 'शिवसुन्दरीया सः' बाखं धायेमाः । तर स्वाभाविकताया मिखाकुलिं स्वयेबलय् 'आशाया बल्चा' बाखं 'शिवसुन्दरीया सः' या तुलनाय् यक्वं सफल धायेमाः । विषयवस्तुकथं ज्वःलाःसां 'अपराधी' बाखनं थें थ्व बाखनं नं ब्वमि-

तय्‌त उलि हे प्रभावित याइ धका: धाये थाकु । छाय्‌धा:सा 'अपराधी' बाखं ब्वनेबलय्‌ नुग: हे खुल्ल मिकाब्यू, नुग:स्यँ थ्यंक थुंदिकाब्यू । तर 'शिवसुन्दरीया स:' बाखं ब्वनेबलय्‌ अज्या:गु अनुभूति जू धाइपिं सायद्‌ हे जक दइ । उकथं स्वयेबलय्‌ 'अपराधी' बाखंया तुलनाय्‌ 'शिवसुन्दरीया स:' बाखंया विषयवस्तु व वातावरण चित्रणकलाय्‌ परिपक्वतां थाय्‌ काये मफुगु खँयात अस्वीकार याये फइमखु ।

'खुपु बाखंचा' बाखं सफूया अन्तिम बाखं 'थ:गु हे मूर्ति' ख: । नेपाली कलाकार जगत्‌या दयनीय स्थितिया बाखं थ्व ख: । थ्व बाखनय्‌ कलाकार पूर्णचन्द्रया तसकं दयनीय स्थिति स्वये मफया: उदारम्ह कलाप्रेमी पौभा: वँय्‌ साहुनं थ:गु नितँजा:गु छेँ छखा बियातइ । कलाकारं थ: य:म्ह छम्ह मिसाया चित्र च्वइ । अन्तय्‌ व चित्रय्‌ कलाप्रेमी साहुया म्ह्याय्‌ कलादेवीया ख्वा: बाँलुइ । बाखं अनसं क्वचाइ । 'पौ' बाखं थें विवरणात्मककथं च्वयात:गु 'थ:गु हे मूर्ति' बाखं ब्वनेबलय्‌ पूर्ण 'पथिक' जुया 'कलाकार' नांगु बाखं लुमंसे व: । 'कलाकार' बाखनय्‌ थें छुंकथं कलाकारया दयनीय आर्थिक अवस्थाया चित्रण थ्व बाखनय्‌ जूगु दु । तर निम्ह बाखं च्वमिपिनिगु निपु बाखंया नं सन्देश स्पष्ट मजू । विश्वय्‌ नेपा:या ह्लाय्‌ म्वाकात:गु कलाकृतिया सृष्टिकर्ता कलाकारतय्‌त छुंकथं हे मू मदुगुया विरोध वा कलाकारतय्‌त ह्नाबना व सम्मान यायेमा: धयागु खँ निपु बाखंनं अभिव्यक्त याये फुगु मदु । थ्वया बाहेक 'थ:गु हे मूर्ति' बाखनय्‌ साहुं उदारवादी जुया: थ:गु छेँ छखा पूर्णचन्द्रयात सितिकं बिया:त:गु स्वाभाविकतां तापा: धायेमा: । बाखनय्‌ नितँजा:गु छेँ ध्यबा कया: बालं ब्यूगु वा सितिकं त:गु छुं उल्लेख मजूसां कलाकारया दयनीयतां याना: सितिकं त:गु धका: अनुमान यायेमा: । थुकथं स्वाभाविकताया मिखां छक्व: दुवाला स्वयेबलय्‌ 'थ:गु हे मूर्ति' स्वयां 'कलाकार' बाखं यक्व सफल धायेमा: ।

चित्तधर 'हृदय' जुया 'खुपु बाखंचा' दुनेया खुपु बाखंत क्वथीक ब्वनेबलय्‌ 'हृदय' जुया बाखं विश्वया न्हू बाख साहित्यया शुरु अवस्थाया बाखं प्रवाह दुने दुथ्या: धका: धाये मायेकाब्यू । न्हू बाखंया शुरु शुरुइ घटना च्वन्ह्यान्ह्यां चरमसीमाय्‌ थ्यंका: घटनाया रहस्य उद्‌घाटन जुइकथंयागु अजूचायापुगु (सरप्राइज प्लट) प्लट दुथ्याका: नाटकीय ढंगं बाखं अन्त यायेगु प्रवाह हे 'हृदय' जुया बाखंया स्वरूप धायेमा: । 'खुपु बाखंचा' दुनेया खुपु बाखनय्‌ नं ब्वमितय्‌गु नुगलय्‌ प्रभाव लाइकथं आकस्मिक घटनां थाय्‌ का:सां बाखनय्‌ च्वंपिं पात्रतय्‌प्रति

ब्वमिपिनि दुग्यंगु सहानुभूति वंका: बाखं अन्त यायेगुलिइ चित्तधरजु तसकं सफल धायेमा: । न्हू बाखंया दकलय् त:धंगु सफलता बाखंया शुरुइ स्वयां अन्तय् निर्भर जुयाच्वनी धयागु धारणां साहित्यिक मान्यता कयाच्वंगु इलय् चित्तधरजु सफल बाखंच्वमि धका: मधासें मगा: । बाखं अजूचायापुगु कथानकय् आधारित जूगुलि 'शिवसुन्दरीया स:' छपु बाखं त्व.ता: मेगु न्यापु बाखंनय् नं आकस्मिकतां थाय् कयाच्वंगु दु । 'अन्धकार' बाखनय् मफुम्ह केशर सीगु, 'कल्या है मखुत' बाखनय् इहिपा: याइम्ह मिजं आचाकलि गाया: तच्व: जूगुलि कल्या महइगु, 'पौ'. बाखनय् ह्लासा वंम्ह मिजं सीगु, 'आशाया बल्चा' बाखनय् सिनांदाजुया बुँ खुसिबा: वया: ल:या ल: जुइगु व 'थ:गु हे मूर्ति' बाखंया अन्तय् नं कलाकारया चित्रय् आकाङ्क्षाकां छें थुवा: साहुया म्ह्याय् कलावतीया ख्वा:या बाँ लुइगु आकस्मिकता हे धायेमा: । आकस्मिकता व भवितव्यं जुइगु घटना धयागु छुंकथं वास्तविक हे जूसां स्वाभाविक थ्यंक मखु । अथेला आकस्मिकता व भवितव्य घटना दुथ्या:गु बाखं चित्तधरया लिपायापिं बाखंच्वमिपिं केशव लाल, पूर्ण 'पथिक', धूस्वां सायमि, तीर्थलाल नघ:भनीनिसें कया: थौंया नच्चापिं न्हू बाखं च्वमिपिनिगु बाखनय् नं यक्व: पुलुपालु खनेदु । तर साहित्यय् आकस्मिक व भवितव्य घटनायात अप्व: थाय् बियावं वनकि स्वाभाविकता तनावना: मुक्कं नवा:किपा (हिन्दी) प्याखँ थें जू वनीगुपाखें नं बाखंच्वमिपिं सचेत जुइमा: ।

'खुपु बाखंचा' दुनेया बाखनय् खनेदुगु छगू विशेषता सामान्य मनुष्य जीवनय् जुइगु घटनाया यथार्थपरक चित्रण ख: । यथार्थताया मिखां स्वया: धायेगु ख:सा 'खुपु बाखंचा' मनुयात यथार्थवादी कृति धाये ल्व: । अथेहे बाखनय् च्वंपिं पात्र नं छम्ह व्यक्तिया जक प्रतिनिधित्व मयासे बहुसंख्यक सामान्य मनूतय्गु प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु धका: धायेमा: । 'पौ' बाखंया शशिसुन्दरं ह्लासा वना: जीवन निर्वाह याइपिं ब्यापारीवर्गया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दुसा 'थ:गु हे मूर्ति' या कलाकार पूर्णचन्द्रं नं कलाकार पेशां ह्ला: म्हुतु तकं चूमलाका: म्वानाच्वंपिं नेपा:या असंख्य कलाकारया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु । थथेहे 'आशाया बल्चा' व 'शिवसुन्दरीया स:' बाखनय् च्वंपिं पात्रतय्सं नं आर्थिक रूपं तसकं विपन्नपिं असंख्य दलित व पीडित वर्गया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु स्वयेबलय् चित्तधरजुया बाखंयात मुक्कं यथार्थपरक जीवनवादी बाखं धका: धायेत बाध्य यानाब्यू । थथे खया: नं 'खुपु बाखंचा' बाखनय् प्रस्तुत कथानकय् मानव समस्या समाधान जूगु धा:सा मात्त मा: जुइमा: । अथेधका: बुर्जुवा साहित्यकारतय्सं थें 'साहित्य वा कला कलाया निंति' धका: छपुच:चा शोषक वर्गया हित जुइगु 'स्तुत्य साहित्य',

'यौनवादी व पलायनवादी साहित्य' रचना यानाः शोषक वर्गया सेवा धाःसा अवश्य नं याःगु मदु ।

'खुपु बाखंचा' लिपा चित्तधरजुया 'थाय्‌भु' व 'डायरी' निगू बाखंमुना पिदंगु दु। 'थाय्‌भु' (ने. सं. १०७८) व 'डायरी' (ने. सं. १०९०) बाखंमुनाया दकलय् अप्वः चर्चितगु बाखंत 'द्योपाःलाः', 'साहुनी', 'भ्वयपौ', 'देलमि', 'द्यःया बरदान', 'छम्ह मिसाया डायरी' नांगु बाखंया ङ्वलय् 'खुपु बाखंचा' ङ्वः छुकेबलय् नं 'आशाया बल्चा', 'शिवसुन्दरीया सः' व 'पौ' बाखंया विषयवस्तु, शैली, चित्रण कलाय् गुगुंकथं नं ल्यूने मलाः धकाः धायेमाः । वरु हिन्दी व नेपाली भाषं बाखं च्वयाः यक्वं च्वसा ज्ययेकेधुंकूम्ह तर चित्तधरजुया प्रेरणा नेपाल भाषा बाखं साहित्य ख्यलय् पलाः छिनादीम्ह बाखं च्वमि पूर्णदास श्रेष्ठजुं ने. सं. १०६८/६९ पाखे रचना यानादीगु 'मांयागु नुगः' व 'द्योयात स्वां छाये' (न्हूधाः सफूति) नांगु बाखंया ङ्वलय् 'खुपु बाखंचा' ङ्वछुकेबलय् धाःसा बिषय-वस्तु, कथानक व प्रस्तुतिकरणकथं 'खुपु बाखंचा' या बाखंत छुंकथं बुलुसे च्वंगु अनुभव याये मायेकाःब्यू । छाय्‌धाःसा 'मांयागु नुगः' व 'द्योयात स्वां छाये' बाखं ब्वनेबलय् नुगः खुल्लमिनाः नुगः थुंदी उलि खुपु बाखंचाया बाखं ब्वने बलय् मजूगु अनुभूति जू । अथेहे 'हृदय' जुया मेम्ह समकालिन बाखंच्वमि स्व. केशवलाल कर्माचार्यया 'जि पिहां वने त्यल' बाखंमुनाया तुलनाय् विषयवस्तु, बाखंया पात्र, स्वाभाविकताया दृष्टिकोणं नं 'खुपु बाखंचा' यक्वं प्रभावकारी जू, यक्वं लुदनेथाय् दु । छाय्‌धाःसा 'जि पिहां वने त्यल' दुनेया 'मोटर साइकल' छपु बाखं त्वःता मेगु दक्वं बाखंया मू विषयवस्तु हे नवाःकिपाय् खनेदुगु थें ज्याःगु मिसामिजंया दंगु मतिना, उच्छृङ्खल कामुक विचार व यौन प्याय्‌चाःया विषय-वस्तु जुयाच्वंगु दु । गुकिया कारणं यानाः समाजय् सुं छम्ह मनूया प्रतिनिधित्व मजूगु 'रजनिया साइनबोर्ड' थें ज्यागु येंचाःगु बाखं नं बाखंमुनाय् दुथ्याःगु खः । 'जि पिहां वने त्यल' या उच्छृङ्खलतां 'खुपु बाखंचा' मुक्कं मुक्तगु हे दकलय् सन्तोषया खँ धायेमाः । अज्ञ मू खँ ला छु धाःसा 'खुपु बाखंचा' रचना जूगु ईयात छक्वः नं बांलाक मूल्याङ्कन यानाः धायेगु खःसा खुपु बाखंचा' मुनायात नेपाल भाषा बाखं साहित्यय् तःधंगु उपलब्धि धकाः स्वीकार मयासें मगाः ।

'पथिक' जुया बाखं ब्वने धुंका:

नेपाल भाषा साहित्यय् "साहित्यिक दृष्टि व आधुनिक कहानिया शैलि, टेकनिक, रचना बिधानया ल्याखं धायेफु 'धर्मोदय'या प्रथम अङ्कय् प्रकाशित झी कवि चित्तधरजुया 'पौ' बाखं हे झीगु साहित्यया सर्वप्रथम कहानि ख: ।" (झीगु साहित्यय् बाखं– कृष्ण चन्द्रसिंह प्रधान) स्व. महाकवि चित्तधर हृदयं निस्वंगु न्हू बाखं साहित्यय् च्वन्ह्याका यंकेगु ज्याय् न्ह्यलुवाजुपिं मध्ये बाखं च्वमि भाजु पूर्ण 'पथिक' जु नं छम्ह ख: । न्हू बाखंया छुमा कथं स्व. महाकवि चित्तधरया "खुपु बाखंचा पिदना न्यादँ लिपा भाजु 'पथिक' जुया 'अपराधी' बाखं सफू ने. सं. १०७२ सं पिदन । थुकथं न्हू बाखं साहित्यया इतिहासय् बाखं च्वमि भाजु 'पथिक' जुया नां छसिकथं प्यंगूगु ल्याखय् दु सां नेपाल भाषाया बाखं साहित्यय् वय्‌कया नां तसकं जा: । बरू वय्‌क:यात म्हसी मखु, वय्‌कलं च्वया-दीगु 'अपराधी' बाखं, व बाखनय् च्वम्ह पात्र 'भाइचादाजु' या नां मन्यंपिं शायद म्ह हे जुइ । 'अपराधी' बाखं सफूतिं नां दम्ह 'पथिक' जुं त:दँ न्ह्यवंनिसें थ:गु च्वसा त्वता दिइ धुंकल । अय्‌सां साहित्यया ख्यलय् थौं कन्हे नं वय्‌क:या बाखंया बारे शिशेष चर्चा न्‌ नि । थ्व च्वसुया उद्देश्य नं वय्‌कया बाखनय् खने दुगु मू विशेषता न्ह्यब्वयेगु ख: ।

नेपाल भाषाया न्हू बाखं साहित्यं नकतिनि ताय्‌तिति यानाच्वंगु इलय्‌या निंतिं समाजय् जुयाच्वंगु मार्मिक घटना व स्थितिया चित्रण कलां व शैलिगत दृष्टिकोणं भाजु पूर्ण 'पथिक' जुया बाखं सफल मजू धका: धाइपिं शायद हे जक्क दइ । उकिं नं हानं 'अपराधी' बाखं नेपाल भाषाय् दकलय् अप्व: नांजागु व विशेष कथं चर्चित बाखं झीगु साहित्यय् आतक्क मदुनि हे धा:सां ज्यू । भाजु 'पथिक' जुया प्रकाशित ज्ञि स्वपु बाखं मध्ये अप्व: चर्चित बाखं क्वचाय्‌क ब्वने बलय् संक्षेप कथं वय्‌कया बाखनय् क्वय् न्ह्यब्वयागु विशेषतात खने दु ।

१) पात्रतय्‌के सजिवता:– भाजु 'पथिक' जुया अप्व: धयाथें बाखंया पात्रत निम्न मध्यम वर्ग, अर्ध–सर्वहारा व समाजं उपेक्षित व अवहेलित वर्गया दुने च्वंपिं मनूत हे ख: । उकिं वय्‌कया बाखनय्‌ च्वंपिं पात्रत फुक्क छम्ह मनू मजुसे झी म्वाना च्वनागु थौंया समाजया छगू छगू वर्गया प्रतिनिधित्व याना च्वंगु दु । 'अपराधी' बाखनय्‌ च्वम्ह 'भाईचादाजु', 'आसाथकुं बाखंया 'बुलादाजु' साहु महाजनतय्‌गु त्यासां छचों ल्ह्वने मफया च्वंपिं लखौं अर्ध–सर्वहारा व निम्न वर्गया प्रतिनिधित्व याना च्वंगु दु । अथे हे 'प:खा' बाखंया 'लुलुचा' व 'अन्धकार' बाखंया "बासिचा" समाजं उपेक्षित शोषित पिडितजुया म्वाना–च्वंपिं लखौं लख मचातय्‌गु प्रतिनिधित्व याना च्वंगु दु । इपिं पात्रतय्‌त जुयाच्वंगु दरिद्रता, शोषण, दमन, अन्या, अत्याचार बास्तवय्‌ लखौं लख मनूतय्‌त जुया च्वगु ख: । उकिं नं ह्मानं बाखंया विषयवस्तु आर्थिक व सामाजिक विषमता जुबलय्‌ च्वमिया बाखं झन सशक्त जू वन । गुकियाना अप्व: बाखंया पात्रतय्‌त सजिवतां थाय्‌ काल । इमिसं याइगु खँल्हाबल्हा यथार्थता व स्वाभाविकतां पिने ला मवन । अले इमिसं याइगु क्रियाय्‌ (action) नं उलि हे व्यावहारिक जुया नं यथार्थोन्मुखि जू वन । थुलिया बाहेक नं सामाजिक स्थिति ब थ:ला क्वलागु आर्थिक असमानताया किपा: किया त:गु 'अपराधी', 'आसाथकु', 'प:खा','अन्धकार', 'कलाकार', 'छपा चित्र', बाखनय्‌ च्वंपिं पात्रतय्‌के जक्क मखुसे मतिना सम्बन्धी विषय वस्तुया बाखं 'जिगु इह्िपा', 'प्रेमया सवा:' व अपरिचित', थें यागु बाखनय्‌ च्वंपिं पात्रत नं उलि हे नैतिकवाण, सच्चरित्र व संयमी मधासे मगा: । थ्व हे च्वमिया छगू त:धंगु कलात्मक सफलताया दसि धायमा: । गुगु विशेषता झीगु बाखं साहित्यय्‌ 'पथिक' जु स्वया स्वदँ न्ह्यो पिदंम्ह बाखं च्वमि भाजु केशवलाल कर्माचार्यया बाखनय्‌ मात्त मा: जुइमा: अथे जूगुया कारण भाजु कर्माचार्यजु 'रजनि' ('रजनिया साइनबोर्ड' बाखंया पात्र) थें याम्ह तसकं पथभ्रस्तम्ह चरित्रहिनम्ह मिसायात नं बाखनय्‌ पात्रकथं -ह्यब्वयेगु त्वते मफुगुलि याना ख: ।

२) अभिव्यक्ति स्याचु पह:– "कहानि धयागु मनूया हे जीवनया बाखं ख: । बाखं सु धात्थेयाम्ह मनूया बाखं मखु, लेखकं सिर्जना या:म्ह काल्पनिक अथेसां कहानि (बाखनय्‌) चित्रण जूगु वातावरण धात्थेंया समाज थें हे च्वनि" (माणिकलाल श्रेष्ठ– 'धकिं' सफूया भूमिका) धयागु धापु 'पथिक' जुया बाखं नं प्रमाणित याना क्यना च्वंगु दु । च्वमिया 'आक्सय्‌ इ:पात', 'जिगु इह्िपा', 'प्रेमया सवा:' 'अपरिचतता', 'विजय' थपिं बाखं त्वता मेगु बाखंया विषयवस्तु, पात्रय्‌ सजिवता, चरित्र चित्रणय्‌ परिपक्वतां याना कल्पनां पिज्व:गु

बाखं जुया: नं उलि हे बास्तविकता, स्वाभाविकता व यथार्थतां थाय् कया च्वंगु दु। बाखं यात उकथंया सजिवता बिइ फुगुया कारण च्वमि खनाच्वंगु आर्थिक विषमता, सामाजिक दुर्व्यवस्थायात ब्वमितय्गु नुगः हे खुल्ल मिक्क, ह्यपु हे थुं दिक्क स्याच्चुक्क अभिव्यक्त यायेफुगुलि हे धायेमाः। खः नं 'अपराधी', 'अवोध' व 'अन्धकार' बाखं ब्वना नुगः थुं मदिगु अनुभव याइगि ब्वमित सायद कम हे जक्क दइ। अझ नुगः साप हे क्यातुपिन्सं ला बाखं ब्वनाः वा न्यना मिखां ख्वबि पिमकाः जुइ धकाः नं विश्वास याये थाकु। थुकथं ब्वमितय्गु नुगःसें थ्यंक्क थुं दिक अभिव्यक्त यानाः कल्पनां पिज्वगु बाखंयात नं मुक्कं सजिवतां लसां बिइ फुगु हे च्वमिया दकसिबय् तःधंगु सफलता धायेमाः। खः नं च्वमिया बाखनं ति उगु इलय्या मेपिं बाखं च्वमिपिं स्व. महाकवि चित्तधर 'हृदय' या 'खुपु बाखंचा' केशवलालजुया 'जि पिहाँ वने त्यल' धूस्वां साय्मिया 'न्याफो स्वांः' प्रेमबहादुर जुया 'ती' आशाराम शाक्यया 'हिलाबुला' सफुति च्वंगु बाखं नं ब्वमितय्त उलि प्रभाव लाके मफुगु खँ धयाच्वने माःगु मखु।

३) अन्धविश्वासय् क्वातुगु विश्वासः– च्वमिया च्वसां पिज्वगु 'आसथकुं' बाखंया पात्र 'आसथकुं' यात व 'अपराधी' थें यागु तसकं नां जाःगु बाखंया पात्र 'भाइचादाजु' यात अन्धविश्वासय् विश्वास याका तःगु खँ बाखं च्वमिया नुगलय् अन्धविश्वास प्रति क्वातुगु विश्वास दु धयागु क्यं।

खुया नयेगु च्या अवश्य नं असामाजिक व अनैतिक ज्या खः। धयां 'अपराधी' बाखनय् "बिष्णु साहु सीबलय् अम्हूजुं गरुड पुराण कंबलय् खुंतय्त यमलोकय् याइगु सास्तिया बयान याःगु आदि छगू छगू खँ" रुढीवादी परम्परां ग्रस्तम्ह अशिक्षित भाइचादाजुया नुगलय् वाचायेका ब्यूगु अस्वाभाविता मखुसां थुकि भाइचादाजु थें असंख्य शोषित पिडित मनूतय्त मखुगु लँय् यंका शोषणया चक्रय् जक्क कुना तइगु नं निश्चित खः। अथे हे "आसथकुं" बाखनय् "छसाल निसाल भचा बालि बः लातकि जा फंन्लागु धलं दने माल, धिस्काथाय् मत छ्वयेके माल, ती सेवा वने माल धकाः हाला जूइ धुंकी। मज्यूसां धर्म कर्मय् नं गुलि मन वं ? अय् स्वयेबलय् थ्व विमस्तय्गु नुगः नं धिक्कार हे का। न मदुपिन्त छभ्वाः नकेगु मति दु–न धर्म कर्मया।" धैगु धापू आसथकुं थें रूढिवादी परम्परां ग्रस्त धर्मभिरू, अशिक्षित मिसाया खँ अपाय्सकं अस्वाभाविक ला मजू। तर थःगु परिश्रमया फल म्वाः मदुगुलि हन्ता यायेगु खँय् व ज्या मयासे नं करपिनिगु चःति तिसिनाः त्वना च्वनिपिगु ज्याया समर्थनय् च्वसा छ्यलेगु च्वमिया लागि उचितगु गखु। थ्व फुकं आसथकुं याके च्वंगु संस्कारगत धारणा जक्क

मधासे अज्वगु रूढिगत धारणायात म्वाकातेगु कुतः जुयाच्वन धाये थाय् दु। धात्थेंला सामन्त शोषकतसें थज्वःगु संस्कार जाः म्वयाः जनतायात शोषणया गालय् थुना तइगु खः। ('झी' ल्याः १०१– 'आसथकुं' बाखनय् 'पथिक' जुया नुगः खँ-निभाः) वास्तवय् 'भाइचादाजु', 'बुलादाजु', थें ज्यापिं अति निम्न वर्गया जनताया हितया निंति छम्ह सचेत च्वमि ब्याक्क अन्धविश्वास, अन्ध–परम्पराया विरोधय् च्वसा छ्यले फयेमाःगु खः। अले भाइदोजु व आसथकुं थें यापिं पात्रतय्त बुलुहुं विस्तारं सचेत याना संस्कारगत अन्धपरंपरा व धार्मिक मान्यताया विरोध याका ह्याकु तिने फयेमाःगु खः। तर आसथकुं व अपराधी बाखनय् ठीक अःखः जुया च्वंगु दु।

४) **नारीवर्ग प्रति अन्यायः–** च्वमिया अप्वः धयाथें बाखं यथार्थो-न्मुखीया नापं व्यावहारिक नं जू धयागु खँ ला च्वय् हे न्ह्यथने धुन। साहित्यय् मुक्कं यथार्थता व स्वाभाविकता दुथ्यायेवं हे उकिं ब्याक्क जनताया सेवा वा भिं हे याइ धकाः धाये फइ मखु। अयाःगु साहित्य ब्याक्क जनतायात मनि नं फु धयागु खँ च्वमिया 'बिजय' बाखं नं धया च्वंगु दु। थ्व बाखनय् "ह्वापा ह्वापासा सुथय् दने साथ भागियाना नैम्हसिया म्हिगः निसें नये मत्येकं भागि हे याः मवं। थौं नं थुइले तिनि भागि याः वल।" धकाःबाखंया पात्रयात धायेकाःगु खँपुं नारी बर्गयात मिजंतय् दासी याना तयेगुलिइ च्वमिया नुगः क्वसा धयागु खँ उला क्यं। धाथें सदियौं पुलांगु संस्कारगत अन्धपरम्पराया वकालत याना च्वनेगुया अर्थ थौं नं इहिंपा जुइ धुंकूपिं मिसात फुक्कसित मिजंतय् च्यो भ्वातिं व दासी याना तयेगु जू वनि। संक्षेपय् धाय्गु सा नारी वर्ग प्रति अन्याः व शोषण यायेगु जू वनि। यथार्थ हे जुसां समाजय् बांमलाःगु आघात लाइगु घटना साहित्यय् न्ह्यथनें मज्यू धयागु उकिं हे खः।

५) **जातिय भेदभावय् समर्थनः–** च्वमिया 'अपराधी' व 'छपाःचित्र' निगूलिं बाखं सफू २००७ साल लिपा हे पिदंगु खः। धाय्बलय् उगु इलय् समा-जय् छुं माता सां सामाजिक सुधारया जागरण वये धुंकल। सचेत मनूयाके जातिय भेदभाव दयेमज्यू धाइगु बिचाः ब्वलने धुंकल। अय्सां च्वमिं 'पःखा' व 'अन्धकार' बाखं च्वयाः जातिय भेदभावय् मौन रूपं समर्थन यागु दुःखया खँ धायेमाः। समाजय् जातिय भेदभावं तसकं ह्या कया च्वंगुलिइ उकिया बिरोध यायेगु तातुनाः च्वमिं अपिं बाखं च्वगु खःसा व मेगु हे खँ। तर निपू बांखं नं जातिय भेदभावया बिरोध याना च्वंगु दु, बरू समर्थन हे यानाच्वंगु दु धयागु खँ क्वय् न्ह्यथनागु झोलं स्पष्ट याः।

'प:खा' बाखनय् 'लुलुचा' प्वंरि नं थः मांयाके न्ह्यस:याइ–

– "यमां ! झीसं थ्यूगु इम्सं नय् मज्यूला ?"

– "मज्यू ।"

– "छाय् ?"

– "इपिं स्योस्योत झीपिं प्व:त का ।"

– "अय्सा झीपिं नं स्यस्य:त ज्वी मज्यूला ?"

– "छाय् माल छन्त अपाय् ह्ाक:गु तन्ता ?"

धैगु धापुतिं जातिय भेदभावय् छुं कथं विरोध या:गु खने मदु । वरू खुल्ला समर्थन हे या:गु दु । अय्सां मतिइ लू थें मूल्याङ्कन याना:समालोचनाया नामं च्वछाये जक्क स:पिसं "थ्व बाखनय् नं विषम सामाजिक गठन प्रति लेखकं बिद्रोह्या भावना ब्यक्त या:गु दु ।" ('अपराधी' न्यापु बाखं साहित्यया सुलचं) धका: च्वछाया:कृतिया नामं जनतायात हे हानं छक: गालय् क्वफाय्गु कुतः यात । अथे हे 'अन्धकार' बाखंया अन्तय् "अन्याह्म पर्वगिह्म पोरिचां थ:त आग्रह याना धा:गुलि वैद्यराजं थ:गु अपमानया अनुभवयात । ख: नं समाजया दृष्टि इपिं थी जक्क हे मत्यपिं पो ख:, पोरिं ख:– मानव मखु । वैद्यराज अन्याथाय् गय् बिज्याइ?" धयागु खँपु खुद च्वमिया धापू ख:, नुग: खँ ख: । व धापूतिं नं जातभातया बिरोध मयागु जक्क मखुसे जातिय शोषण व दमनयात तप्यंक हे समर्थन याना त:गु स्पष्ट जू । थुकथं स्वयवलय् च्वमिजु पाखें जातपातया भेदभावयात ह्लापा थें तुं म्वाका तुं तयेगु कुत:जुगु खने दु । जातिय भेदभाव दतलय् "लुलुचा' व 'बासिचा थें यापिं प्वत शोषित जुइगु निश्चय ख: ।

६) पात्रतय्के सचेतताया ह्मतिं:– न्ह्यात्थें यापिं अशिक्षित, धार्मिक अन्धविश्वास, रूढिबादी परम्परा ग्रस्तह्म मनुयाके नं थ:त, अत्याचार जुइवं उकिया बिरोधी भावनात वयाके मचाय्क ब्वलना वइ । गरीबी व दरिद्र जुया म्वाना च्यने मा:गुया मू कारण छु ख: धयागु भावनां इमिगु न्ह्यपु इन्न धाया क्वाना वइ । मनू स्वभावं हे चेतनशील प्राणी जुगुलिं हे अथे जुइगु स्वाभाविक ख: । तर छह्म सचेत बुद्धिजिवि 'पथिक' जुया च्वसां पिदंगु बाखनय् च्वंपि पात्रत शोषित पिडित वर्गयापिं जुया नं इमिके भ्या:हे सचेतता मदु । गरीबी व दरिद्रया चित्रण याना मनूतय्गु नुग: खुल्ल मिक बाखं च्वय् फुम्ह छम्ह च्वमिं शोषित पिडित बर्गया मनूत हे बाखंया पात्रयाना नं च्वमिं इमिके सचेतता थना शोषण, अन्या:, अत्याचार बिरोधी भाबना ब्वलंके मफु । गरीबी व दरिद्र जुजुं 'अपराधी' बांखनय् 'भाइचादाजु' खुइगु अपराधी ज्या याकुगु छखे समाजया क्वह्यंगु

परम्परांयानां खःसा मेखे ज्याया ज्याला बांलाक मदुगु सामन्ति व्यवस्थाय् च्वना म्वाय् माःगुलि खः। थ्वहे खँ भाइचादाजुयात जुइगु घटनाक्रमं धया च्वंगु दु। बाखंया कथानक कथं भाइचादाजु गरीवसां ह्लापा वयाछेँ छखा सां दु। गुबलय् "बौह्म सित। काजक्रया यायेत माल। साहुया थाय् वना खर्च कै हल" धयागु बाखंया खँपु विद्यमान समाजय् क्वपुंगु परम्परांयाना भाइचादाजु गृहहीन जुल धयागु स्पष्ट याः। अथे हे कू प्यंगः ज्याला ची ल्ह्येगु व "ह्मिग कलाह्मसिया लक्ष्मीनारां साहुतय् कुतिवाथाय् पासा च्वना बिया च्वकि निगःचा कै हःगु दु। उकि म्हिग ह्लिच्छि तरे यात, थौं यात छु मदुनी—ज्या नं मदु।" धयागु खँपु ज्या याःकथं ज्याला बांलाक्क काये मखंगु खँ व ज्या हे मदया "भाइचादाजु" यात अपराधी याःगु खँ स्पष्ट याः। ज्या याःकथं ज्याला काये मखनिगु वा ज्याला मदइगु व अझ ज्याहे मदया बेरोजगारी जुइगु अर्ध– सामन्ति व पूंजिवादी व्यवस्थाया दुर्गुणं जुइगु खः। तर च्वमि 'भाइचादाजु' यात न ला समाजया क्वह्यंगु परम्पराप्रति बिद्रोह याकल। न ला व्यवस्थाप्रति असन्तोषया भावना हे व्यक्त याकल। न ला शोषण जुगु हे चायेका बिल। अझ ला च्वमि 'भाइचादाजु' यात गरीबी व दरिद्र जुया म्वाय् माःगुया मू कारण थ्व थ्व खः धकाः बिचाः तक्क हे नं मयाकु। अथे हे हृदयस्पर्षी मेगु छपु बाखं 'अन्धकार' खः। थ्व बाखनय् नं गरीबी व दरिद्रया कारणं याना बाखंया पात्री 'विसंचा' पोरिं नं थः सवस्वं थें याना व्वलंका तह्म काय् बासिचित वासः नके मखंक सीगु स्वय् माल। थ्व बाखनय् 'बिसचां' थः काय्यात वास; यायेगु तातुता थःगु तलब कथं छमो दां प्वंवंम्हेसित 'लालसाहु' अपाय्सकं निष्ठुर व्यवहार यात। हानं अपाय्सकं ह्लाः ब्वब्वस्याना ख्वख्वं "छपिं हे छकः बिज्यासा ज्यू बाज्या कोटि बिन्ती।" धकाः धाल नं प्वंरि जुगुलि बिसंचिया छेँ वैद्यराज मवं बाखंया कथानक कथं वासःछफुति धकाः म्हुतुई तय् मखकं बासिचा सीगु या कारण छखे लालसाहु व वैद्यराज थें यापिनि निर्दयी व्यवहारं खःसा मेखे सामाजिक अन्ध परम्परा कथं म्वानाच्वंगु अन्यायपूर्ण जातिय भेदभावयात म्वाका तःगुलि याना खः धाय्माः। अय्सां च्वमि बिसंचायाके न ला लालसाहु व वैद्यराजपिं प्रति ब्वलासाया भावना व्वलंकल, न ला अन्यायपूर्ण जातिय भेदभाव प्रति हे छुं कथं बिरोध वा बिद्रोह यायेमाःगु वाचाय्का बिल। 'पःखा', 'छपाः चित', 'कलाकार' बाखनय् नं अयागु तुति जुगु दु। थथे स्वयबलय् 'पथिक', जुया ज्वलिज्वह्म बाखं च्वमि भाजु प्रेमबहादुर कसाः जुं वय्कःया 'ती' बाखं सफूती दुथ्यागु छुं बाखनय् च्वंपिं पात्रतय्त जक्क सां सचेत याना न्ह्यब्वया ब्युगु दु। दसिकथं 'ती' बाखं सफू दुनेया 'अजि' बाखंया पात्री लतचां

"नयैत मद्, मदुमदु नयेगु नं हि त्वना फुकोह्मसीत मस्याइला ले" ('ती' बाखं सफू–पौं ल्याः २) धकाः शोषकया प्रतिक सीयात स्याना च्वंगु घटना व 'ज्यापू' बाखनय् 'अष्टनारां' यात ज्यापू धकाः हिस्याह्म 'चन्द्र प्रभा' यात अन्तय् वइत अष्टनारां नं ब्वलासा कयां तोतुगु कथानक न्ह्यब्वय् बह जू। धात्थें धायेगु खःसा बाखंया पात्रतय् सचेत याना न्ह्यब्वय्गुलि बाखं च्वमिपिं मय्जु सुवर्ण केशरि व भाजु रामशेखर गाक्कं च्वन्ह्याकुगु दु। दसिकथं मय्जु सुवर्ण केशरिजुं 'निर्णय' बाखनय् थः कलाःयात ब्यभिचारयाम्ह तःधी साहुयात सीम्ह मिसाया भाःतम्ह व 'ब्रज्यागु कफ्यू' बाखनय् थः भाःतया हत्यारा चौकिदारयात सीम्ह मिजंया कलाः ह्मसियां स्यागु घटना न्ह्यब्वया बाखंया पात्र–पात्रीतय्त तसकं सचेत कथं जक्क न्ह्यब्वगु मखुसे शोषण–दमनया विरोधय् संघर्ष यायेवं तिनि 'तःधी साहु' थें यापिं शोषक व चौकिदार थें यापिं दमनकारी अन्यायीत ह्लनि धकाः क्यना बिल। अथे हे भाजु रामशेखरं नं 'पासापिं' बाखनय् 'झी थथे करपिनि च्यःजुया च्वने मातले झीसं सुख सिइमखुनि ध्यबा खुँ पाः याक च्वने माला नं, ज्याला मखंका च्वने माला नं सकल थासं द्याका थ्याका च्वने मालितिनि"(सिमात फफ स्वः– पौ ल्याः ७४) धकाः न्ववाका बाखंया पात्रतय्त सचेतता कथं जक्क न्ह्यब्वगु जक्क मखुसे निदँ व खुलाया तलब मबिसे दां खुँ पाःयाना रिखेयात होटेलं पित्युह्म साहिला साहुयात अन्तय् रिखें हे ब्वलासा कयां तोतुगु घटना न्ह्यब्वया साहिला साहु थें यापिन्सं याइगु शोषण अन्या, अत्याचारया विरोधय् संघर्ष यायेवं तिनि रिखे थें यापिं अर्ध सर्वहारा वर्गया भविष्य झः झः धाइ धकाः क्यना बिल।

तर 'पथिक' जुं बाखंया पात्रतय्त शोषित वर्गया प्रतिनिधियाका नं व पात्रतय्त शोषणया विरोधय् मथंगु जक्क मखुसे शोषण विरोधी भावना तक्क नं ब्वलंका मब्यु। थुकथं स्वय्बलय् न्ह्याक्व हे आर्थिक बिसंगतिया मार्मिक चित्रण-याना बाखं च्वसां 'पथिक' जु शोषक वर्गया जक्क पंलिना च्वसा छ्यला च्वन ला धकाः शंका वनिगु स्वभाविक खः। मखुसा 'भाइचादाजु', 'बिसंचा पोरी', 'बुलादाजु' थें यापिन्त सचेतयाना शोषण विरोधी भावना थना बिइ फय्माःगु खः, शोषणया विरोधय् संघर्षयाका अन्तय् इमिगु हे बिजय जुगु क्यना इमिगु भविष्य झः झः धा धकाः क्यने फयेमाःगु खः। तर च्वमिं थःगु च्वसां पिदंगु बाखंया पात्रतय्त शोषण जू थें जुइका नं उकिया विरोधय् छसः तक्कं सःमतय्कु। थुकिं शोषित वर्गया उत्थानय् च्वमिया नुगः क्वमसागु खँ स्पष्ट हे याः।

लिखँः– साहित्य छाय् व सुया निंतिं जुइमा धयागु खँ देश, काल व परिस्थितिइ निर्भर जुइगु खँ खः। ई ह्यू लिसे साहित्यिक परिभाषाय् नं हिलासु

वइ, ह्ये नं मा: । 'साहित्य समाजया ह्लाय्कं' धयागु परिभाषा म्हीग व म्हिग:या इलय् ल्व:सां थौंया परिवेसय् मल्वय् धुंकल, तसकं अव्यावहारिक जुइ धुंकल । थौं नं साहित्ययात मात्र 'समाजया ह्लाय्कं' कथं जक्क तायेका साहित्य सृजनायात धा:सा ज्ञीसं द्वंका च्वनागु हे जुइ । छाय्कि साहित्य समाजया ह्लाय्कं जक्क धाय्बलय् समाजया यथार्थताया किपा ब्वया बिया बिइगु जक्क जुइ । तर थौंया साहित्यं मात्र यथार्थतायात ब्वया बिया वा चित्रण यानां मगा:, मुख्यला शोषित व पिडित वर्गतय्त शोषण जुया च्वंगु चायेका बिइमा:गु ख: । शोषण, अन्या:, अत्याचारं क्वत्येका सदियौ ह्यवंनिसें द्यनाच्वंपि मनूतय्त थनेगु ज्या नं थौंया साहित्यं मयासें मगा: । अथे मजुसे साहित्य मात्र 'समाजया ह्लाय्कं' कथं तायेका साहित्यया नामं मात्र यथार्थताया जक्क चित्रणयात धा:सा व साहित्यं देश व जनताया निर्ति छुं बिइ नं मखु, छुं याये फइ नं मखु । अले अयागु साहित्य मुक्कं निस्क्रिय व शक्तिहिन थें जुइ । सुं नं साहित्यिक च्वमिं मनूतय्गु था:गा: मदुगु जीवनया चित्रण यायेवं वइगु कर्तव्य पूवंगु जुइमखु । मुख्यला च्वमिं मानव जीवन प्रति क्वातुगु आस्था क्यना ब्याक्क मनूतय्त जीवन न्ह्याकेगु लँपु क्यना बिइ फयेमा: । ब्याक्क शोषित–पिडित मनूतय्त शोषणं उन्मुक्त जुइगु लँपु क्यने फयेमा: । थ्व हे ज्वलय् 'पथिक' जुया बाखंत ज्वछुइक्यबलय् वय्कया बाखंनं समाजय् च्वना कात्त्काक्क मछिमछि बलजफ्ती म्वानाच्वंपि मनूतय्गु था:गा मदुगु जीवनया चित्रण जक्कं यात, भविष्यय् इमिगु जीवन न्ह्याकेगु लँपु धा:सा छुं हे क्यना मब्यु । अले 'भाइचादाजु' थें यापिं ब्याक्क शोषित पिडित मनूतय्त शोषणं उन्मुक्त जुइगु लँपु केने मफइगु ला स्वाभाबिक हे जुल । थथे जुगुया मू कारण साहित्य मात्र "साहित्य समाजया ह्लाय्कं" कथं जक्क तायेका वयाच्वंगु परंम्परागत धारणां याना ख: । थ्व हे धारणा 'पथिक' जु याके नं दु धयागु खँ वय्क:या बाखं नं धयाच्वंगु दु । थुकिं याना 'पथिक' जुं थ:गु बाखनय् लखौं–लख मनूतय्गु प्रतिनिधित्व याईपिं पात्रत न्ह्यब्वया ब्वमितय्गु नुग: हे खुल्ल मिक, न्ह्यपु हे थुं दिक्क स्याच्चुक्क अभिब्यक्त यायेगुलि सफल जुसां अन्धबिश्वासय् बिश्वास, जातिय भेदभावय् समर्थन, व पात्रतय्के सचेतताया म्हति' या त्रुटिं याना च्वमिया बाखं वैचारिक कथं प्रगतिबादी साहित्यया ज्वलय् मलासे मात्र यथार्थबादी साहित्यया ज्वलय् जक्क ज्त्र छुवन । थौंया इलय् मा:गु वा थौं या ईलं फ्वनाच्वंगु धा:सा यथार्थवादी मखुसे प्रगतिवादी साहित्य ख: अथेला प्रगतिशिल साहित्य जुइत मा:गु विशेषता मध्ये छता यथार्थवादी ख: । तर यथार्थवादी हे प्रगतिशिल धा:सा अवश्य नं मखु ।

मेकथं धायेगु खसा दक्व प्रगतिशिल साहित्य यथार्थवादी जुइ, तर दक्व यथार्थवादी साहित्य प्रगतिशिल जुइमखु। अथे धाये फइ नं मखु। उकिं कथानकया विषयवस्तु व बाखंया पात्रत सजिब जुगु अले बाखंया शैलि, अभिव्यक्ति व चित्रणकला कथं 'पथिक' जुया बाखनय् अप्व कुं खिनेथाय् मरूसां बाखं च्वमिपाके वैचारिक दरिद्रतायाना वय्कया 'अपराधी', 'अन्धकार', 'आसथकुं', 'पःखा', 'कलाकार', 'छपाःचित', थें यागु बहुर्चचित बाखंत नं देश व जनताया निर्ति निस्क्रिय व शक्तिहिन थें जू वन।

'ता:चाप्वाँय्' प्याखं स्वये धुंका

"ता:चाप्वाँय्" भाजु वासुशशीजुया सामाजिक पूधा प्याखं ख: । 'ता:चाप्वाँय्' सफू पिदने न्ह्यो वय्क:यात नेपाली साहित्यया छम्ह सशक्तम्ह आधुनिक कवि व नाटककार कथं जक म्हस्यू । अझला नेपाली साहित्यय् नाटककार कथं स्वया नं त:गु मछि आधुनिक कविता सफू पिदने धुंकुगुलि कवि कथं हे अपोसियां म्हस्यू । उगु कथं स्वय्बले बासुशशी जुं– "मां [नेपाल भाषा] भासं चवय् बलय् जित थ:गु हे हिं चवया थें च्वं, मेमेगु भासं चवय् बलय् पार्कर क्वीकं चवया थें च्वं" धका: धयादीसां नेपालीया तुलनाय् नेपाल भाषाय् वय्क:या कृतित तसकं म्ह हे जक । अथेसां वासुशशीजुं "ता:चाप्वाँय्" प्याखं चवया नेपाल भाषाया साहित्य ख्य: तव्या: याय्गु ज्या जक या:गु मखुसे नाटककार भाजु इश्वरानन्दं थें झिगु नाट्य ख्य:चकंका यंकेगु कुत: नं जूगु दु । थ्व वय्कलं सफूया भूमिकाय् चवयादीगु "थ्व भाषाय् आधुनिक नाट्य साहित्ययागु सृजना व परम्परा बाँलाक तिप्यने धुंकुगु मदुनि । विषयवस्तु व शैलिगत दृष्टिकोणं स्वयेबलं झी हेनरिक इब्सन तक्क नं मथ्यंनि । विश्व साहित्यया सन्दर्भय् स्वयबले नाट्य साहित्य इब्सनया पखा: पुला नं तापाक्क थेने धुंकुगु दु । झीसं पला जक्कं चवय्का मलाय् धुंकल, तिन्हूइ माले धुंकल' धयागु खँ स्पष्ट या: । 'ता:चाप्वाँय्' प्याखं रचना याना झण्डै स्वंगू दशक लिपा नाटककार वाशुशशीजुया 'झूमि यंम्ह मनू' (२०४३) प्याखं पिदंगु दु ।

'ता:चाप्वाँय्' थौं स्वया झण्डै ३३/३४ दँ न्ह्यो सृजना जूगु पूघा प्याखं ख: । व इलय् साक्षर मनूतय्गु ल्या: तसकं म्ह । अझ शिक्षित मनूत ला पतिचां ल्याखाय् फूगु ई । स्व:निग दुने थीथी सुविधा दुगु थासय् च्वंपि नं निरक्षरतां यानां सामाजिक अन्ध परम्परा व धार्मिक अन्धविश्वासं तसकं पिडित । गुकिं याना थ्व समाजय् नारी वर्ग थीथी कथंयागु दमन, अन्या: अत्याचारं पिडित जुया च्वंगु च्वमिजुं खनि । थ्वकिं च्वमिया न्ह्यपु क्वाका बिइ । नारी वर्गया अधिकार, स्वतन्त्रता व समानताया निंति न्हापां नारी वर्ग न्ह्यचिला विरोध व विद्रोह

नितां याकेमागु च्वमि तायेकि। अले समाजया स्वन्हयंगु परम्परा वय्कःया दुनुगलय् ह्वाना ह्वाना च्याना च्वंगु विद्रोहात्मक भावना अन्तय् 'ताःचाप्वाँय्' प्याखं जुया पिदंनि।

'ताःचाप्वाँय्' नारी वर्गया स्वतन्त्रताया विषययात कया च्वयातःगु पूधा प्याखं खः। उकिं थ्व छगू कथंया आधुनिक प्याखं मधासे गाः हे मगाः। अले नारी वर्गया समस्या कय्च्याना च्वयातःगुयात इब्सनेली प्याखं धकाः धायेगु याः। छाय् धाःसा नर्वेया हेनरिक इब्सनं (१८२८–१९०६) नारी वर्गया अधिकार व स्वतन्त्रताया समर्थनय् "कतामरिया छें" (१८७९) थें यागु यक्व हे प्याखं च्वया दिल। अथेला हेनरिक इब्सन नारीवर्गया अधिकार व स्वतन्त्रताया महान समर्थक खः। सायद उकिं हे नं वय्कलं नारीवर्गया समर्थनय् प्याखं च्वगु जुइमाः। वयकःया 'कतामरिया छें' प्याखं उगु इलय् नर्वेया नितिं नारीवर्गया मुक्तिया निंति अत्यावश्यक प्याखं खः। धात्थेंला इब्सनं 'कतामरिया छें' पिकायवं विश्व नाट्य साहित्यया खेंयलय् ह्यूपा वल। अथे धका इब्सनं लिपायापिं प्याखं च्वमितसें छुं मयाः वा याये मफुत धकाः धाये तेनागु अवश्यनं मखु। वया लिपाया प्याखं च्वमितय्सं इब्सनया ल्यूल्यू जक्क वना प्याखं मच्वसे वइके दुगु त्रुतित मदय्केगु व वइके च्वंगु मगाः मचानिगु तत्व पूर्ति यायाँ प्याखंया दबू तब्या यायाँ वया च्वंगु मदुगु मखु। थ्व हे झोलय् नेपाल भाषाय् मिसा समस्यायात थीथी कथं चित्रण याना अले वइत हे मू विषयवस्तु कथं नाला च्वयातःगु प्याखं-नय् नाटककार भाजु इश्वरानन्द या "थःगु छें" "फसंपु लप्ते" पूधा प्याखं व "पसूका" छधाः प्याखं खः। अथेहे 'दबू' छधाः प्याखं मुना सफूतिइ च्वंगु "मिलापु" 'बसुन्धरा' "थुकलं" व वासुशशी जुया "ताःचाप्वाँय्" पूधा प्याखं खः। अले नेपाली स्व. गोपाल प्रसाद रिमालया 'मसान' 'यो प्रेम' भाजु गोविन्द बहादुर गोथालेया "च्यातिएको पर्दा" "भूसको आगो" आदी प्याखंनं इब्सनया नाट्य साहित्य प्रवाह दुने या प्याखं खः। च्वय् न्ह्यथनागु पूधा प्याखं व छधाः प्याखंनय् प्याखंया शिर्षक पाः। प्याखंम्वत पाः। शैलि पायेफु। खँह्लाबह्ला पायेफु, प्याखंनय् न्ह्यब्वयातःगु समस्याय् मौलिक भिन्नता दयेफु। तर दक्व प्याखंया विषयवस्तु व हे, समस्या वहे, शन्देश व हे खः। गुगु हेनरिक इब्सनं सृजना याना वन।

थ्व समस्या प्रधान प्याखं जुगुलियाना 'ताःचाप्वाँय्' प्याखंया प्रत्येक पात्तयेके थःथःगु हे समस्या दु। राधाया छेंया धुकूया ताःचाप्वाँय् थिइतक्क मखंगु, छेंया धुकूतिइ दुहाँ वनेगु अधिकार दया नं दुहाँ वने मखंगु व छम्ह च्यो भ्वातिं थें जुया छें ज्या फुक्क यायेमाःगु समस्या दु सा मां (माजु) म्हेसित

धुकूया ता:चाप्वाँय् राधा (भौ) यात ल:ह्लाये मालि धयागु समस्या। रेणुकाया छें ज्या याये मालि धयागु समस्या नं छगू कथंया समस्या हे ख:। दकलय् ला राधाया पर्सि का:गु खँय् राधां न्यंकिगु भाषणं रेणुकाया ह्लाय्पं हिइसे च्वनि। अले आनन्दयात नं समस्यां लित्त् लियेगु गुवलें मत्वत्त्। ह्लिछि चच्छि कलाया ध्याचू घुंकि व मांया ब्व:फया ह्लाय्पं हिइसे च्वंका च्वनेमा:गु हे आनन्दया निर्ति बराय्धंगु समस्या ख:। धात्थे व: याये थ्व याये मदया बाम्ह्यकाइगु ला आनन्द यात ख:। वं खँ नेना सुइगु नि न्यनेगु; खँ मन्यनां सुइगु निं मन्यनेगु। थुकथं आनन्दया नं थ:गु हे समस्या दु। अले केशरया नं रेणुका थ:म्ह जीवन पासा याये मखनि धयागु समस्या नं छगू कथंया समस्या हे जुल। समस्याया समस्यां स्वत्तुमत्तु स्वगु प्याखं जुगुलि हे थ्व "ता:चाप्वाँय्" समस्या प्रधान प्याखं जू वंगु ख:।

प्याखंया मू समस्या "ता:चाप्वाँय्" वा छेंया धुकूतिइ वनेगु अधिकारया समस्या ख:। ता:चाप्वाँय् मदय्कं छेंया धुकूतिई दुहाँ वने खनि मखु। ता:चाप्वाँय् दुम्ह जक्क छेंया धुकूतिइ दुहाँ बने खनिइ। छेंया धुकूतिइ दुहाँ वनेगु औपचारिक व सामाजिक मान्यता राधायात बिई धुंका नं छेंया ता:चाप्वाँय् राधायात ल: ह्लाइ मखु गुकियाना राधा छेँया धुकूतिइ दुहाँ वने खनि मखु। छगू कथं छेँया धुकूतिइ दुहाँ वनेगु अधिकारं राधा वञ्चित जुइ। थ्व खँ छक्कलं पित हय् मछिना व तप्यंक धाये मछिना अले व खँ पितहयेया निर्ति भूमिका ग्वयेत प्याखंया शुरूइ राधां कपा: स्यागु तोचिना जाथूवनि मखु। थुकथं प्याखंया धर्कि चासांनिसे समस्या नं ङ्वाताहां दं वइ। थ्व छगू कथंया परम्परागत सामाजिक समस्या ख:। क्वह्यंगु व ध्वगिगु परम्परा यात समाजं नाला च्वगुलि हे समाजय् ता:चाप्वाँय्या समस्या म्वाना च्वंगु ख:। अले थ्व म्हिग: म्हीगया समस्या खया नं थ्व समस्या थौंया विद्यमान समाजय् नं द: हे दनि। अले व हे समस्यां मां, रेणुका व राधाया दथुइ कचकच जुई। धयां ता:चाप्वाँय्या समस्या प्याखनय् च्वंपि पात्र मां, रेणुका व राधाया जक समस्या मखुसे इपिं थें यापिं समाजया फुक्क मिसातय्गु सामुहिक समस्या ख:। वहे समस्यां यानां थौंया विद्यमान समाजय् नं माजु व भौया दथुइ शुरू शुरुइ कचकच जुइ। वहे कचकचं संघर्षयात ग्वाकी। अन्त्यय् माजु व भौया कचकच छगू संघर्षय् परिणत जुई। "ता:चाप्वाँय्" प्याखनय् नं राधा व मांया दथुइ ह्लापां संघर्षया शुरुवात कचकचं जुई। उकि ता:चाप्वाँय् थी तक्क मखना हि चाम्ह राधा हाला च्वनि–

> "......हानं भण्डारे दुहाँवनेबले भौमचात जक्क वा त्याइपिं छुं तथें, म्ह्याय्मस्त चाहिं लक्ष्मीका।" [पौ ल्या: ७]

"......कपिनिम्ह ज्वीम्ह म्ह्याय्मचायात धुकूपिकू लः ह्लाय्
धैगु छु चलन थ्व ?" [पौ ल्याः २३]

अथे हे 'ताःचाप्वाँय्' लः ह्लाय् माला लागिमगि चाम्ह मांम्हं तमं ह्ाला च्वनि–

"...... नां छगू तं, थ्व थ्वंसाँ दंसाँ घुंकि थ्व हे ताःचाप्वाँचय् मखुला ?......" (पौ ल्याः ३४)

थुकथं ताःचाप्वाँय्या विषय कया ह्लापां (मां) माजु भौ (राधा) या दथुइ कचकच जुई। अनंलि जासिकेंसि ब्याग: जुई। अन्तय् डागाड्गु जुइक संघर्ष जुइ। 'ताःचाप्वाँय्' लय् संघर्षया बिकासक्रम उकथं हे जुया च्वंगु खनेदु। माजु व भौया दथुइ जूगु संघर्षयात क्रमबद्ध कथं स्वांमाः ह्वने थें ह्वनातःगु स्वाभाविकता दुने हे लाः। अले छखे राधा, आनन्द व मेखे मां व रेणुकाया दथुई याःका तःगु संघर्ष नं यथार्थतां पिने मलाः।

ताःचाप्वाँय् नं हे माजु व भौया दथुइ जुइगु संघर्ष यात ग्वाकुगु खया नं व ताःचाप्वाँय्या बारेया ल्वापु छगूकथं सैद्धान्तिक वा विचारधारात्मक संघर्ष खः। छाय्धाःसा माजुम्हेसिगु बिचा व भौया बिचाः पाय्छि जूगु जुसा इमि दथुइ कचवं धयागु हे दइमखु। कचवं मदु थाय् शान्ति जक्क जुइ। ल्वापु जुइमखु। तर 'ताःचाप्वाँय्'लय् राधा व मां या बिचाः आकाश व पाताल धयाथें पाः। थःगु अधिकार कायेगुलि राधा गुलि दृढ उलि हे मांम्हं ताःचाप्वाँय्या अधिकार मबिसे, छेँ ज्याय् जक्क तःतमत क्यंका राधायात च्यो भ्वातिं यायेगुलि दृढ खने दु। धयां राधां जक्क थःगु अधिकार छाय् तोति। थुकथं निम्हसिया बिचाः पायेछि मजुगुलिं हे माजु व भौया दथुइ अधिकार (ताःचाप्वाँय्) या खँय् मतभेद जुइ। लिपा कचकच जुइ। अनं लिपा ल्वापु जुइ। थुकथं निगू विचार-धाराया दथुइ जुइगु संघर्षयात 'ताःचाप्वाँय्' प्याखनय् बांलाक चित्रण याना तःगु दु।

चरित्र प्रधान मजुसे समस्या प्रधान प्याखं जुगुलिं 'ताःचाप्वाँय्'या प्याखंम्वत राधा, आनन्द, मां, रेणुका, केशर व ककापिन्सं अति साधारण मनूतय्गु प्रतिनिधित्व याना च्वंगु दु। प्राचिन व ऐतिहासिक चरित्र प्रधान प्याखंनय् च्वंपिं पात्रतय्सं थें छम्ह निम्ह मनूया सः जक्क मथ्वय्कुसे 'ताःचाप्वाँय्' प्याखंया पात्रतय्सं द्वलंद्व, लखौं–लख निम्न मध्यम वर्गिय मनूतयेगु सः थ्वयेका च्वंगु दु। लखौं–लख नारी वर्गया समस्यायात न्ह्यब्वया च्वंगु दु। मुख्यला नारी वर्गया

अधिकार व स्वतन्त्रताया निंति राधायात संघर्ष याका त:गु बांला जू । ह्लापां कलाया पं मल्यूम्ह आनन्दयात नं लिपा कलाया पंलिका थ: मां व केहें नाप संघर्ष याका त:गु घटनां प्याखं झन सशक्त जूगु दु । तर प्याखंया प्यद्याय् ककाम्हेसिया न्ह्यनय् राधायात "मल्ता नयात:म्ह मिसा" थें यानः केनातगुलिं याना राधा चेतनशिल मिसा मखुसे घोर व्यक्तिवादी थें जक च्वनावई । थ्वकिं "थ:छें तक नं वनें मखंक न्ह्यलं चातलय् भ्वातिं थें जुया ज्या याय्मा:" धयागु राधाया खँय् नं आशंका याये माला वइ । राधा व वया ककाम्हेसित राधाया क्वस:या अभिमान याका त:गु नं ल्व थ्यंक मजू । ख: इहिपा जुई धुंकुपिं मिसातय् थ:गु क्वस:या अभिमान दया च्वनि । अथे धयां राधाया थें क्वस: दुपिं मिसात समाजय् म्ह हे जक दइ । अले माजुम्ह नाप राधा ल्वाना च्वंगु नं वइगु अधिकार व स्वतन्त्रताया निंति मखुसे क्वस: यक्व दुगुलिं व सम्पन्न परिवारया म्ह्याय् जुगुलिं थ:गु व्यक्तित्व व अहंता केनेत जक्क राधा माजुम्ह लिसे संघर्ष याना च्वंगु थें च्वनावइ । थ्वकिंला राधाया चरित्रय् हाकलं इके थें जक्क जू वन ।

साहित्य धयागु मुक्कं कल्पनां पिज्वईगु खया नं साहित्यय् न्ह्यथना तईगु विषयवस्तु, कथानक व घटनाय् यथार्थता दयेमा:, वास्तविकता दयेमा: । 'ता:चाप्वाँय्' प्याखंया मू विषयवस्तुइ मुक्कं यथार्थता दया नं वास्तविकतां तापागु घटनात नं प्याखनय् दु । प्याखंनय् खने दु कथं राधा छम्ह मां–बौ, त: केहें मदुम्ह न:लिह्न भौमचा ख: । आनन्दया पासा केशर थें याम्हं स:त वनं नं राधां तमं छक्वलं हे मि जुया "जि वय् मखु" धका: धायेका भातया छें मवंगु केना लिपा ककानाप वयेकात:गु स्वाभाविकतां पिनेला । छाय्धा:सा थ: धयागु सुं मदुम्ह, वनं न:लिम्ह भौमचां छक्वलं अथे आवेशय् वया धाइमखु । मां, काय् व भौ तलय् तत:सलं हाला घारर घुरर जुईक ल्वागुलिं "तलय् छु जुल थें धका:" ल्वापु ख्यू वने त्यंम्ह रेणुकायात छम्ह शिक्षित पात्र केशर थें याम्ह लं पंवंका तयेगु नं उलि ल्व मजू । छम्ह शिक्षित मनुखं ला थ हे न्ह्यनय् वना ल्वापु ख्यू जुइ । तर 'ता:चाप्वाँय्' प्याखनय् उकियां ठीक अख: जुया च्वंगु दु । प्याखनय् च्वमिजुं आन्तरिक संघर्षयात ब्वलंकुं ब्वलंकुं प्याखंया पात्तय्त बाह्य संघर्ष याका संघर्ष यात चरम सिमाय् थ्यंका प्याखंयात अझ सजिव याना ब्युगु दु । तर मां, काय् व भौ स्वम्हसिया ल्वापुई आनन्द छम्ह जक्क हिफ: द्य: थें च्वंक घा:पा: जुइगु मेपिन्त ससि पाय्कुगु घा: छकू हे मजुगु नं वास्तविकतां तापागु हे घटना धाय्मा: ।

प्याखनय् खँह्लाबह्लाया तःधंगु महत्व दु । खँह्लबह्लां हे प्याखंम्वतय्गु चरित्र चित्रण, बाखंचुया विकास व प्याखंनं कनेत्यंगु मू सन्देश ध्वाथुइका बिई । प्याखंया सफलताया निंति प्याखंया विषयवस्तु, पात्रया अभिनय, क्रियाकलाप व आयक्सनया नापं खँह्लाबह्ला नं उलि हे चट्टक च्वना हिंसि भय् बिइमाः । प्याखंया मेमेगु तत्व थें खँह्लाबह्लां नं स्वकुमितयेगु नुगलय् थुं दिका बिई, स्वकुमितय्गु नुगःचु सालाकया बिई । भाषण, उपदेश व सन्देश थें यागु खँह्लाबह्ला जुलकि स्वकुमितय्गु नुगःचु उलि साला काय् फइ मखु । थौंया इलय् मनूतय्सं पुलांगु प्राचिन व ऐतिहासिक प्याखं उलि यो मतायेकुगुया कारण मध्ये छता खँह्लाबह्ला नं खः । अप्पोः याना गुगुं गुलांगु प्याखंया खह्लाबह्ला दर्शनं समाः याना छाय्पा तःगु (अलंकृत) भाषण, उपदेश व सन्देश थें यागु जुया च्वनिगु । गुगुं पुलांगु प्याखंया खँह्लाबह्ला छन्दबद्ध पद्यात्मक भाय् जुया च्वनिगु । थ्व शैलि तसकं अस्वाभाविक जुगुलि याना आधुनिक प्याखंया खँह्लाबह्लाय् सर्वसाधारणं थुईगु ह्नि ह्निया बोलिचालि सरल भाय् जक छेलेगु चलन दु । 'ताःचाप्वाँय्' या खँह्लाबह्ला नं अति सरल जुया कलात्मक जू । प्याखंया शैलियात कया धायेगु खःसा 'ताःचाप्वाँय्' प्याखंया च्वमि सफल हे धायेमाः । छाय्धाःसा–

"कति कियागु मखु मैंसाहेब, छन्त जि अज्ञ थःगु चःति म्वाका तैंगु दु । जिगु कपालय् चःति गनकि छिगु नं ख्वाः सुखुचिनि" [पौ ल्याः ११]

"...अह्रा गुलि बांलाःगु ! कलाः व मां छपु तरवारया निधा । छधाः रक्षा याइम्ह । छधाः हत्या याइम्ह । तर मस्यू गुम्ह पालिम्ह, गुम्ह रक्षा याइम्ह ।" [पौ ल्याः ५६]

"...थःगु जीवनया ल्या हे मिलय् याये मफु, छं सफूति च्वंगु हिसाब स्येनां छु याये ।" [पौ ल्याः २६]

थें यागु प्रतिकात्मक भाय् छेला नुगः हे हिइसे च्वंक ब्यंग नका तय् फूगु हे च्वमिजुया सफलताया प्रतिक खः । खँह्लाबह्लां 'ताःचाप्वाँय्' प्याखंयात सशक्त याना ब्यूगु दु । माःथाय् माःकथं गनं प्रतिकात्मक, गनं ब्यङ्गात्मक, गनं भावावेश, गनं खँ त्वा खँ भाय् थें यागु भाषा छेलां 'ताःचाप्वाँय्' प्याखं अज्ञ सविज व सशक्त जुगु दु । थ्वकि वाशुशशीजुया थःगु हे मौलिक विशेषता खने दु ।

संस्कृति जक्क झीपिं कट्टर जुया च्वने मज्यू । संस्कृति नं ई कथं जुइमाः । म्हीगया झीगु संस्कृति म्हिगः जुबलय् झीत मनिल । अथे हे म्हिगया संस्कृति नं थौंया ईयात मल्वय् धुंकल । उकि ई, परिस्थिति कथं संस्कृति नं न्हूधाः यायेमाः । थौंया ईयात मल्वगु क्वपुं नवये धुंकुगु म्हिगया संस्कृति

हाकुतिना छ्वय्मा । मखुसा व हे मूलु व हे सुका जुइ । थ्व हे खँयात वाचायेका बीगु कुतः 'ताःचाप्वाँय्' प्याखं दुने खने दु । नेवाः समाजय् भौमचा लसकुस याना हइबले समाजय् च्वंपि दक्व मनूतसें खंक्क माजुम्हं छेँया धुकूया ताःचाप्वाँय् लः ल्हाना मूलुखां दुतिनि । तर लिपा व ताःचाप्वाँय्लय् भौमचाया छुं अधिकार जक्क मदइगु मखुसे नः तक्कं तुने खनि मखु । अझ लिपा वना व भौमचा छेँया जाथु कँथु सुवाः व छेँया हामातय् सुसा-कुसाया निंति लहिनातःम्ह छम्ह भ्वाति थें जक्क जू वनि । 'ताःचाप्वाँय्' प्याखनय् राधायात उकथं हे न्ह्यब्वया तःगु दु । अले च्वमिजुं राधायात उकिया विरोध याकातःगु दु । ताःचाप्वाँय प्याखंनय् आनन्द, राधा व मां, रेणुकाया दथुइ जुइगु कचकच व ल्वापु नं म्हिगः म्हीगया सामाजिक कुसंस्कृति व कु-परम्पराया लिच्वः खः । उकिं म्हिगः म्हीगया संस्कृति परम्पराय् ह्यूपा महसं मगाः । म्हिगः म्हीगः धुकूतिइ दुहाँ वनेगु अधिकारं भौमस्तय्त बञ्चित याना तल धाय्वं थौं नं इमित अथे हे याना तयेगु थौंया ई नाप ल्वःगु खँ मखु । छेँया सम्पत्ति सकल जहानया मंकाः जुसेंलि भौमस्तय्त जक्क धुकूतिइ दुहाँ वनेगु अधिकारं बञ्चित याना तयेगु क्वह्यंगु (दास मनोबृत्ति) बिचाः बाहेक मेगु छुं मखु । अले इहिपा जुइवं मिसातय्गु जिन्दगी छेँ ज्याय् हे फुनावनिगु, इहिपा लिपा मिसातय्त भ्याः हे स्वतन्त्रता मदुगु खँ यात नं च्वमिजुं राधायात "छिकपिनि छेँय् भौमस्त धैंपिला ला हि हे मदुपि का । छन्हू आः दुगः क्वें तक नं च्वला त्वंके मालितिनि का ।" धकाः व्यंगात्मक भासं विरोध याकातःगु दु । च्वमिजुया सन्देश छु धाःसा भौमस्तय्त नं धुकूतिइ दुहाँ वनेगु अधिकार दयेमाः नापं इहिपा मजुपिं मिसातय्त थें इहिपा जुइ धुंकुपिं मिसातय्त स्वतन्त्रता व समानता दयेमाः धैगु खः । थ्व हे सन्देश प्याखनय् खनेदु । प्याखंया व सन्देश क्वातुसे च्वना सेल्ला जू । मू खँ ला 'ताःचाप्वाँय्' लय् नारी वर्गया अधिकार व स्वतन्त्रताया समर्थन याका तःगु दु । स्पष्ट हे फेमिनिष्ट बिचाः न्ह्यब्वया तःगु दु । थुकथं स्वयबलय् 'ताःचाप्वाँय्'या च्वमियात फेमिनिष्ट धाःसा छुं पाइमखु ।

प्याखंया छ्यों नां (शिर्षक) "ताःचाप्वाँय्" अति सरल जू । ताःचाप्वाँय् धाय्वं हे धुकूया ताःचाप्वाँय् धकाः मनूतय्सं याउँक्क हे थुइकि । अले प्याखंया बाखंचु वा मू विषयवस्तु हे "ताःचाप्वाँय्" खँग्वः दुने दुब्वाना च्वंगु दु । उकिं प्याखंया बाखं चु कथं "ताःचाप्वाँय्" नां ल्व जक मखु, तसकं ल्वः । अले प्याखं बियोगान्तय् क्वचासां, ताःचाप्वाँय्या निंति डागाडुगु जुइक संघर्ष यापिं प्याखंम्वःतय्त ब्यंग नकाः प्याखंया थासा कथं प्याखं फोचाय्का तःगु थासय् मलाः थाये मज्यू । प्याखनय् छथाय् निथाय् अस्वाभाविक घटना दुसां मुक्कं प्याखंयात कया धायेगु खःसा "ताःचाप्वाँय्" वैचारिक व कलात्मक कथं सफल हे जू । □

'आल तनि मखु' जि थू कथं

थौंया परिवर्तनशील संसारे ह्लिया ह्लिथं धयाथें थीथी क्षेत्रय् हिलासु वया च्वंगु दु, हिलावना च्वंगु दु। मानव मात्रया कुतलं विज्ञान व टेक्नोलजिया च्वन्ह्यागु विकासंयाना भौतिक साधनया नापं मानसिक चिन्तन व मननय् नं गाकं ह्यू पा वये धुंकूगु दु। साहित्य नं मनुखं याइगु सामाजिक क्रियाकलाप दुनेया छगू क्रियाकलाप जुगुलि साहित्यिक रचनाय् व मान्यताय् नं ह्लिया ह्लिथं हिला वना ह्यू पा वइच्वंगु दु। थ्व हे झोलय् झिगूंगू शताब्दीया अन्तपाखे व नीगू शताब्दीया ह्लापांगु दशकया दथुइ युरोपया काव्य ख्यलय् न्हूपिं कविपिंसं परम्परागत अभिव्यक्तियात हाकुतिना प्रतिकात्मक अभिव्यक्ति व शैली नाला कविता रचना यायेवं बिश्वय् 'आधुनिक कविता' शुरू जुल धैगु खँय् छप्वाः म्हुतु जुइ धुंकुगु दु। विशेषयाना टि० एस● इलियट व वयां लिपा इज्रा पाउण्डपिनिगु कवितांनिसें बिश्वया काव्य ख्यलय् न्हूधाः वःगु वा 'आधुनिक कविता' शुरू जुगु धकाः स्वीकृति बिइ धुंकूगु दु। उकथं स्वयेबलय् नेपाल भाषाय् कवि पूर्ण वैद्यजुं ने. सं. १०८४ स श्रेष्ठ सिरपा त्याकुगु 'सरासु' व ने. सं. १०८६ स पिदंगु 'गाजलं दागु चा' सफूति दुथ्यागु कविपिनिगु कवितांनिसें काव्य ख्यलय् न्हूधाः वःगु वा 'आधुनिक कविता' शुरू जुगु धकाः धायेमाः।

'गाजलं दाःगु चा' व 'सरासु' (१०८७) या प्रकाशनं लिपा आधुनिक कविताया बारे कया विशेषयाना 'आधुनिक' खँग्वया बारे कया चर्चा परिचर्चात पिदन। थीथी मनूतय् थीथी बिचाः दइथें 'आधुनिक' खँग्वया बारे कया थीथी साहित्यिकतय्सं थःथःगु बिचाः प्वंकल। खला आधुनिकया अर्थ नःलि खः, न्हू खः। अले काव्य ख्यलय् 'आधुनिक' या अर्थ शैली, अभिव्यक्ति, दर्शनय् न्हूधाः व न्हू छेला जू वनी। ह्निगः व थौंया दथुइ झीसं खनाच्वनागु परिवर्तनं हःगु हे धात्थेंया न्हू खः, आधुनिक खः। अय्सां थौं कन्हे न्हू कविता धयाच्वनागु कविताया परिभाषा व विशेषताया बारे थीथी आधुनिक कवि व समालोचकतय्गु छगू हे मत मजुनि। थ्व सम्बन्धी "रूप व वस्तु निगुलियां परिवर्तनं हःगु हे न्हूगु पहः, न्हूगु समवेदना, न्हूगु दृष्टि व न्हूगु यथार्थया समष्टि रूपयात न्हूगु, कविता धायेमाः। न्हूगु

कविता खालि शैली मखु, खालि विचार मखु । थ्वइगु हा जीवन खः, चो खः औं तक्कया दुने मनुखं यागु उपलब्धी" धकाः 'सरासु' या भूमिकाय् भाजु कृष्ण चन्द्र सिंह प्रधानजुं न्हू कविताया बारे प्वंकादीगु परिभाषायात अस्विकारयासे नां दंह्म समालोचक माणिकलाल श्रेष्ठजुं" वय्कलं न्हूगु कविताया गुगु परिभाषा बियादिल, उकि न्हू कविता फुक्कयात दुथ्याके मफु छुं छगू खास प्रवाह न्हू कविताया छगू अंशया जक प्रतिनिधित्व जुइगु परिभाषा बियादिल। जीवनय् हा कयाच्वंगु व मनूया उपलब्धि विषयय् कवि थःगु प्रतिक्रिया बियातःगुयात जक वय्कलं न्हूगु कविता धयादिल। अंग्रेजी कवि टि० एस० इलियटया कविता बांलाक वाला स्वसा वय्कःया दक्व कविता 'जीवनय् हा कयाच्वंगु नं मदु' अले मनूया उपलब्धीयात थीया तःगु कविता नं थ्व मखु ।" ('जः' ल्याः ७ ने. सं. १०९७) धयागु थःगु प्रतिक्रिया प्वंका दिल । अले वय्कलं 'प्रतिकया माध्यमं अभिव्यक्तिया नापं कविताय् छेलेगु उपमा व किपाया मौलिकता, विषयवस्तु जन-जीवन लिसे सतिगु स्वापु दुगु, बहुसंख्यक जनताया आकांक्षाया प्रतिबिम्व यायेगु विचराधारा व स्वाधीनताया निम्ति राष्ट्रिय व अन्तर्राष्ट्रिय संघर्षया समर्थन थौंया नेपाल भाषाया न्हू कविताया मूल स्वरूप खः"(हाब्लासा) धकाः न्हू कविताया विशेषता संक्षेपं कना दिल । अथे हे भाजु इन्द्रमालिजुं न्हूगु कविताय् यथार्थता, बौद्धिकता व गहन अनुभूतियागु साक्षेपतानाप आत्मपरक जुइ । अले अभिव्यञ्जना, शैली, शिल्प व विचारविधियात न्हूकथं अभिब्यक्ति जक मखु कि प्रतिक, बिम्ब व उपमा नं न्हूगु रूपं प्रवेश जुयाच्वनि ।" ('सितु' ल्याः १७) धकाः न्हू कविताया परिभाषा बीगु कुतः याना दिल धाःसा न्हू कविताया न्ह्यलुवा भाजु पूर्ण बहादुर वैद्यजुं धाःसा "थौं साहित्यय् आधुनिकताया चिं हे पुलांगु राजनैतिक, धार्मिक, नैतिक आदि सामाजिक मान्यता, रूढिगत आस्थाया विरूद्धया सः, गुगु परम्परागत आस्थां, वस्तुगत मूल्यं थौंया जीवनया समस्याया जटिलतायात ब्वये मफुत वया समाधानया लँपु केने मफुत । थ्व वहे थौंया अमान्य-मान्यताया विरूद्धय् छगू युगबोधया परिर्वतित मान्यताय् बाः वःगु वैचारिक आन्दोलन खः ।" ('लबु' दँ १ ल्याः १) धकाः न्हू व पुलां साहित्यया ध्वः कीगु कुतः याना दिल । अथे हे न्हू कविताया आन्दोलन न्ह्याकुह्म मेह्म कवि सुन्दर मधिकर्मिजुं "न्हू चिनाखँ छगू च्वसाया क्रान्ति खः, सम्पूर्ण अन्धविश्वास, अन्ध परम्परा, धार्मिक पाखण्ड, अन्ध राजनीति, सामाजिक, आर्थिक, अत्याचारया विरोधय् छगू न्यायपूर्ण संघर्षया सशस्त्र अभियान खः ।"('लबु' दँ ४ ल्याः १४) धकाः न्हू कविताया महत्व कना दिल । थुकथं च्वय् न्ह्यथनागु थी थी समालोचक

व न्हू कविपिंसं व्यक्तया:गु धापुयात व कवि पूर्ण वैद्यया 'सरासु' व 'गाजलंदागु चा' निसें कया थौं तक्क पिदना च्वंगु आधुनिक कविताया स्वरूपपाखे मिखा वायबले नेपाल भाषाया न्हू कविताय् छन्द, मात्रा, अनुप्रास व ध्वनि(लयात्मक)मुक्तगु गद्य शैली, प्रतिकात्मक अभिव्यक्ति, कविताय् छेलिगु प्रतिक व उपमाय् मौलिकता, प्रतिक व विम्बय् न्हूधा:, वैज्ञानिक दृष्टिकोण व वर्तमानस्थिति प्रति तीव्र अनास्था, असन्तोष, अस्वीकृत प्वंका 'थौं' प्रति विरोध व विद्रोह नितां दुथ्याना च्वंगुलि याना थ:पिं हे थौंया न्हू कविताया विशेषता धका: धाये मायेका ब्युगु दु। वहे प्रवाह दुनेया 'लबु गुगु दना वइ' व 'फसय् थ्वइच्वंगु म्ये' (११०५) कविता सफूया कवि सुन्दर मधिकर्मिया मेगु कृति हे 'आल तनि मखु' ख:।

नेपाल भाषा काव्य ख्यलय् न्हू चिनाखँ नीस्वना, सलंफलं ब्वलंकूपिं कविपिं मध्ये छम्ह कवि सुन्दरजुया 'लबु गुगु दना वइ' (१०९१) लिपा पिदंगु 'आल तनि मखु' (१०९९) न्हू कविता मुना ख:। नेपाल भाषाया काव्य ख्यलय् कवि सुन्दरजुं थ:गु कविताय् पुलांगु परम्परावादी शैली व अभिव्यक्ति हाकुतिना शैलि व अभिव्यक्ति जक न्हूधा: व न्हू छेला ह:गु मखुसे छपुच:चा मनूतय् जक हित जुइगु राजनैतिक व आर्थिक व्यवस्थां व छपुच:चा शोषक वर्गतय्सं अल्याख शोषित पिडित व नांगापिं मनूतय्त यानाच्वंगु शोषण दमन, अन्या: अत्याचारया विरोधय् नं च्वसा न्ह्याका छगू न्हूगु दर्शन न्ह्यब्वय् ह:गु दु।

थौंया वर्गिय समाजय् साहित्य नं वर्गिय जुइ। चायकं वा मचायकं सामन्ति व बुर्जुवा राजनीति, संस्कृति ज्ञुचापिं साहित्यकारतय्सं साहित्यिक मूल्य, मान्यता, पराम्परागत नियम व संकीर्ण घेराय् दुने च्वना साहित्य रचना याइ, च्वसायात सीमित थासाय् दुने जक लिकुंका तइ। तर मेखे अल्याख शोषित पिडित जनता व ह्यूपा:या पक्षपाती प्रगतिवादी साहित्यिक तयेगु साहित्य रचनां जनतायात चेतना बिया थनी। थौंया मभिं मनिगु अन्ध-परम्परा, धार्मिक मान्यता व क्वपुंगु सामाजिक संस्कार हिले हे मा:गु वा:चायका बिइ। अले ह्यूपा:या निंति जनतायात संघर्षशील जुइगु प्रेरणा बिया ह्यूपा: हयेत प्रगतिवादी साहित्यं तिब: बिइ। प्रगतिवादी साहित्यकारतय्सं जनतायात चेतना बीगु व जनसंघर्ष ह्यूपा: हयेत तिब: जुइ कथंया साहित्य रचना याइ। थ्वहे बिचा: कवि सुन्दरजुया ''कलमयात थासा मखु लाइट हाउस जुइब्यु'' कविताय् यच्चुक खनेदु–

कलमयात थासा मखु 'लाइट हाउस' जुइब्यु
कलमयात–गुकी ज्वालामुखी दु
लाभा लह्वयेगु थाये ब्यु

प्रगतिवादी साहित्यं सामन्ति, बुर्जुवा व पेटी बुर्जुवा वर्गया विरोधय् विद्रोह यायेत व सामन्ति व पूँजिवादी व्यवस्थाय् ह्यूपाः ह्येत प्रेरणा बीगु जुगुलिं थौं विश्वय् नां जाःगु प्रजातान्त्रिक देधकाः धयाच्वंगु देशय् नं सामन्ति व स्वच्छन्दवादी साहित्ययात थें प्रगतिवादी साहित्य रचना यायेत स्वतन्त्रता मदुनि। तर इतिहासया घःचाःयात सुनां नं पनां पने मफुथें प्रगतिवादीया साहित्यया लुखा न ला सुनानं तिये हे फइ, न ला सुं पंगः जुया हे दना बिइ फइ। इतिहासया घःचाः न्ह्याथें प्रगतिवादी साहित्य नं न्ह्यानां वनी, न्ह्यानां च्वनी। थ्व बिचाः थुकथं अभिव्यक्त यानाच्वनी–

लाभा बाः बाः वइ छंगु नुगःया द्यःनं द्यःनं
थाय् व्यु या बी मते।

कवि सुन्दरजुं थःयात फित्तिक सनं मजिक कुनातःगु, चिनातःगु अनुभूति प्रतिकात्मक शैलीं (जिगु मिखा) छिक तानातःगु नकिं 'थ्व सुथ' कविताय् अभिव्यक्त याइ। अले 'तानातःगु नकिं' थें ची जक चीका, कुं जक कुंका नं म्वानाच्वना धयाच्वंपिं मानव जिवात्मातयूत युद्धय् जुसां छकःया छकः जक सींपिं मनूत नं थौं कृत्याः मृत्युइ तकःमछि सिनाच्वंगु खँ ध्वाथुइका च्वनीः–

कलं सुइकाया तुतियात थें प्यू वयाच्वन
'आ' (युद्ध)
म्वानाच्वन खनिसा जि
खेस्रा खेस्रा जुया, छें लाखाखां
युद्धय् जुइफु छकं छक सी
आः ग्वःकः सी धुंकल
कृत्या मृत्युइ।

थौं अन्याः अत्याचारं आकाश थीया बिल नं म्हुतु हे मरूपिं थें, ह्लाः,तुति हे मरूपिं थें विकासया नामं कस्ति मदुगु चुसुनी चुचुंप्याकु थें चुचु फेया मुस्या गेयेकु थें मुस्या गेके बीका, ततःगागु गालय् क्वफाः थें क्वफायेके बीका नं म्वानाया नामय् 'सी मयःगु शर्त जक' घाना आइसप्रुफ जुया म्वानाच्वंपिं मनूत खना कवि हिमि चाया हाला दिइ–

ज्ञी म्वानाया नां सी मयःगु शर्त जक
जिक्व नवःगु मेचय् कर्फ्यु ह्लाका
कस्ति मदुगु चुसुनि चुचुप्यानाः विकासया नामं
म्वायेगुया दसि थ्व हे मखाः

चाकुगु व माकुगु सिद्धान्त, आदर्श व आश्वासनया खँ जक त्वाँय् त्वाँय् सयेका खँ छगू ज्या छगू याइपिं खना कवियां नुगलय् विरोधया मा: बुया वइ। देश व जनताया निंतिं मा:गु नीति नियमया तर्जुमा मखु, मा:गुला जनमुखी व्यवहार ख:। माय्बिलिचां त्यप घयेसुइगु योजना, नीतिया संस्कार हाकुतिने मास्ते व कवियां। अले देश व जनताया निंतिं मा:गु नं तत:धंपिं कथित नेतातय्गु न्वचु मखुसे धात्थें जनताया निंतिं मा:गुला नसा: त्वंसा व पुंसा ख:। उकिं खँ जक त्वाँय् त्वाँय् सयेका च्वंपिन्त खँ मखु, ह्लापां ज्या याना क्यं धका: कवि न्वाना दी–

वा ! खुना छ्वय् ह्लालिचां त्यप गये मफइगु मान्यतात
तुति मरूगु लाकाँया स: छु यायेत जित:
जिं स्वये आय् बुयागु पलाख्वाँय् ख:
छिमि ताक्सिं स्टेटिस्कोप छु यायेत जित:
प्वाथय् त्वय् मखु पित्या: जक दु

शोषक वर्ग दतले शोषण व्यवस्था नं म्वानाहे च्वनी। शोषण व्यवस्थाय् थ:पिन्सं यानागु शोषणं शोषकत गुबलें नं लुदंनि मखु। शोषित वर्ग दना न्ह्यलं मचायेकु तले व शोषण व्यवस्थाया विरोध व विद्रोह मयातले शोषक वर्ग शोषण याये जिक्व व याये फक्व यानां तुं च्वनी। थ्वहे शोषक वर्गया विशेषता ख: धयागु खँ कविं कुलाच्वनी–

जि वनेमा:गु तुतियात
तुतां चुया
जिं स्वयेमा:गु मिखायात चस्मा तया
जिगु हि च:तियात
चुकु चुकु त्वंका नं
प्या:चा: तंके मफु
थ्व सुल्प्याया।

उकिं शोषण याका नं दना च्वनेगुया अर्थ थ:गु अस्तित्व ह्लासय् याना छ्वयेगु ख:, थ:यात नुंका तंका, न्हंका छ्वयेगु ख: धका: शोषित वर्गयात कवि थुकथं थुइका च्वनि–

थ्वं जित: ल्यू वयाच्वनी
जि बिसे वनाच्वना
जिं मस्यू

शायद जितः सुका त्वना छ्वइ
थ्व ब्लटिन पेपरं

थी थी असमानता, विसंगति व शोषण जक प्वात्याः प्वात्याः म्वानाच्वंगु व्यवस्थायात धात्थेंया ह्यूपाःलं न्हंका बहुसंख्यक जनताया निंतिं नीगु, भिंगु जन-व्यवस्थाया नी स्वनेत गुलिखे नेपाःमि सपूततसें थःगु अमूल्यगु जीवन बलि बिया शहीद जुया वने धुंकल । अय्सां शहीदतय्गु ईच्छा व आकांक्षा अझ नं पूमवनी । वा वल फय् वल, आजु मवनी धयाथें धात्थेंगु हिलासु मवनी, धाथेंगु ह्यूपाः मजुनी । हिलासु व ह्यूपाःया नामय् अय्ला सीसीया लेवल जक हिलाच्वन । उकिं कन्हे धात्थेंगु ह्यूपाः व हिलासु सयेकेया निंतिं कवि ल्याय्ह्म पुस्ताया 'लवुगुगु दना वइ' लय् 'अय् वा सुना बी सिनाज्यां बुँइ–लःथें' कविताय् भविष्य थ्वय्केया निंतिं आह्वान याःथें तुं आह्वान याना च्वनी–

वा ! कुकुं च्वने ल्याय्म्ह पुस्ता झी !
छथ्वः न्हू आल थ्वके
गन ईल्ल नगुत दइ, सूर्य दइ
छगू न्हू समुद्र थ्वके
गन ईल्ल लबुत दइ, दीपत दइ ।

कवि म्वानाच्वंगु वर्ग विषम समाजय् थौं तक्क धात्थेंगु ह्यूपाः व हिलासु मवनिगुलिं थौं ब्याक्क थासय् अन्धकार, ब्याक्क समाजय् अभाव, असंगति व असमानता दु । थयागु स्थिति नं निराशा, शिथिलता ला क्षणिक खः धयागु थुइकेया निंतिं मनुष्य जीवनय् आस्था ज्वांय् ज्वांय् सयाच्वंगु कवि खंका च्वनी । जीवन हे सकतां खः धकाः मानव जीवन प्रति क्वातुगु विश्वास यायां धयाच्वनी–

खः जीवन खुसी खः
चट्टान लिसे ल्वाना बाः वना खुसिया सवाः का
खः जीवन छगू महान फय् खः
च्वय् च्वय् ब्वयाः
पाहाडतय्गु चुनौति ब्वहलय् फया का
खः जीवन सम्मान खः

छझाः हे जुइमा खेलुइता थें जिगिजिगि च्यानाका अझला जिन्दगीया अर्थ हे छुं मजुथाय् छुं याना बीगु, ह्यूगाः मजुथाय् ह्यूपाः हया बीगु, ख्युँथाय् निभाः त्वय्केगु हे खः धकाः तच्छयाना कवि स्पष्ट याना बी–

आखिर जिन्दगीया सार थ्व हे मखा
कि ज्वालामुखी मुया बीगु
कि आखिर जिन्दगीया सार थ्व हे मखा
डाइनामाइट तज्याना बीगु

प्रगतिवादी सिद्धान्तय् विश्वासयाना च्वसा न्ह्याकीपिं च्वमितय्सं नं थौंया समाजय् म्वानाच्वंगु मभिं, मनिं, मछिं, मगाः, मचाःयात कया असन्तोष, अस्विकृत व विरोध यायां गुबलें गुबलें सम्पूर्ण जनतायात हे अविश्वास यायेगु, भविष्यय् आस्था मतयेगु, यथार्थताया जक चित्रण यायां ब्याक्क जनतायात हे नैराश्य व शिथिल यानाबीगु भावनां जाःगु अभिव्यक्ति प्रगतिवादी साहित्यय् मचायेक प्वंके यो। थयागु हे भावनाया अभिव्यक्ति कवि बुद्ध सायमिजुं 'जिः जिगु वर्तमानय्' दुथ्यागु 'श्रृजना-तर ध्वगीगु' 'वर्तमान नपुंसक ह्लाःया पन्ज दुने' 'लासया बजार' 'सुथ छगू अनुभूति' नांगु कविताय् याःगु खने दु। उकिं समालोचक भाजु माणिक-लालजुं 'जिः जिगु वर्तमान'या भूमिकाय् धया दी– "बुद्ध सायमिजुया कविताय् समाजया विषमता व क्वह्यंगु, क्वपुंगु परम्पराया विरूद्ध विद्रोहया गुलि च्याःगु मी दु, संस्कार व रीतिस्थितिया बन्धनं थःत मचिकेगु गुलि क्वातुगु संकल्प दु, भविष्य-प्रति उलि क्वातुक आशा काये फुगु खने मदु।... भविष्यप्रति थ्व उज्ज्वल आस्था बुद्ध सायमिया कविताय् अझ विकास जुइके मानि।" थथे हे कवि केशवमान शाक्यजुं नं "विनाच्वंगु पहर" कविता मुनाय् 'तनावनाच्वंगु देशय्' 'इलं सिथ पुलावयाच्वन', 'जिगु त्वाः' नांगु कविताय् ब्याक्क सभ्यता व विकासयात शंकाया मिखां स्वया ब्युगु दु धाःसा कवि आनन्द जोशीं 'विस्थापित जि–'जि' मखु' कविता मुनाय् 'च्वापु त्यला वनाच्वंगु जिन्दगी' 'झीगु वर्तमानया बुइँ झीसं हे पुसा पिइ माःगु खः', 'पन्ज दुने लाःम्ह मनूया हिइमिइ चाःगु सः', 'लःला न्ह्यायेमा...', 'शहरः छगू अभिशप्त उपलब्धि मनूया' नांगु कविताय् नं सम्पूर्ण जनतायात हे अविश्वास यायेगु, भविष्यप्रति हे अनास्था प्वंका तःगु अभिव्यक्ति पुलुपालु खने दुगुलिं अपिं कविताया भावार्थ बुलुसे च्वनावन। अथे धकाः बुद्ध सायमिया 'जिः जिगु वर्तमान', केशवमान शाक्यया 'विनाच्वंगु पहर', आनन्द जोशीया 'विस्थापित जि– 'जि' मखु' दुनेया फुक्क हे कविता निराशावाद व पलायनवादं ग्रस्तगु धाये त्यनागु धाःसा अवश्य नं मखु। निपु प्यपु रचनाया लिधंसाय् मुक्कं कृतिया मूल्यांकन यायेगुया अर्थ उचित मूल्यांकन मजुइगु जक मखुसे अन्याय् यायेगु नं जू वनी। तर प्रगतिवाद धयागु कोरा कल्पना, भावुकता व यथार्थताय् जक न्ह्यज्याइगु मखुसे प्रगतिवादं आम जनताय् विश्वासयाना, आम

जनतायां कन्हेया भविष्य झःझःधाः धयागु खँय् विश्वास याना च्वनी। वास्तवय् जनता हे सकतां खः, जनतां न्ह्याग्गुं यायेफु धकाः प्रगतिवादी च्वमितसें थःगु कृतिया अन्त आशावादं क्वचाय्कीगु नं उकिं हे खः। वास्तवय् प्रगतिवादया दकलय् तःजिगु विशेषता वा अंग हे आम जनताय् आस्था व भविष्यय् क्वातुगु विश्वास व उज्ज्वल आशावाद खः। थ्व विशेषता कवि सुन्दरया कविताय् यच्चुक्क हे खने दु। उकिं हे वय्कलं मदिक्क धया च्वनी–

झी गोलिया सः
धुँ थारा मन्हुसे मगाः
भ्वंया धुँ मग्यासे मगाः
× × ×
प्रत्येक छिंपि सिपाहिं,
छं ख्युंथाय् सूर्य उला क्यन
हानं ज्ञान बिल
स्व ! छिंपि नं छम्ह छम्ह सूर्य खः
थःत उला हुँ ख्युंथाय्
× × ×
जि व गर्जनया छुं अंश
समुद्रया पंछीतय्सं ययेकी जितः

सामन्तवादं पूंजिवाद व पूंजिवादं हे समाजवादया लुखा चायेका ब्युथें कन्हेया भविष्य नं वर्तमानं हे सृजना जुइ। उकिं थौं न्ह्याक्व हे ख्युंसां कन्हेया भविष्यय् सूर्य लुइतिनि, थौं अन्धकार जुसां कन्हे ध्याक्क थासय् निभाः त्वइ तिनि। उकिं कन्हेया भविष्य झःझःधाः धकाः दृढ विश्वास याना कवि थःगु सः थ्वयेका च्वनी–

चा मू हालि
सःया भूखा ब्वइ
चा दुं वनि
ख्युंया द्वं सूर्य लुइ।

थौंया क्वह्यंगु व क्वपुंगु परम्परागत धार्मिक मान्यता, अन्ध परम्परा, कुसंस्कार थें यागु जन विरोधी मान्यता झ्याराझिरी खुना मछ्वयेकं व कन्हेया भविष्यया लुखा चायेके मजिक्क तिनातःगु पंग व पःखाःत थुना मछ्वयेकं भविष्यया लुखा चाइ मखु। थ्व हे खँ वाःचायेका पंगः व पःखाःत थुना छ्वय्त कवि कुत्तु कुला च्वनी–

तछ्याः मुहान धाकुया
कि युगया कलंकतय्‌त
बेपत्ता जुइकं थयं ।

× × ×

थ्व पाहाडत, थ्व ग्यानापुगु लँत
तसकं ग्यानापुगु चुनौति खः .
गुगु पाहाडं उबले म्ये थ्वइ
अन बसन्त ला न्ह्याबलें चःति
ज्वाँय्‌ ज्वाँय्‌ सयाच्वनि
तर पहाडला उबले हे चिलावनि
गबले बारूड मुइ

थुकथं स्वय्‌बलय्‌ कविया 'लबु गुगु दना वइ' थें 'आल तनि मखु' कविता मुनाय्‌ दुथ्याःगु नीछपू कविता ब्वने बले वर्तमान स्थिति प्रति तिव्र असन्तोष, अस्वीकृत व परम्परागत मान्यताया विरोध व विद्रोहया नापं थौं ब्याक्क कु कुलामय्‌ थ्यंक जुयाच्वंगु अन्याः, अत्याः, शोषण, दमनं वाथावाथा कना म्वानाच्वंपि बहुसंख्यक मनूया घाःया स्याः सः हे 'आल तनि मखु' थें च्वनावइ । धात्थेंला ची जक चीका, कु जक कुंका, क्व जक क्वतेका नं क्वें खने दयेक ह्ला-तुति चुला नं छप्ये, छजू हे चूमलाका च्वंपि आम जनताया मुक्तिया निंति छगू आह्वानया सः हे 'आल तनि मखु' खः । थुकथं कविया 'लबु गुगु दना वइ' थें 'आल तनि मखू' नं जनपक्षिय जू, प्रगतिवादी जू । वैचारिक दृष्टिकोणं 'आल तनि मखु' या बारे कयां कु खिनेथाय्‌ मरू हे धाःसां ज्यू । धयां कवि कने त्यंगु सन्देश स्पष्ट मजुगु निपु पेप्पु कविया थ्व कविता मुनाय्‌ दुमथ्यागु ला मखु । व हे झोलय्‌ 'आल तनि मखु' दुनेया 'चालावनाच्वंगु दुबेरा' 'निभालय्‌ ख्वबि' 'गंगु म्ये-विधुवा', 'यातना-घालय्‌' कविताय्‌ च्वंगु भावार्थ व कनेत्यंगु सन्देश स्पष्ट मजु । जनताया निंति धकाः च्वइगु साहित्यिक कृति कनिगु सन्देश अस्पष्ट व गुईं गुईं नी मज्यू । अथे धकाः निपु प्यपु कविताया आधारे छुं नं मुक्कं कृतिया मूल्यांकन यायेगु तर्कयुक्त जक मजुइगु मखुसे अन्याः यायेगु नं खः ।

थौं झीसं न्हूगु धया च्वनागु कविताया विचारधारा न्हूगु जुया हे न ला झीसं न्हू कविता धया च्वनागु खः । अथे हे छायावाद वा रोमान्टिक भावाभिव्यक्ति मुक्तगु कवितायात हे न ला झीसं न्हू कविता धकाः धया च्वनागु खः ।

न्हू कवितायात न्हू कविता धकाः धायेत करं क्यंका च्वंगुला न्हू कविताया मू स्वरूप कथं खने दया च्वंगु प्रतिकात्मक अभिव्यक्ति व कविताय् छ्येलिगु प्रतिक, उपमा, चित्रय् मौलिकताया कारणं खः। थुकियाना हे छम्ह कवि छ्योगु प्रतिक व उपमा व मेम्ह कवि छ्योगु प्रतिक व उपमा व हे जुसां उकिया भावार्थ पाना च्वनी, उकिया अर्थय् भिन्नता दयाच्वनि। मौलिक प्रतिक व उपमा छ्येलेगु लोभंयाना नेपाल भाषाया अप्व थें न्हू कविपिन्सं थःगु शुरू शुरूया कविताय् अयागु प्रतिक व उपमा छ्येला बिल गुगु प्रतिक व उपमाया भावार्थ ध्वाथुइकेत राष्ट्रया जक मखुसे विश्वया धार्मिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, वैज्ञानिक, साहित्यिक क्षेत्रया नापं ऐतिहासिक घटना व विश्व प्रसिद्ध मनूया बारेया ज्ञान नं मदयक मगात। छम्ह कविया छपू कविता थुइकेया निंति छम्ह ब्वमियाके उलिमछि ज्ञां दयेमाःगु खँ असम्भव जक मखुसे अव्यावहारिक नं खः। राष्ट्र व विश्वया बारेया हे दक्व थुपिं व स्यूपिं मनूत धयागु ग्वम्ह हे दइ ? थ्व नं बिचाः याये बहगु खँ खः। उकिं हे नेपाल भाषाया न्हू कविताया क्लिष्टताया बारे कया नांदंम्ह समालोचक डा० कमल प्रकाश मल्लजुं 'आनन्द जोशी व सँजूया कवितात क्लिष्ट, अले विशेषयाना आनन्द जोशीजुया कृति उच्छासपूर्ण व छ्वासुसे च्वंगु Verbose थें . ..,(सिंकमिया स्वाने)धकाः धया दी माल धाःसा मेम्ह समालोचक माणिक-लाल श्रेष्ठजुं नं कवि केशवमानया कविताया बारे कया "नेपाल भाषाया छुं आधुनिक कविपिंके खने दुगु थ्व क्लिष्टता मवयेकेगु कुतः केशवमानजुं यायेमाः। खला थ्वजोगु किपा थ्व संग्रहय् (विनाच्वंगु पहर–च्वमि) नं पालापुलु खनेदु, उकियात प्रचुर जुइकेसिकें मवयेकेगु कुतः लेखकयागु जुइमाः।" (विनाच्वंगु पहर) धकाः धाये माल। अले कविया 'लबु गुगु दना वइ' लय् च्वंगु कविताय् नेपाःया पौराणिक बाखं, महाभारतया बाखं नं निसें कया राष्ट्रिय व अन्त-र्राष्ट्रिय साहित्य, राजनीतिक घटनां व विश्व प्रसिद्ध व्यक्ति आदि पाखें उपमा व प्रतिक छ्यलातःगुलियाना "थ्व कविता संग्रहया भाषा सरल मजू, कविताय् छ्यलातःगु उपमा नं तसक्कं क्लिष्ट अले अभिव्यक्ति नं तसकं प्रतिकात्मक" ('लबु' दँ १ ल्याः १) धकाः धाये मायेका बिल। 'लबु गुगु दना वइ' लय् च्वंगु क्लिष्टता, जटिलतां 'आल तनि मखु' मुक्त यायेगु कविया कुतः च्वछाय् बहः जू। तर न्हू कविताया न्ह्यलुवा कवि पूर्ण बहादुर वैद्यया 'सरासु' या झोलय् 'आल तनि मखु' झोछुइके बले 'सरासु' दुनेया कविताया सरलता स्पष्टताया लँय् थ्यंकेत धाःसा कवि सुन्दरया कुतः आवश्यक हे खने दनि। खला कवि वैद्यजुया 'सरासु' लिपा पिदनाच्वंगु गुलिखे कविता ब्वने बलय् कविताय् सरलता व स्पष्टता तना-

बनाच्वंगु अले क्लिष्टता, जटिलता व अस्पष्टतां हे थाय् काकां बनाच्वंगु अनुभव याये मायेका ब्युगु दु। उकथं स्वयबलय् 'लबु गुगु दना वइ' या झोलय् झोछुके बलय् 'आल तनि मखु' लय् च्वंगु कविता थुइकेत राष्ट्रया नापं विश्वया फुक्क ज्ञान दयेका च्वनेगु आवश्यक थ्यंक मदु। नेपा:या सामान्य ज्ञान दुपिं सर्वसाधारण ब्वमि नं 'आल तनि मखु' लय् च्वंगु कविता थुइका काये फइ धका: गाकं विश्वास याये थाय् दु। थुकथं "लबु गुगु दना वइ" लय् च्वंगु क्लिष्टतां 'आल तनि मखु' गाकं मुक्त जुइ फुगु व अले कविया मेगु कृति :फसय् थ्वइ च्वंगु म्ये' अझ नं सरल सुबोध व स्पष्ट जूगु अवश्य नं बांलागु खँ धायेमा:।

कविपिं योगेन्द्र प्रधान, बुद्ध सायमि व केशवमान शाक्यपिं थें कवि सुन्दरजुं नं बौद्ध दर्शन व संस्कारय् छुं कथं क्वसागु खनेदु धयागु खँ कविया 'जि बुद्ध मखु ! विद्रोहय् थ्वइ च्वंगु ह्यूपा:या म्ये ख:' कविता ब्वनेबलय् अनुभव याये मायेका ब्यू। हिन्दु धर्मया कट्टर ब्राम्हणवादया जातिभेद, लिंगभेद व व्यक्तिवादया विरोध यायेगुलि बौद्ध दर्शन छुं कथं प्रगतिवादया लँपुइ न्ह्यज्यानाच्वंगु दुसां बौद्ध धर्म आदर्शवाद व अध्यात्मवादयात नालाच्वंगु खँ नं लोमंके मज्यू। आदर्शवाद व अध्यात्मवाद द्वन्दात्मक भौतिकवादया ठीक अख:गु दर्शन ख:। अले आदर्शवाद व अध्यात्मवादय् मखुसे मार्क्सया द्वन्दात्मक भौतिकवादय् आधारित दर्शन हे प्रगतिवाद ख:। उकिं प्रगतिवादी च्वमि व कविपिंसं थ्व खँय् नं बिचा: याना च्वसा न्ह्याकेमा:। अले न्हू शैलीइ कथं अभिव्यक्त यायेगुलि व प्रतिक व उपमा छेलेगुलिइ कवि सुन्दरजुया ज्वलिंज्व:पिं न्हू कविपिनिगु कृति थें कविया 'आल तनि मखु' संग्रह दुनेया कविताय् नं कविया थ:गु हे मौलिकता खनेदु, न्हू न्हूगु उपमा, विम्ब व प्रतिक छेलाय् विविधतां छाय्‌पा च्वंगु दु। कविता संग्रह दुनेया 'सूर्य झी–डाइनामाइट झीगु ज:त', 'जिगु मिखा छिक तानात:गु नकिं थ्व सुथ' 'जिं स्वये आय्‌बुयागु पलाख्वाँय् ख:', झी ब्लेडं सुसु यानात:गु म्ये', 'छपु म्ये–कुं छतिहे मरूगु आल', 'तछ्या: मुहान प्रलयया–', 'कलमयात था:सा मखु, लाइट हाउस जुइ ब्यु', 'छगू न्हूगु आल गुकिं सूर्य इल्ल दइ', 'न्हूदँया लसताय् थ्वयाच्वंगु म्ये' व 'जि बुद्ध मखु !' कविता हे दकलय् सशक्त कविताया झोलय् झोछुके बह जू। कविता मुनाय् च्वंगु ब्याक्क कविताया प्रवाहया बारे धायेगु ख:सा कविताया मू प्रवाह ख:गु लँय् ला:गु दु। बारूद मुइवं तिनि पहाड चिलावनिगुलिं 'जिन्दगीया सार . . . . ज्वालामुखी मुया बीगु, डाइनामाइट तज्याना बीगु', व 'जीवन छगू महान फय् ख:' धका: निष्क्रिय जिन्दगी व मानव जीवनयात संघर्षशिल जुइत प्रेरणा बियाः कन्हेया भविष्य त्वयकेया निंतिं न्हू आल'

'इल्ल नगुत, न्हू समुद्र', 'इल्ल लबुत', सृजनाया निति 'तछ्याः मुहान प्रलय' या तसलं आह्वान याना च्वंम्ह कविया 'आल तनि मखु' कविता मुनां नेपाल भाषा साहित्यय् च्वजायावं वयाच्वंगु प्रगतिवादी प्रवाहयात अझ छपला च्वन्ह्याका ब्युगु दु, विशेषयाना थौंया न्हू कवितां ज्वना वइच्वंगु प्रगतिवादी प्रवाहया ख्यः अझ चकंका ब्युगु दु। अन्तय् आकाश तंका अन्धकारया ख्युं गालय् पचिपचियाना जीवन फुका च्वंपि ब्याक्क जनतायात 'आल (आकाश) तनि मखु' धयागु खँ कवि थौं जक्क मखु कन्हे धात्थें निभाः मत्वतलय् नं 'आल तनि मखु' धकाः मदिक्क धयां तुं च्वने फयेमा।

नेपाल भाषा साहित्यय् महाकवि सिद्धिदास

नेपाःया राज्य सत्ताय् शाह्‌वंशया उदय लिपा मल्ल शासनया इलय् थें नेपाल भाषाया वाङमयया विकास जुइ मफुत । शाह् वंशया लिपा राणा प्रधान-मन्त्री जुइ धुंका अज्ञ प्र. म. चन्द्रशम्शेरं ला नेपाल भाषा साहित्यया उन्नति व प्रगतिया लँपु हे त्वाथलेगु दुष्प्रयास यात । थ्व इलय् नेपाल भाषाया अवस्था तसकं कन्नाचाया पुगु जक मखुमे सासः हे दी थें दी थें च्वन । उकथं नेपाल भाषाया गत्ति हे दी थें दी थें जुइ धुंकुगु स्थिति हाकनं जीवन बियाः पुनःजीवित याःपिं भाषा महारथित मध्ये दकले अग्रिम पंक्तिया नां हे सिद्धिदास महाजु (ने. सं. ९८७–१०५०) खः । उबले नेपाल भाषा साहित्यया संरक्षण, सम्बर्धन यायेगु व उन्नति यायेगु निर्तिं भ्याः भतिचा हे उसि मचासे थःगु समग्र जीवन हे फुका पाना वःम्ह कथं झीसं म्हसीका तयाम्ह छम्ह भाषा तपस्वी व महाकवि हे सिद्धिदास महाजू खः । उर्कि महाकवि सिद्धिदासया भाषा व साहित्य सेवाया बारे न्ह्याक्व हे च्वछासां सायद् म्हो हे जक जुइ । महाकवि सिद्धिदासयात लुमंकेगु व म्हसीकेगु झोलय् वय्‌कःया काव्य सृजनाया छुं छुं पक्षय् न्ह्यब्वयेगु कुतः याये ।

साहित्य साधनाः– "सिद्धिदास थःगु मिखाय्" नांगु सिद्धिदासं हे च्वयावंगु जीवनि सफू ब्वनेबले महाकवि सिद्धिदास मचाबलेनिसें हे तसकं प्रतिभा-शालि व सृजनशिल खनेदु । मचाबले सिद्धिदासं आखः स्यनेगु क्रमय् 'चाणक्य नीति' 'भारस्वति' ब्वने क्वचाये धुंकाः १४ दँ थ्यंबले 'मुहुंत चिन्तामणि' ज्योतिष सफू ब्वंगु जुयाच्वन । थुबले हे सिद्धिदासया बौ लक्ष्मीनारायणं छं आम सफू ब्वनागु अर्थ नापं भोते च्वया ति छंत लिपा ज्या खेले दै धासेंलि[1] २१ दँ दुम्ह सिद्धिदासं "मुहुंत चिन्तामणि" ज्योतिषया निगू अध्याय ने. सं. १००८ स च्वगु जुयाच्वन । तर व सफू सिद्धिदासया पासा यल इखाछेँ च्वम्ह धनकृष्ण धयाम्ह-

१. 'सिद्धिदास थःगु मिखाय्': पौ–३

सियां कया: लित मब्युगु जुयाच्वन । उगु सफूया अनुवाद हे सिद्धिदासया ह्लापांगु काव्य सृजनाया छुंमा: ख: । थुबलेनिसें हे सिद्धिदास छुं नं सफू ब्वनेगु व च्वयेगुलि तसकं उत्सुक जुइ धुंकल । उकिं ने. सं. १००४ स थ: बौ लक्ष्मीनारायणनाप काशी वं बलय् नं सिद्धिदासं 'सुखसागर', 'ज्योतिषसार', 'हितोपदेश' न्यानाहया: ब्वनेगुलि तल्लीन जुल ।

थापाथलि नगदि तहबिलय् सिद्धिदासया जागिर मदये धुंका लिपा ल्या: चा: नं स:गु जूगुलि याना: बौम्ह लक्ष्मीनारायणं सिद्धिदासयात काप: पसलय् तल । उबले सिद्धिदासया पासा मोतिलालया जनबहालय् च्वंगु काप: पसलय् वये वनाच्वनेगु ज्वलय् छन्हू सिद्धिदासं हिन्दी भाषाया 'प्रेम सागर' खंगु जुयाच्वन । 'प्रेम सागर' सफू ब्वनाच्वंम्ह सिद्धिदासयात व सफू थ:गु मां भासं अनुवाद यायेगु भावना दनावसेलि ने. सं. १०११ निसे अनुवाद यायेगु शुरू याना ने. सं. १०२६ स सिधयेकल । थ्वयां लिपा ला सिद्धिदास याके दुसुना च्वंगु सृजनाया मुखुस्वां ज्वाक्कचिना ह्वल । थुबलेनिसें सिद्धिदासं थ:गु च्वसा मौलिक काव्य साधनाय् न्ह्याकुगु खने दु । उबले सिद्धिदासया नेपाली भाषाया कवि चक्रपाणि चालिसे नाप स्वापू दये धुंकुगु खनेदु । थ्व खँ कवि चालिसेया सम्पादनय् बनारसं पिदनाच्वंगु नेपाली भाषाया साहित्यिक लय् पौ 'सुन्दरी' (१०२६–२८) स सिद्धिदासं छपू नेपाल भाषाया समस्यापूर्ति (१०२६) व नेपाली भाषं कविता च्वया नं पिकया दीगु खँ उला ब्यू । उकि मध्ये 'सुन्दरी प्रशंसा' नांगु छपू कविता नेपालीया नापं नेपाल भाषां नं भाय् हिइका 'सुन्दरी' पत्रिकाय् पिदंगु ख: । उगु कविता ने. सं. ११०० स ख्वपं पिदंगु नेपाल भाषाया साहित्यिक पौ 'तिब:' लय् पिदंगु दु । थुबले हे नेपाली भाषाया आदिकवि भानुभक्त आचार्यया 'रामायण' बजारय् खने जक दुगु ई । उबले श्लोक च्वयेगु अभ्यासय् तलिनम्ह सिद्धिदासया ह्लातिइ उगू रामायण सफू लात । उगु रामायण ब्वँब्वं सिद्धिदासयात नेपाल भाषाया हे मौलिक 'रामायण' च्वयेत त:धंगु प्रेरणा जुया बिल । गुकियाना: 'प्रेमसागर' अनुवाद लिपा ने. सं. १०२६ स न्ह्यब्व दुगु रामायण च्वयेगु सुरूयाना ने. सं. १०३२ स क्वचायेकुगु ख: । तर थौं तक्क 'किष्किन्धाकाण्ड' छब्व जक ने. सं. १०८७ स प्रकाशित जुल सा बालकाण्ड, अयोध्याकाण्ड, अरण्यकाण्ड व सुन्दरकाण्ड नेपाल भाषा परिषदय् अप्रकाशित पाण्डुलिपि कथं दनि । धात्थेंला सिद्धिदासं 'रामायण' या रचना या:सांनिसें नेपाल भाषा काव्य ख्यलय् निरन्तर च्वसा न्ह्याकुगु ख: । सिद्धिदासं रचना याना दीगु कृति मध्ये थौं तक्क १४ गू पिदने धुंकुगु दुसा नेपाल भाषा परिषदय् पाण्डुलिपिया अवस्थाय् दुगु १२ गू, सिद्धिदासया

किजा लक्ष्मीरामया काय् भाजु अमीरराज अमात्ययाके सुरक्षित[2] जुयाच्वंगु निगू अनुवाद ('मुहुंत चिन्तामणि' व 'प्रेम सागर') नापं याना २० गू कृति नापं याना जम्मा ३२ गू अप्रकाशित तिनि। थुकथं सिद्धिदासं निगू अनुवाद व ४४ गू मौलिक कृति नापंयाना जम्मा ४६ गू कृति रचना या:गु खनेदु। थ्वया बाहेक सिद्धिदासया 'नेपाल भाषा पत्रिका' व 'कालचक्र' नांगु कविता धर्मादित्य धर्माचार्य सम्पादित 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिकाय् पिदंगु दु। आ: तक्क सिद्धिदासया प्रकाशित व अप्रकाशित कथं खनेदुगु रचना थुलि हे धायेमा:। तर सिद्धिदासया काव्यकृति थुलि हे जुइ धका: सन्तोष जुइगु स्थिति धा:सा झी अझ नं मथ्यंनि। छायधा:सा ने. सं. १०३७/३८ ज: ख: कवि योग विरसिंहया केल त्वालय् च्वंगु काप: पसलय् सिद्धिदासया नापं नेपाली भाषाया कविपिं लेखनाथ पौड्याल, चक्रपाणि चालिसे, आशुकवि शम्भुप्रसाद ढुङ्गेल व दीपकेश्वरपिं बराबर मुना कविता पाठ याइगु जुयाच्वन। उकियाना: उगु बखतय् वय्क:या काप: कोठी छगू साहित्य समिति थें हे जुल। अन बराबर झाइपिं कविपिन्सं सप्ताहे छगू छगू कविता कापि छगूलि च्वया मुंका"[3] त:गु ख:। तर व कापि उबलेया बडा गुरूजुं लाका यंकुगुलियाना सिद्धिदासया काव्यकृति उकि नं लात जुइ धका: शंका याये मालिगु स्वभाविक ख:। मेगु खँ उगु इलय् कविता स्वया बांला: बांमला: धका: आलोचना याइपिं जक मदुगु मखुसे कविता च्वना न्यंकुसा न्यना बीपिं तक्कं सुं मदुगुलियाना: सिद्धिदासं लँय् म्हिता म्हिता ज्वीपिं केलत्वा:या मचातय्त ह्ये का ह्ये का स:ता व कविता न्यंकइगु व बांलाक मनतया न्यना ब्यूपिन्त थमं च्वया ल्ह्यया तयागु सफू छगू छगू नं इना बिया त:गु जुयाच्वन।[4] थुकियाना सिद्धिदासं रचना या:गु गुलिखे काव्य रचना व कृति थुखे उखे लाना च्वंगुलिइ शंका जुइगु स्वभाविक ख:। उकिं सिद्धिदासं गुलि काव्य रचनायात धयागु खँ थौं नं अन्वेषणया हे विषय तिनि। उलिमछि काव्यकृति साधना यानावंसां सिद्धिदासया जीवनकालय् 'सज्जन हृदयाभरण' छगू कृति बाहेक मेगु पिमदं। उगु सफू नं सिद्धिदास थ:हे बेटिया थ्यंक वना: वय्कलं हे पिथना वंगु ख:।

साहित्यय् ह्यूपा:— नेपाल भाषा साहित्य थ्वलय् सिद्धिदासया अभ्युदय जुइ न्ह्यो काव्य कथं गीति काव्यं व्याप्त जुयाच्वंगु ख:। उबले काव्यया मू

२. काशिनाथ तमोट: "महाकवि सिद्धिदास अमात्यया च्वज्या:" 'मन्तुना' दँ १, ल्या: १

३. झीगु साहित्य: पौ: ६३

४. झीगु साहित्यया तँसा— पौ: ५१

बिषयवस्तु हे द्यो प्रति भक्ति भाव द्यछाया तःगु उपासना, धार्मिक स्तुति, तुतः भजन श्रृङ्गारिक ध्याचू, उपदेशात्मक म्ये, सिह्लाज्याः म्ये व मिसा मिजं दथुइया मतिना म्ये खः । अपवाद कथं निपु प्येपु म्ये बाहेक मेगु थ्व युगया काव्यं मानव जीवनया पक्षयात कये च्याये मफु, समष्टिगत मानव सामाजिक समस्यायाल चित्रण याना: उलां बी मफु । थ्व युगया काव्य साधना हे समाजय् चेतना ह्वला बिइगु निर्तिं मखुसे 'स्वान्त सुखाय', आत्मरति' व 'मोक्ष प्राप्ति' या निर्ति जूगु खने दु। उगु काव्यया रचना थौंया साहित्यय् थें ब्वंकेत वा ब्वनेत मखुसे म्ये हायेकेत व म्ये न्यंकेत खः । गुर्कियाना थ्व युगया काव्यकार जुइया निर्ति नं छन्द, मात्रा, अलंकार व अनुप्रासया नापं शास्त्रिय संगित, राग, ताल व सुरया नं उलि हे बिज्ञ जुइमाः । प्राचिन काव्यया थ्व शास्त्रिय स्वरूपं याना थ्व युगया काव्यं समाजयात उलि थी नं मफु, प्रभावित नं याये मफु । महाकबि सिद्धिदासया काव्य साधनां उगु युगया परंपरागत प्राचिन काव्यय् न्हू प्रवाह हया बिल । सिद्धिदासया 'सज्जन हृदयाभरण' ने. सं. १०४० स पिदनेवं नेपाल भाषा काव्यय् व्याप्त जुयाच्वंगु नीति काव्यय् ह्यूपाः वल । थुकियाना भजन, तुतः दाफा म्ये कथं सुइ तं म्ये हायेकेत व न्यंकेत सृजना जुइगु काव्य ब्वनेत व ब्वंकेत जुया बिल । थुकथं सिद्धिदासया साहित्य सृजनां निसें तिनि अज्ञ खने दयेका ने. सं. १०४० सं 'सज्जन हृदयाभरण' पिदंसांनिसें तिनि नेपाल भाषाय् साहित्य धाये बहःगु साहित्यया विकास जुल । प्राचिन काव्य कथंया धार्मिक उपासना, स्तुति तुतः, भजन व श्रृङ्गारिक म्येया थासय् मानव समाज व मानव जीवन नाप ला व लुसि थें स्वापू दुगु साहित्यया विकास जुल । थुकियाना साहित्यया सृजनाय् ह्यूपाः वया साहित्य साधनाया मू उद्देश्य समाजय् जीवनपयोगी नीति, उपदेश, ज्ञानया बोध याका जनचेतना बीगु, समाजय् व देशय् ह्यूपाः हयेगुली थाय् काल । उकथं मानव जनजीवन व समाजयात कये च्याना काव्य रचना याःम्ह दकले न्हापांम्ह साहित्यकार हे महाकवि सिद्धिदास जूगु दु ।

जनभाषां साहित्य सृजनाः– नेपाल भाषाया पुनर्जागरण काल न्ह्यो न्हि न्हिया खँह्लाबह्लाया भाय् छगू अले साहित्य सृजनाया भाय् मेगु थें जुयाच्वंगु खः । छगू तालया भाय् ह्लानाच्वन, सफूलि धाःसा मेगु हे तालया भाय् ब्वनेमालिगु, अले ब्वनिपिं बांलाक ब्वने मसः ।[5] थ्व नं नेपाल भाषा साहित्यया विकासया निर्तिं छगू अवरोध हे जुया उबले साहित्यया क्रमवद्धतां दिपाः कयाच्वंगु खः । महाकवि सिद्धिदासं ने. सं. १०४० स 'सजन हृदयाभरण' पिथना खँह्ला-बह्लाया भाषां साहित्य सृजना याये ज्यू, अले साहित्यया भासं न्ववाये नं ज्यू

५. झीगु साहित्यः पौ–८

धयागु खँ जनमानसय् उला क्यना बिल । थुबलेनिसें जनभाषा वा खँल्लाबल्लाया भाय् हे साहित्य साधनाया नं भाय् जुया साहित्य विकासया निंतिं दयाच्वंगु गतिरोधया अन्त जुल । सिद्धिदासं भाषिक सौन्दर्यानुभूति व अहंकारया मोहलय् ततः मक्यंसे सामान्य जनतां नं छकः ब्वनाकथं थुइगु सरल भाषां साहित्य सृजना यानादिल । सिद्धिदासया समकालिन अझ वय्कः स्वयाः क्वकालिम्ह कवि योगविरसिंहया काव्यया भाषा संस्कृतमय जुया क्लिष्ट व दुरूहं दुदागुया तुलनाय् सिद्धिदासया काव्यय् उलि संस्कृतमय मजूगु जक मखुसे काव्यया भाव नं उलि हे सरल, सुबोध व स्पष्ट जू । थ्व खँ कवि योगविरसिंहया 'योगसुधा' व महाकवि सिद्धिदासया 'सज्जन हृदयाभरण', 'सत्यसति', 'सम्वाद' काव्य ब्वने बले स्पष्ट जुइ । अथेधकाः सिद्धिदासया काव्यय् संस्कृत खँग्वःया प्रयोग हे जूगु मदुधकाः धाये त्यनागु मखु । सिद्धिदासं संस्कृत खँग्वःया प्रयोग याःसां तसकं म्होजक व नं जनमानसं थुगु वा यक्व यक्व प्रयोग जुइ धुंकुगु संस्कृत खँग्वः जक छ्येला दी । 'सिद्धि व्याकरण', 'सिद्धिदास थःगु मिखाय् व शिब विलासया बाखं', 'सर्वबन्धु' बाहेक मेगु फुक्क धयाथें काव्य थी थी छन्द, मात्रा, अनुप्रासयात ज्याना हे सिद्धिदासं काव्य रचना याना तःगु खः । अथेसां सिद्धिदासया काव्य शैलि सल्ल हना वं । छन्दया श्लोकं अभिव्यक्त यानाच्वंगु भावयात हानं छक्व व्याख्या याना थुइका च्वने म्वाः । सिद्धिदासं रचित छुं नं काव्यात्मक झोलय् स्पष्टगु भाव दु, अर्थ दु । थ्व खँ क्वय्या झोलं अझ स्पष्ट याना बी–

पालीतःयागु धू यात याये मते अपमान
वो धू बोया मिखाय वनि पीर जुइ धुमधाम

× × ×

सज्जन मनुष्या संगत नं मूर्खनापं भिना वै
पलेला लप्ते ल वंसा मोति थें लः सना वै

× × ×

क्षमाया चुपि स्वैके दै छु याइ दुर्जनं अन
लखस कुति वंगु मि थमं सी स्याय् म्वाः हनं

थुकथं सामान्य जनभाषां साहित्य रचनायाना साहित्य न्ह्याकुह्म नेपाल भाषाया न्ह्यलुवा साहित्यकार नं महाकवि सिद्धिदास जुयाबिल ।

सिद्धिदासया साहित्य रचना युगः– नेपाःया राज्य सत्ताय् वीर शम्शेर, देव शम्शेर, चन्द्र शम्शेर (स्वम्हसीगु शासन काल ई. सं. १८८५–

१९२९) पिनिगु निरंकुश हुकुमी शासनया ति ह्निनय् महाकवि सिद्धिदासं नेपाल भाषा साहित्य ख्यलय् पला:तया च्वसा न्ह्याकुगु ख: । थ्व हे युग ख: गुबले ऐतिहासिक 'मर्कपर्व' (ने. सं. १०४१), 'लाइब्रेरि पर्व' (ने. सं. १०४९) जुल, 'चर्खा प्रचारे प्रतिबन्ध' (ने. सं. १०४५/४६) तल अले आर्य समाज प्रचारक माधवराज जोशीयात 'पशुपति महाद्यो ल्वहँ जक ख:' धा:गु द्वपनय् दां दां देश चाह्निका निदँ कुन । थथे हे ने. सं. १०२७ लिपा नेपाल भाषां च्वयात:गु भ्वं भिनापं प्रमाण लगे मजू धका: ऐन दयेकुगु[6], थ्व ऐनया दकले ह्लापांया शिकार गद्यगुरू निष्ठानन्दया 'ललित विस्तर' जुइ त्यंगु ख: । थ्व खँ "उगु बखतया थानाया हाकिम श्री नरनारायण शाहं पुलिसत ब्वना छेँ थ्यंक वया 'थ्व भाषा सफू छापायाना पित बी मदु । पित बिल धा:सा दोपं (जरिवाना) पुले मालि" धका: ख्याना थकल ।'[7] धयागुलिं स्पष्ट या: । नेपा:या साहित्यय् राणा शासनया पूर्ण नियन्त्रण तयेया निर्ति ई. सं. १९१३ स 'गोरखा भाषा प्रकाशन समिति स्वंगु[8], अले नेपाल भाषां सफू च्वंपि व बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिकाय् लेख च्वपिं मनूतय्त स:ता 'नेपाल भाषां सफू च्वयेमते' च्व:सा सजाँय याये मालि धका: ख्याना ह:गु, व कवि योगविरसिंहया 'धर्मसार भाषा' कविता ने. सं. १०४४ स प्रकाशय् दयेवं प्रकाशक, भवानिविर सिंह व कवियात म्हतिं झीतका दां जरीवाना या:गु नं थ्व हे युगय् ख: । थ्व थी थी घटनां उगु युगया निरंकुश राणा शासनं मानव अधिकारयात गुकथं दमनयात धयागु खँ जक उला क्यंगु मखुसे उगु इलय् राणाशासकतय् निर्ति नेपाल भाषा धयागु गुलि तक्क मनिं व नेपाल भाषां च्वंपि मनूत राणा शासकतय् धू जुगु खँ नं बांलाक उला क्यं । थयागु इलय् सिद्धिदासं नेपाल भाषाया संरक्षण, सम्बर्द्धन व उन्नतिया निर्ति नेपाल भाषां साहित्य च्वयेगु, थ:म्हं च्वयागु कविता मेपिन्त नं ब्वंके बीगु, नापं नेपाल भाषां च्वयेत प्रेरणा व प्रोत्साहन बिया दिल । थुकथं सिद्धिदासं खुलम खुल्ला हे राणा शासनना उलंघनयाना राणाशासकतय्गु विरोधय् वनेगु धयागु हे छगू कथं क्रान्तिकारी पला: ख: । उकिं उबले न्ह्यागु विषयवस्तुया बारे कया: नेपाल भाषां साहित्य रचना या:सां व ई या साहित्यिकतय्त प्रगतिशिल जक मधासे क्रान्तिकारी नं धाये माल । सिद्धिदासया रचनाकालयात छक: मनन यायेबले सिद्धिदासं छु विषय छु च्वल धयागु स्वया नं छाय् व गुगु स्थिति

---

६. 'झीगु साहित्य:' पौ–७

७. झीगु साहित्य: पौ–३१

८. बालचन्द्र शर्मा: 'ऐतिहासिक रूपरेखा' पौ–३६२

साहित्यया रचना यात धयागु खँ हे तसकं महत्त्वपूर्णगु खँ खः। थुकथं नेपाल भाषा च्वयेगु धयागु हे तप्यंक राणा शासनया विरोध यायेगु जुयाच्वंगु इलय् सिद्धिदासं निगू अनुवाद व ४४ गू कृति रचना याना क्रान्तिकारी जुया दीगु दु।

साहित्यय् भावाभिव्यक्तिः– छुं छगू घटना वा विषयं नुगलय् स्वताक्क थीइवं उकियात काव्यया रूपय् हिइकेगु महाकवि सिद्धिदासया विशेषता खनेदु। थथे जुइगु छम्ह साहित्यकारया निर्ति स्वाभाविक मनोविज्ञानया लिच्वः खः। सिद्धिदासं रचना याना दीगु ४४ गू थी थी विषयया काव्य रचनां थ्व खँयात अझ उला ब्यू। खय्तला गुलि गुलि कृति भाषा अनुरागं प्रेरित जुया भाषागत उन्नतिया निर्ति मगाः मचाःया महसुस याना नं सिद्धिदासं साहित्य साधना याना वंगु खनेदु। उकिमध्ये 'सज्जन हृदयाभरण'य् सिद्धिदासं च्वया-तःगु "थौं कन्हे सकल भाषास दोहा चौपाइ दयेका सफू च्वया तःगु दु। झी (नेपाली) खँ छुं सफू दोहा चौपाइ मदया निति नीतिया खँ व स्त्री धर्म्मया खँ थ्व निता तया दोहा चौपाइ दयेका 'सज्जन हृदयाभरण' धकाः नां छुना सफू दयेका बिया" धयागु खँ नं उला ब्यू। सिद्धिदासं रचित कृति मध्ये थौं तक १४ गू कृति जक पिदने धुंकुगु दुसा २३ गू कृतिया बारे महाकवि चित्तधर हृदयजुं 'झीगु साहित्य'स संक्षिप्त परिचय बिया दीगु दु। सिद्धिदासया साहित्य सृजनाया उद्देश्य, भावाभिव्यक्ति, बिचाः, जीवन दर्शन, कलात्मकता, शैलि आदिया बारे पूवंक च्वयेया निर्ति वय्कःया फुक्कं कृति पूवंक अध्ययन यायेमाः। तर सिद्धिदासं सृजना याःगु दक्व कृति पिमदंगुलि याना सिद्धिदासयात म्हसीकेगु झोलय् वय्कःया कृति ब्वनेबले अनुभूति जुइगु छुं खँ जक न्ह्यब्वयाच्वना।

राजनैतिक सचेतताः– समाजय्, देशय् ह्यूपाः हयेत तिबः बिइगु साधन मध्ये छगू साहित्य नं खः। कवि वा साहित्यकारया दायित्व मध्ये छगू उत्पिडित व शोषित पिडित जनतायात राजनैतिक रूपं सचेत यायेगु खः। जनतायाके राजनैतिक सचेतताया विकासं हे जन विरोधी व्यवस्था ल्येंहे दनि, अन्यायी व अत्याचारी शासकतय्गु अन्त जुइ। अलेतिनि अन्याः अत्याः व शोषण दमनं उत्पिडित जनताया मुक्ति जुइ। थयागु हे राजनैतिक सचेततां जाःगु भाव महाकवि सिद्धिदासं 'सज्जन हृदयाभरण'य् थुकथं व्यक्त याना दी–

गरीव मनकुम्ह छुया धन थःगु
राजनीति मस्यूम्ह गुजु जुइ फैला

अविवेक व अयोग्यपिं शासकं शासनयाना च्वंथाय् सम्पूर्ण जनतां दुःख सिइ बाहेक सुख सी मखु । सु नं शासकया मू कर्तव्य छगू निष्पक्षजुयाः न्याय निसाफ यायेगु खः । तर अविवेक व अयोग्यपिं शासकतय्सं निष्पक्ष जुया न्याय बिइ मफैगु जक मखुसे ज्ञन अखः पक्षपाति जुया थःगु व्यक्तिगत स्वार्थ पूर्तिया निर्ति तप्यंक हे झूठ व असत्यया बकालतयानाः जनतायात अन्याः, अत्याचार, दमन याना च्वनि । थ्व खँ सिद्धिदासं थुकथं अभिव्यक्त याना च्वनि–

अविवेक जुजु जज जुइ पक्षपाति
सछिगन च्वनि भूठ बोलि याना

अयापिं निरकुंश शासकतय्सं जनतायात शासना व यातना जक बिया च्वनि सिबे दे या निर्ति छुं याइ मखुगु जक मखसे दे यात गालय्‌·क्वफाना बिइ । उकिं अपिं शासकत जनताया निर्ति जक मखुसे दे या निर्ति नं शत्रु खः धकाः ध्वाथुइका च्वनि–

कृष्पणीम्ह जुजु कपटीम्ह त्वाये, प्वाथया शूल थें पीडा बिया च्वनि
मूर्खम्ह काय् जुजु अति क्रोधि थ्व फुक्क देशया शत्रु जुयाच्वनि

थुकथं स्वयबले महाकवि सिद्धिदास उगु युगया राजनीतिं सचेतम्ह विद्रोही कवि धकाः धायेमाः । थौंया खुल्ला वातावरणय् तक्कं जनविरोधी व्यवस्था व शासकतय्गु बारे असन्तोष प्वंकेत नापं साहित्यकारत न्ह्यचिले मछाःनि । तर सिद्धिदासं उगु इलय्या अत्याचारी निरंकुश तानाशाही शासनयात न्हंकेत न्ह्यचिला काव्यय् भाव व्यक्त याना दीगु अवश्य नं राजनैतिक सचेतताया दसि खः ।

नैतिक शिक्षा व उपदेशः– महाकवि सिद्धिदासया काव्यय् खनेदुगु छगू विशेषता नैतिक शिक्षा, अर्ति व उपदेश खः । काव्यया माध्यमं नैतिक ज्ञान, अर्ति व उपदेश बिया उगु इलय्या समाजय् ह्यूपाः हयेगु हे कवियां लक्ष्य खनेदु । 'सत्यसति', 'सम्वाद्', 'सज्जन हृदयाभरण', 'शुकरम्भा सम्बाद्' 'सर्वबन्धु' 'सनातन धर्म'य् जक मखुसे 'शिव बिलास बाखं'नय् तक्कं झंगया माध्यमं नीतियागु खँ कना अर्ति व उपदेश कना च्वंगु दु । उकिमध्ये नं 'सज्जन हृदयाभरण'य्‌ला काव्यात्मक भासं अभिव्यक्त यानातःगु नीतिया संग्रहं अप्वः थाय् काःगु व 'सत्यसति' स्त्रि शिक्षा व उपदेश बिइगु उद्देश्यं सृजना जूगु खण्डकाव्य धाःसां पाइ मखु । खःला नीति शिक्षा, उपदेश बिइगु, समाज सुधारया चेतना ब्रोध याकेगु

उगु युगया काव्यया विशेषता थें खनेदु। छाय्धाःसा कवि योगविरसिंहया प्रवासि पत्निया वसन्त', 'मनया उद्गार' 'धर्मसार' 'अहिंसा' थें याःगु गुलिखे नां जाःगु कविता नं नैतिक शिक्षा, उपदेश समाज सुधारया दायित्व बोधया भावार्थ दुसुना च्वंगुलि थ्व खँयात अज्ञ उलाब्यू। अथेला सिद्धिदासया नीति व उपदेश दुने कवि खनाच्वंगु यथार्थ सत्य, थःम्हं अनुभव यानागु जीवन अनुभूति व दर्शन अभिव्यक्त जुयाच्वंगु मदुगु खखु। थ्व खँ क्वय्या श्लोलं स्पष्ट याइ–

उपाय युक्ति छुँ मयासे दैवं गनं कयाबी
पुवाचा मपिसें भूमि गनं वा थम नं सयाबी
+ + +
कन्या मैले बिए ह्लापा भौमचा ह्येगु लिपा
अन्न संचयया ह्लि ह्लि धर्म लाके मते लिपा
+ + +
संगत रंग उथे धाये तुयुगु कापतं मनं
गुगु रंग छिना छोत व हे रंग जुयाच्वन

रूढिगत कट्टरतां हा कयाच्वंगु समाजय् देशय् ह्यूपाः ह्येया निंतिं नैतिक शिक्षा, अर्ति व उपदेशं तःधंगु थाय् कयाच्वनि। नैतिक शिक्षां हे मनूतय्के ब्वलना च्वंगु घोर स्वार्थी मनोवृत्ति व अति व्यक्तिवादी चिन्तन मनन, स्वभाव व व्यवहारय् ह्यूपाः ह्या मनूतय्त मानवमात्रया हितकारी व कल्याणकारी ज्या खँ न्ह्याकेमाःगु दायित्वबोध व चेतनाबोध याना बिइ। थ्व हे विचारं अभिप्रेरित जुया नं सिद्धिदासं थःगु काव्यय् नैतिक मूल्य व मान्यतायात अप्वः मू बियाः अभिव्यक्त याःगु जुइफु। कविया काव्यय् मू थाय् कयाच्वंगु नैतिक शिक्षा, अर्ति व उपदेशया भावाभिव्यक्ति कथं धायेगु खःसा महाकवि सिद्धिदास छह्म कवि जक मखुसे नैतिकवादी समाज सुधारक नं खः। उकथं स्वयेबले महाकवि सिद्धिदासयात उपदेशवादी कवि धाःसां अत्युक्ति जुइमखु।

जीवनप्रति अगाध आस्थाः– मानव जीवनया बारे दक्वसियां थःथःगु हे दृष्टिकोण दइ। महाकवि सिद्धिदासया नं मानव जीवन बारे थःगु हे दृष्टिकोण दु। मानव जीवनया मू कवि बांलाक थू। कविया निंतिं जीवन धयागु गतिशिल व क्रियाशिल खः। उकिं अर्थहिन व निस्क्रियता जीवनया अर्थ मखु। धात्थें कविया निंतिं मात्र म्वायेगु जीवन मखु, जीवनया अर्थ ताःतक म्वायेगु मखुसे

सत्कर्म खः। सत्कर्मयाना घौछि जक सां म्वायेगु हे धात्थेंगु जीवन खः। जीवनया उद्देश्य सार्थक जुइमाः। उकिं जीवनया अर्थ म्वानाया नामय् छुं छुं याना थकेगु खः। मानव हित जुइ कथंया छुं कीर्ति स्थापितयाना थःगु परिचय जीवन्त तक्क बिया थकेगु खः। थ्वहे कविया निति अमर जीवन खः। थ्व हे खँ सिद्धिदासं ज्ञीत थुकथं कनाच्वनि–

चयेदँ ग्वीदँ म्वासां व म्वाःगु सितिकं
व कीर्तिवान म्वाःगुका खुँभि स्व नीदँ नीनिदँ
+ + +
छ्वय् मखु जि नं काल घौछि नं का ख्यरं
सफूलि जि नं स्वया काल याये बिते नं

थ्वया बाहेक नं कविया जीवन प्रति गुलि क्वातुगु आस्था दु धयागु खँ अशोक बाटिकाय् श्रीरामया बियोग व वेदनां वाथावाथा कनाच्वंम्ह सीताया म्हुतुं **'मनू म्वाना च्वंसा सुख सिइ दइका वन छको'** धकाः धायेका तःगु खँ हे कुला ब्यु। पलायनवादीतय् निति जीवनया अर्थ फुस्कुलुगु म्हगस जक खः, तर कविया निति जीवन धयागु छगः अमूल्यगु रत्न खः। थुकथं कविया जीवन प्रति या दृष्टिकोण तसकं सेल्ला जू। जीवन प्रति गनं हे अनास्था व निरासाजनक भावनां कविया काव्यय् गाजलं मदाःगु कथं महाकवि सिद्धिदासया जीवन प्रति दृष्टिकोण वैज्ञानिक जू धकाः धायेमाः।

धार्मिक अन्धपरम्परा व रूढिवादय् अनास्थाः– महाकवि सिद्धिदासयाके अध्यात्मवाद व धर्म प्रति छुं कथं आस्था दुसां मोक्ष वा पुण्य प्राप्तिया निति धकाः चाह्लि द्योया भक्तियाना च्वनिम्ह धर्मभिरू धाःसा निश्चय नं मखु। बरू सदियौं निसें धार्मिक अन्धपरम्पयां हा कयाच्वंगु जातिय भेदभाव व असमानताया विरोधयानाः जातिय समानताया सः तयाच्वनि। धर्मया नामं पूंजी, श्रम व ई सित्तिकं फुकाः दरिद्रजुया च्वंपिं मनूतय्त चेतना बीया थनेत मूर्ति पुजाया स्पष्ट कथं विरोधयाना धार्मिक अन्धपरम्परा व रुढिवादि बिचाः प्रति थुकथं अनास्था प्वंका च्वनि–

थन मूर्ति पुजा याना च्वँतले भीसं सुख सी मखु
+ + +
थन थी थी मधाय् थ्व जात धकाः ल्या मस्वय

समाजय् जुयाच्वंगु अन्या: अत्या: या कवि विरोधी ख:। सुइत अन्या: जुयाच्वंगु कवि मौन जुया स्वया च्वने मफु। अन्या: सहयाना च्वंपिन्त अन्या:या विरोधयाये मा:गु खँ कवि कनाच्वनि। अन्या:यात न्हंका:छ्वय् मफुतकि छन्हू अन्यायनं न्हंकीधैगु लेबेटरया बिचा:नाप कविया बिचा: ज्व:ला। ख: नं अन्या: धैगु सहयाना ह्लनिगु मखुसे संघर्ष जक हे अन्याय न्हंके फइ, संघर्ष जक न्याययुक्त समाज स्वने फै। कवियाके नं थ्व हे बिचा: दु—

अन्याय छन्त नं यागु स्वये जिमिसं मफु
ह्ला हुं धा:सा मवों वों नं सुंक च्वनि वनं बरू

थुकथं स्वयेबले उगु इलय् धार्मिक अन्धपरंपरा व रूढिवादितां ग्रस्तपिं अचेतन, अबोध व अशिक्षित जनतायात चेतनशील यायेगु उद्देश्यं हे कवि साहित्य सृजना यागु खनेदु। थुकिं महाकवि सिद्धिदास उगु युगया प्रतिनिधि साहित्यकार जक मखु प्रगतिशिल धारणा दुम्ह तसकं चेतनशिल कवि नं ख: धका: मधासें मगा:।

नारी स्वतन्त्रता व समानता:— महाकवि सिद्धिदासया काव्यय् घनें घनें ल्यें हे बुया: खने दयाच्वंगु छगू विशेषता नारी स्वतन्त्रता व समानताया भावाभिव्यक्ति ख:। उगु इलय् जक मखुसे थौं हे नं पुरुष सरह्या अधिकार नारी वर्ग काये मखंनि। पुरुष सरह समान अधिकार कायेया निंतिं नारी वर्ग थौं नं संघर्ष याये माला च्वन तिनि। उगु इलय् ला मिसा मस्तय्त आख: ब्वंकेगु, छुं स्यने कने यायेगु नं छगू कथं सामाजिक मूल्य मान्यताया उल्लंघन यायेगु थें ख:। अले उगु इलय् नारी वर्गयात चेतना बीगु व नारी वर्गया स्वतन्त्रता व समानताया स: तयेगु धयागु नं समाजया मिखाय् अपहेलित, अपमानित व घृणित जुइगु ख:। अय्सां काव्यया माध्यमं नारी वर्गया स्वतन्त्रता व समानताया स: तया नारी वर्गया मुक्तिया निंतिं पक्षपाति जुया झा:गु दु, फेमेनिष्ट जुया झा:गु दु। कविया बिचा: कथं काय् म्ह्याय् निम्हं समान ख:, म्ह्याय्यात नं काय्यात थें हे समान कथं व्यवहारयाना ज्या—जि सकतां सेनेमा:। इहिपा नं मिसा—मिजं निम्हंसिया य:—त्योया आधारे जक जुइमा:। मिसातय्गु भविष्य अन्धकार जुइकथं करकाप व धोकापूर्ण इहिपा याना बिइ मज्यू धयागु खँय् कवि तसकं दृढ खने दु। कवि थ्व खँयात काव्यय् थुकथं अभिव्यक्त याना च्वनि—

काय् म्ह्याय् निम्हं उथें खनेमा: बवु मामं नं

+ + +

म्ह्यायूयात नं सेनेमा का ज्या जि सकतां

+ + +

मिज़ंयात मिसाकेना गनं वंम जुलसा
व्याहायाना बिये ग्रो हे मयो धाये म्वायेका
विवाह जुइ धुंकालि मयो धाय् मदु कला
मिसा नं मिजं नं स्वया मयो धाय् मदु वका ।

धार्मिक अन्धपरम्परा व रूढिवादितां ग्रस्तगु समाजय् व राजनैतिक निरंकुशताया उगु इलय् नं नारी वर्गया मुक्तिया निर्ति साहित्य सृजना यायेगु धयागु कम साहसया खँ मखु । सामाजिक मूल्य मान्यताया विरोधयाना च्वसा न्ह्याकेगु धयागु चिधंगु खँ मखु । उकिं उगु युगय् नं समाजय् परिवर्तन हइगु बिचा: प्वंका: साहित्य रचना यायेगु धयागु हे कवियाके परिवर्तन प्रति ग्रास्था व ग्राग्रह दुगुया दसि ख: ।

श्रम व उद्योगय् अगाध ग्रास्था:– महाकवि सिद्धिदासयाके श्रमप्रति क्वातुगु ग्रास्था दु । कविया बिचा:कथं मानव श्रम, परिश्रम व उद्योग हे मानव जीवनया निर्ति सकतां ख: । मानव श्रम व परिश्रमं हे मनूतय्गु जीवनया उन्नति व प्रगतिया लँपु चायेका बिइ । मानव श्रम व परिश्रमं हे मानव जीवन ग्रार्थिक व भौतिक रूपं समृद्धशालि व उन्नतिशील जुइ । ग्रले निस्क्रिय व ग्रल्छी जीवन ला मृत्युं वाचिदा:गु जीवन ख: । दैवशक्ति व भाग्यवाद वास्तवय् छुं नं मखु । दैवशक्ति व भाग्यवादं मानव जीवन सुखमय याइगु मखुसे दु:खमय याना बिइ । मानव जीवनयात दुखं मुक्त यायेगु छगू हे जक लँपु दु, व ख: श्रम यायेगु, परिश्रमी व उद्योगी जुइगु । उकिं कवि श्रमप्रति ग्रास्थाया भाव प्वंकेगु झोलय् कवि दैव व भाग्य धयागु ला थ:गु हे ह्ला-तुति ख: धका: भाग्यवादी ग्रन्ध विश्वासया विरोधय् च्वसा न्ह्याका च्वनि । थ्व खँ कवि काव्यय् थुकथं ग्रभिव्यक्त याना च्वनि–

उद्योग यायेव लक्ष्मी द्वाहा भाइ
कातर मनुष्यं दैवं बी धाइ

+ + +

गुलिसिनं भाग्ययात बीया दोष
दु:खसिया च्वन तोताव उद्योग

+ + +

अल्सी व सीह्म उत्थें धका धाये

\+ + +

उद्योग याइ चतुर पुरुषं सिद्धि वैके दु धाये
उद्योगं वइका कर्म फलया माफिक थो जीवया

थुकथं मानव जीवनय् श्रम व उद्योगया महत्व बोधयाका समाजयात आर्थिक रूपं समृद्धशाली व उन्नतिशिल यायेगु कविया कुतः खः । उकथं स्वयेबले श्रम व श्रमिक प्रतिया कविया दृष्टिकोण समाजवादी जू । समाजवादी व्यवस्थाय् अें श्रम व श्रमिक वर्गयात कविं नं उच्च स्थान ब्युगु दु । समाजवादी व्यवस्थाय् श्रम व श्रमिक वर्गया उच्च स्थान दइगुलि सुनां श्रम याइ वं नये तिये खनि, सनां श्रम याइमखु वं नये तिये नं खनिमखु ।

सामाजिक विषय वस्तुः– महाकवि सिद्धिदासया काव्य ब्वनावं वनेबले कविया देशभक्तिपूर्ण भावना, साम्प्रदायिक विरोधी भावना, पर-उपकार सेवाया भावना, विद्या प्रतिया अगाध आस्थाया भाव नं काव्यय् अभिव्यक्त जुयाच्वंगु दु । थ्वया बाहेक नं 'सत्यसति'या शंखज्योति व 'शुकरम्भा सम्वाद'या रम्भाया पाखें अति स्वाभाविक तर अप्रत्यक्ष कथं मानव जीवनय् अव्यक्त कथं दुसुना च्वनिगु यौन प्याःचा व कामरतिया भावना व इच्छायात न्ह्यब्वया ब्युगु दु । अथेला कविं यौननाप मुक्कं सम्बन्धित 'सत्य मदन' कृति रचना याना वंगुलि सिद्धिदास महाकवि जक मखुसे छह्म मनोवैज्ञानिक यौन विशेषज्ञ नं खः धका धायेमाः । अथेधकाः कवि यौन उच्छृङ्खलता, नग्नता व अश्लिलतायात काव्यय् गनं महत्व बिया च्वंगु मदु । बरू भोगविलासय् जक दुना अनैतिक व पथभ्रष्ट लँपुइ वनाच्वंपिं मनूतय्त नैतिक शिक्षा व सन्देश बिइगु तातुना जक कविं यौनयात काव्य न्ह्यब्वया च्वंगु खनेदु । भोगविलास व भौतिकबादी कथं न्ह्यब्वयातःह्म शंखधर व नैतिकवादी व अध्यात्मवादी कथं न्ह्यब्वयातःह्म सत्यसतिया दथुइ वैचारिक संघर्षयाका खण्डकाव्यया अन्तय् शंखधरं पश्चाताप याइगु व सत्यसति याके मायावेंति माफी फ्वंका भौतिक वादया पराजय व अध्यात्मबादया विजय याका तःगुलि याना नं यौन प्याःचाया महत्व बिइया निति मखुसे समाजयात खःगु व भिंगु लँपुइ यंकेगु अभिप्रायं प्रेरित जुया हे कविं साहित्य साधना याःगु खँयात छ्लो ब्यु । 'शुकरम्भा सम्वाद व रम्भा शुक सम्वाद'य् नं काम वासनां झ्रूचाःह्म रम्भा व आदर्शमयी व नैतिक वादी शुकया दथुइ भौतिकवादी व अध्यात्मवादया वैचारिक संघर्षयाका रम्भाया भोगविलासं झ्रूचागु रतिरागया भावनायात दमन

यायेया निर्ति शुकया उच्च नैतिकता व अध्यात्मवादं जाःगु भाव न्ह्यब्वयाःगु भावाभिव्यक्ति याना सिद्धिदासयात यौनवादी कवि धायेगु स्वया अध्यात्मवादी व उपदेशवादी कवि धायेगु यक्वं उचित जू।

महाकवि सिद्धिदासया काव्यया विषय वस्तुइ कोरा कल्पना मखु; समाजया प्रतिविम्ब दु, मानव जीवनया किचः दु, मानव जीवनयात मार्ग निर्देशक याइगु सेल्लागु बिचाः दु। 'सज्जन हृदयाभरण', 'सत्यसति', 'सम्वाद', 'शुकरम्भा सम्वाद व रम्भा शुक सम्वाद' या विषयवस्तु मुक्कं सामाजिक खः। समाजय् न्हि न्हि मानव जीवनय् जुयाच्वंगु व खनाच्वंगु यथार्थ सत्ययात हे कवि साहित्य सृजनाया मूल स्रोत भापा साहित्य रचना यागु दु। अझला नेपाल भाषा काव्य ख्यलय् 'सत्यसति' खण्डकाव्यया विस्कं स्थान दु। मुक्कं नेवाः संस्कार व नेवाः समाजया प्रतिविम्बित सामाजिक खण्डकाव्यय् दकले न्हापांगु खण्डकाव्य हे 'सत्यसति' जूगु दु। 'सत्यसति' स्वया लिपा रचना जूगु कवि योगविरसिंहया 'रानी मन्दिराया विलाप', चित्तधर हृदयया 'वभ्रुवाहन', रत्नध्वज जोशीया 'नारद मोह' धर्मरत्न यमिया 'विश्वन्तरया मचात दान' खण्डकाव्यया विषयवस्तु धार्मिक जातक बाखं व महाभारतया बाखनय् आधारित खण्डकाव्य खः। थुपि खण्डकाव्यं विषगत कथं शास्त्रीय परम्परा व मूल्य मान्यतायात हाचां गाया बी मफु। थुपि खण्डकाव्यया विषयवस्तु सामाजिक मजुसे मुक्कं धार्मिक जू वंगुलिं थुपि खण्डकाव्यं मानव जनजीवनयात उलि कये च्याये मफुत। उकथं स्वयेबले ने. सं. १०३२ स रचना जूगु 'सत्यसति' खण्डकाव्य उगु युगया दकले उत्कृष्ट व सशक्त कृति खः। थथेहे 'सज्जन हृदयाभरण' या उच्च नैतिक शिक्षा, ज्ञान, उपदेश व 'संवाद'य् राम व श्याम निह्मसिया खँल्हाबल्हा; भवविलास, हरिविलास, धर्मात्मा कृष्ण, पापी मूर्खचा, सज्जन धन, दुर्जन गुणदास, मनदास मूर्ख, ज्ञानि पद्म, अल्छी हरिहर, उद्योगि शिवनरपिनिगु चरित्रया बारे गुण व अवगुणयात कया व्यक्तयाना तःगु भावना समाजपयोगी व जीवनपयोगी जू। थुकथं महाकवि सिद्धिदासया काव्य 'कलाया निर्ति' मजुसे 'जीवनया निर्ति' जुया ब्युगु दु। वास्तवय् यथार्थ साहित्य धयागु हे मानव जीवनया व्याख्या खः। कल्पनां सृजना जुइगु मानव जीवनया किपाःयात कलात्मक रूपं धात्थें थें च्वंक्क साहित्यय् ल्हेया बिइगु हे जीवनवादी साहित्य खः।

कवि काव्यय् न्ह्यब्वया तःपिं पात्रत नं तसकं सजिव व सशक्त जू। 'सत्यसति' खण्डकाव्यया सत्यसति, मायावेति व शंखधरपिन्सं समाजया सर्व-साधारण वर्गया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु। थुपिं पात्रतय्गु खँल्हाबल्हा नं छह्म

साधारण मनुखं ह्लाइगु खँह्लाबह्ला थें उलि हे स्वाभाविक व व्यावहारिक जू। कवियामेगु कृति नं 'सत्यसति' थें हे उलि हे स्वाभाविक व यथार्थमुखि जू, अले पात्रत नं उलि हे सजिव जू। गुकियाना सिद्धिदासया काव्य विषयवस्तु सामाजिक व काव्यय् अभिव्यक्त जुयाच्वंगु भाव वास्तविक यथार्थमुखि जूगु दु।

महाकवि सिद्धिदासया कृतिया नां छुइगुलि नं थ:गु हे अलग्ग मौलिकता खनेदु। सिद्धिदासं नेपाल भाषां गुलि नं कृतिया साधना याना दिल, दक्व धयाथें कृतिया नां 'स' व 'श' आखलं शुरू जुइकथं नां छुना दिगु दु। गथे कि 'सत्यसति', 'सज्जन हृदयाभरण', 'सम्वाद' 'सिद्धि रामायण', 'शुकरम्भा सम्वाद' 'शिव विलासया बाखं', 'शारदा भजन', 'शिव पिनास', 'संचय', 'सत्यमदन', 'स्वदेश वस्त्र', कृतियात दसिकथं न्ह्यब्वयेफु। थुकथं दक्व धयाथें कृतिया शिर्षक 'स' व 'श' आख: न्ह्योने वइ कथं शब्द तया नां छुना त:गुया कारण कविया नां सिद्धिदास जुगुलिं खयेमा:।

लिखँ:- निरंकुश राणा शासनया तिव्र दमन नीतियाना: नेपाल भाषा तसकं जिर्ण जुया: सलंस: दँया थ:गु मौलिक ऐतिहासिक पृष्ठभूमिया स्तम्भ तक्क नं क्वदइ थें च्वंगु स्थिति हे महाकवि सिद्धिदासया अभ्युदय जूगु ख:। नेपाल भाषाया थ्व कन्नाचायापुगु स्थिति याना: हे नेपाल भाषाया संरक्षण, सम्वर्द्धन व जिर्णोद्धारया निंति सिद्धिदासं 'भाषा म्वा:सा जाति म्वाइ' धका: प्रचारयात धा:सा कवि योगविरसिंहं 'नेपाल भाषा जिर्ण जूगु अलसी मचासें भिंके नू' धका: आह्वान या:गु खँ लुमंके बह:जू। पुर्णजागरण कालया भाषा महारथि पिन्सं नेपाल भाषाया उत्थानया निंति अथे हाला: सना जूसां मेखे नेपाल भाषा भाषी समुदायं हे थ्व विषयलय् च्यूता: मत:गु खना: दु:खताया: फ्रान्सया महा-पण्डित सिल्वां लेभि धर्मादित्य धर्माचार्ययात च्वयाह:गु पौलय् न्ह्यथनात:गु खँ न्ह्यथने बह:जू-

"Being an old lover of your old language, I suffer on seeing it so ill-treated in your hands, as an old mother dealt too roughly by her son."

उबले नेपाल भाषाया उत्थान व उन्नति यायेगु तातुना धर्मादित्य धर्माचार्यं 'बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा' पत्रिका पिथना च्वंसा लिपा पत्रिकाय् (दँ ३ ल्या: १ स) 'नेपाल वासिपिन्सं थ्व पत्रिका पिथना ब्वनेगुलि कुत: मया: खालि खँ जक अनेनेगु ह्लानाच्वन' धका: च्वयेधुंका मेगु छगू अंक पत्रिका पिकया

दिका छ्व:गु नं छगू घटना हे जुल। थुकि उगु इलय् तानाशाही राणा शासनया दमनं नेपाल भाषाया जिर्ण जुयाच्वंसा नेपाल भाषा भाषी समुदाय न्ह्यलं ब्वाना: द्यनाच्वंगु खँ यात उला ब्यू। उकिं जिर्ण जुयाच्वंगु नेपाल भाषाया जिर्णोद्वार यायेगु, संरक्षण व सम्वर्द्धन यायेगु हे उगु इलय् महान व कठिन ज्या ख:। उकथं स्वयेबले नेपाल भाषा साहित्यय् सिद्धिदासया उदयं नेपाल भाषाया जिर्णोद्वारया निंतिं जागरण जक ह्या ब्यूगु मखुसे नेपाल भाषाया वाङ्मयया विकास व सुदृढिकरण नं याना ब्युगु दु। अले सिद्धिदासया कृति उबले भाषिक, धार्मिक, राजनैतिक, सामाजिक चेतनाया ज: ह्वलेगु छगू सशक्त माध्यम जूगु दु। सिद्धिदासया साहित्य सृजनां चेतनशिल आदर्शयुक्त समाजया नी स्वनेत छगू आधार स्तम्भ जुया ब्यूगु दु। ह्मिग: जक मखु थौं नं सिद्धिदासया भाषा व साहित्य सेवा भाषागत समान अधिकारया निंतिं स: तयाच्वंपिं मांभाय् प्रेमिपिनिगु निंतिं छगू त:धंगु उत्साह व प्रेरणाया स्रोत जुयाच्वंगु दु।

